

Latvijas Nacionālā aizsardzības akadēmija
Drošības un stratēģiskās pētniecības centrs

Jaunā daudzpolaritāte un pasaules kārtība: izaicinājumi un iespējas Latvijai

DSPC Zinātnisko rakstu sērija

Jaunā daudzpolaritāte un pasaules kārtība: izaicinājumi un iespējas Latvijai

Toms Rostoks

Nr.1 | 2015

Toms Rostoks (toms.rostoks@mil.lv)
ir Drošības un stratēģiskās
pētniecības centra pētnieks

Drošības un stratēģiskās pētniecības centrs

Latvijas Nacionālā drošības akadēmija
Drošības un stratēģiskās pētniecības centrs
Ezermalas iela 8, LV-1017, Rīga, Latvija
<http://www.naa.mil.lv>

© 2015 Drošības un stratēģiskās pētniecības centrs
Decembris 2015
ISBN 978-9934-14-732-6

Zinātniskais raksts atspoguļo autora personīgo viedokli un nav uzskatāms par Latvijas
Nacionālo bruņoto spēku vai Latvijas Republikas Aizsardzības ministrijas oficiālo nostāju.

DSPC zinātniskos rakstus anonīmi recenzē starptautiski pieaicināti zinātnieki.

Jaunā daudzpolaritāte un pasaules kārtība: izaicinājumi un iespējas Latvijai

Toms Rostoks, Drošības un stratēģiskās pētniecības centra pētnieks

Be practical, expect the impossible. (Friedman, 2010: 29)

Kopsavilkums

Starptautiskā sistēma atrodas ievērojamu pārmaiņu priekšā, jo vienpolāro sistēmu varas difūzijas ceļā nomaina daudzpolāra sistēma. Pagaidām nav zināms, kāds būs šī procesa gala iznākums un kā esošās un augošās lielvaras rīkosies ar to rīcībā esošo varu turpmākajās desmitgadēs. Pašreiz norisošās varas sadalījuma izmaiņas un to izraisītā nenoteiktība liek uzdot jautājumus arī par gaidāmajām pasaules kārtības izmaiņām. Kā daudzpolāra varas sadalījuma apstākļos rīkosies lielvaras? Vai augošās lielvaras centīsies mainīt esošo pasaules kārtību? Cik tālu esošās un augošās lielvaras būs gatavas iet, lai sasniegtu savus mērķus? Kā gaidāmo pārmaiņu apstākļos rīkoties Latvijai? Šis kopsavilkums piedāvā lakoniskas atbildes uz uzdotajiem jautājumiem, pievēršoties arī darbiem, kas jāpaveic Latvijai, pielāgojoties pasaulē notiekošajām pārmaiņām.

1. Lielvaru uzvedība daudzpolaritātes apstākļos

Par daudzpolaritātes iestāšanos liecina galvenokārt Rietumu valstu ekonomiskās dominēšanas mazināšanās un augošo lielvaru ārpolitikas autonomijas palielināšanās. Gan ekspertu vidū, gan sabiedrībā ir nostiprinājies priekšstats, ka pasaule atrodas lielu ģeopolitisku pārmaiņu priekšā un ka nākotne sola Ķīnas un citu augošo lielvaru dominēšanu starptautiskajā vidē. Pēdējo gadu laikā ir ievērojami palielinājusies Ķīnas klātbūtne Āfrikā. Ķīna ir izrādījusi pieaugošu interesi ne tikai par Arktiku, bet arī par Antarktiku. Krievijas ārpolitika ir kļuvusi uzstājīgāka. Augošo lielvaru grupas – BRICS – sadarbība ir kļuvusi ciešāka. Pagaidām nav šaubu, ka ASV līderība globālā mērogā nav apdraudēta, tomēr tā var tikt apdraudēta reģionālā mērogā, piemēram, Austrumeiropā vai Austrumāzijā. Vēl būtiskāk – ir palielinājusies augošo lielvaru iekšpolitiskā un ārpolitiskā autonomija attiecībā uz ASV interesēm. Jāatzīmē, ka šī būs pirmā reize, kad tapšanas procesā esošā daudzpolārā sistēma būs patiesi globāla, nevis reģionāla. Daudzpolārā sistēma lielvarām piedāvā ievērojamu rīcības brīvību, taču var prognozēt, ka lielvaru uzvedību raksturo šādas pazīmes:

1. Lielvaras savstarpēji konkurēs, un šī konkurence būs intensīvāka un atklātāka nekā vienpolāras sistēmas ietvaros.
2. Lielvaru aizsardzības spējas dominēs pār uzbrukuma iespējām, tāpēc tās “spēlēs uz mazām likmēm” un centīsies izvairīties no provokatīvas rīcības, jo pārmērīgi ambicioza uzvedība var izraisīt pārējo lielvaru asu pretreakciju.
3. Lielvaras centīsies iegūt sabiedrotos, jo sabiedroto skaita palielināšana būs veids, kā demonstrēt savas varas pieaugumu.
4. Izplatīta relatīvās varas palielināšanas stratēģija būs konkurentu vājināšana. Lielvaras turpinās īstenot intervences, taču to izmaksas paaugstināsies, jo citas lielvaras tās redzēs kā iespēju savu konkurentu vājināšanai.
5. Palielināsies diplomātijas kā ārpolitikas instrumenta nozīme saikņu ar sabiedrotajiem stiprināšanai un pretinieku koalīciju vājināšanai. Lielvaras centīsies ar diplomātijas palīdzību paplašināt savas rīcības iespējas sev svarīgos jautājumos.
6. Līdzvērtīgāka varas sadalījuma apstākļos lielvaras būs spiestas skaidrāk definēt savas drošības prioritātes.

Daudzpolāras sistēmas ietvaros lielvaras, atšķirībā no divpolārām sistēmām, varēs īstenot dažādas ārpolitikas stratēģijas. Augošās lielvaras iestāsies par savu iekšpolitikas un ārpolitikas autonomiju (suverēnā daudzpolaritāte). Atkopšanās daudzpolaritātes stratēģiju varēs īstenot lielvaras, kuras vēlēsies atjaunot spēkus pēc intensīva starptautiskās iesaistīšanās posma. Ja augošās lielvaras būs pārliecinātas par savām izaugsmes perspektīvām, tās varēs realizēt attīstības daudzpolaritātes stratēģiju. Fokusētās varas ārpolitikas stratēģiju savukārt varēs īstenot tās lielvaras, kuru rīcībā būs tikai daži, taču nozīmīgi lielvaru atribūti. Daudzpolārās sistēmas ietvaros lielvaras varēs tiekties arī pēc lielvaru koncerta vai ietekmes sfēru daudzpolaritātes izveidošanas. Ietekmes sfēru veidošanās varētu notikt dabiskā veidā pakāpeniski, savukārt lielvaru koncerta veidošanās nebūs iespējama bez aktīvas visu lielvaru diplomātijas.

Tiesa gan, valstu iespējas rīkoties un īstenot savas intereses noteiks ne tikai to rīcībā esošās materiālās varas apjoms, bet arī starptautiskais normatīvais konteksts, tāpēc ir būtiski saprast, kādus spēles noteikumus augošās lielvaras centīsies mainīt. Var prognozēt, ka vislielākās domstarpības būs par leģitimitātes un suverenitātes jautājumiem. Pašreizējās Rietumvalstu veidotās pasaules kārtības ietvaros par leģitīmu galvenokārt tiek uzskatīta liberāli demokrātisko valstu rīcība, kas reizēm izpaužas arī kā iejaukšanās citu valstu iekšējās lietās. Parasti tā tiek pamatota ar liberāliem motīviem. Tomēr daudzpolārās

sistēmas ietvaros lielāku leģitimitāti iegūs arī nedemokrātisku valstu rīcība. Varas apjoma palielināšanās ir priekšnosacījums lielvaru rīcības leģitimitātes pieaugumam. Runājot par suverenitātes principu – tas pat varētu tikt nostiprināts, lai arī lielvaras bieži saskarsies ar kārdinājumu iejaukties mazāku varu iekšējās lietās.

Starptautiskā varas sadalījuma un spēles noteikumu izmaiņu mijiedarbība radīs jaunas ģeopolitiskās realitātes. Izmaiņas noteikumos pavērs jaunas iespējas sadarbībai starp valstīm, starp kurām pašreizējos apstākļos ciešāka sadarbība drošības jomā šķiet neiespējama. Izmaiņas leģitimitātes diskursā var mazināt demokrātijas komponentes nozīmi starpvalstu sadarbībā. Tādējādi priekšplānā izvirzītos valstu drošības vajadzības, un sabiedroto meklējumus mazāk ietekmētu dalījums demokrātiskās un nedemokrātiskās valstīs. Tādējādi kļūtu iespējama ciešāka sadarbība, piemēram, starp Ķīnu un virkni demokrātisku valstu, kuras uzskatītu, ka to drošība ir apdraudēta un ka pašreizējie alianšu partneri tās nespēj pietiekami pasargāt no ārējiem apdraudējumiem.

2. Kā rīkoties Latvijai?

Nākotnē ir iespējama dažādu daudzpolāru sistēmu un pasaules kārtību īstenošanās. Strauja pāreja uz daudzpolāru sistēmu ir iespējama, ja ASV pārākums samazinās pēkšņi kādu ārēju vai iekšēju faktoru ietekmē, taču šāda notikumu gaita ir maz ticama, tāpēc centieni saglabāt ASV kā nozīmīgāko partneri Latvijas drošības un aizsardzības stiprināšanā ir pamatoti. Krievijas varas un ietekmes palielināšanās starptautiskajā sistēmā ir maz ticama, jo Krievija atrodas apburtajā lokā. Tā spēj īslaicīgi ģenerēt ievērojamas militārās spējas, taču no šādas rīcības cieš Krievijas ekonomika. Savukārt uzsvāra likšana uz ekonomisko attīstību neļauj Krievijai tiekties pēc ģeopolitiskajiem mērķiem, kas apdraudētu tās ekonomisko izaugsmi. Var prognozēt, ka turpmākajās desmitgadēs Krievijas primārais uzdevums būs iekšpolitisko pārkārtojumu veikšana un ietekmes saglabāšana valstīs, kas uzskatāmas par tās tradicionālajiem sabiedrotajiem. Latvija šo valstu grupā neietilpst. Līdz ar to kopumā Latvijas nākotnes perspektīvas ir vērtējamas optimistiski, jo tieša militāra agresija no Krievijas puses ir maz ticama, savukārt dalība ES paver Latvijai plašas ekonomiskās izaugsmes iespējas, ja Latvija spēs tās izmantot, bet dalība NATO palielina Latvijas drošību.

Izvēloties starp līdzsvarošanas (balancing – angļu val.) vai piesliešanās (bandwagoning – angļu val.) stratēģijām, Latvijai attiecībās ar Krieviju piemērotākā izvēle ir līdzsvarošanas stratēģija. Ņemot vērā Krievijas relatīvo vājumu, līdzsvarošanas stratēģiju

būs iespējams īstenot ar ierobežotu iekšējo resursu mobilizēšanu militārajām vajadzībām un NATO sabiedroto militāro atbalstu. Tālāka integrācija NATO un ES ietvaros varētu vēl vairāk pastiprināt Latvijas drošību, tomēr šāda notikumu attīstība iespējama tikai ar nosacījumu, ka ciešāka integrācija palielina ES dalībvalstu gatavību vienai otru aizstāvēt. Tomēr jāņem vērā, ka ir iespējams arī pilnīgi pretējs scenārijs, kad lielās ES dalībvalstis ir gatavas upurēt mazo dalībvalstu intereses, lai saglabātu labas partnerattiecības ar Krieviju. Pēdējo gadu laikā šāda tendence nav tikusi novērota, taču, mainoties politiskajai vadībai Vācijā un Francijā un mazinoties bruņotā konflikta intensitātei Ukrainā, varētu atgriezties vēlme atjaunot ciešākas attiecības ar Krieviju. Līdz ar to Latvijai nevajadzētu nekritiski pieņemt, ka dziļāka integrācija ES pie jebkuriem nosacījumiem palielinās tās drošību, jo nelabvēlīgas apstākļu sakritības rezultātā dziļāka integrācija var atstāt negatīvu ietekmi uz Latvijas drošību.

Latvijai veicamos militāros pasākumus vajadzēs īstenot atbilstoši Krievijas radīto draudu raksturam un intensitātei, tāpēc Latvijai gan iekšēji, gan sadarbībā ar citām valstīm būs regulāri jāveic Krievijas radīto draudu novērtējums un jārealizē atbilstoši pretpasākumi. Latvijai būs arī jāsaglabā konsekvence attiecībā uz veicamajiem drošības pasākumiem. Normalizējoties attiecībām ar Krieviju, būs liels kārdinājums mazāku uzmanību atvēlēt militāro drošības pasākumu veikšanai, taču šādam kārdinājumam vajadzētu pretoties, jo militārie draudi var materializēties ļoti strauji, un tādā gadījumā veikt apjomīgus sagatavošanās darbus īsā laika posmā nebūs iespējams. Visnegatīvāk Latvijas drošību var ietekmēt tās sabiedroto nevēlēšanās adaptēt savu rīcību gadījumā, ja Krievijas radītais apdraudējums palielinātos, vai arī aizstāvēt Latviju un jebkuru citu NATO dalībvalsti, ja draudi materializētos. Tomēr sabiedroto gatavība palīdzēt Latvijai militāra apdraudējuma gadījumā var būt tieši atkarīga no pašas Latvijas apņēmības stiprināt savu drošību un aizstāvēties pret ārēju militāru apdraudējumu.

Neraugoties uz to, ka Latvijas drošības perspektīvas ir pozitīvas, turpmākajās desmitgadēs to ietekmēs arī vairāki faktori ar potenciāli negatīvu ietekmi. Pirmkārt, potenciāli vislielāko ietekmi uz Latvijas drošību var atstāt ASV iesaiste Tuvo Austrumu reģionā un attiecības ar Ķīnu. ASV sniegtās drošības garantijas būtiski stiprina Latvijas drošību, tāpēc ASV pievēršanās Tuvo Austrumu un Austrumāzijas reģioniem palielina drošības riskus Latvijai. No šāda viedokļa raugoties, atzinīgi ir vērtējams tas, ka ASV ir mazinājusī militāro iesaisti militārajos konfliktos Tuvo Austrumu reģionā. Atzinīgi ir vērtējama arī 2015. gada jūlijā panāktā starptautiskā vienošanās par Irānas

kodolprogrammas ierobežošanu, jo tā ļauj ASV pievērst lielāku uzmanību tās NATO sabiedroto drošības vajadzībām Eiropā. Arī ASV atkarības no enerģētikas piegādēm mazināšanās kopumā atbilst Latvijas interesēm. Attiecībā uz Austrumāzijas un Klusā okeāna reģionu pēdējo gadu laikā vērojamā ASV pievēršanās reģionam ir uzskatāma par ilgtermiņa tendenci. Var prognozēt, ka arī turpmāk ASV pievērsīs lielāku uzmanību reģionam, kur atrodas augošās lielvaras. Eiropā vairs nav lielvaru ar globālu tvērienu. ES pati par sevi ir reģionāla lielvara, un tās sastāvā ir atsevišķas valstis, kas var pretendēt uz reģionālas lielvaras statusu. No ASV pozīcijām raugoties, arī Krievija ir tikai reģionāla lielvara. Ukrainā notiekošais konflikts ir atsedzis ES vājumu, tomēr arī Krievija ir pārāk vāja, lai ES vājās vietas pilnībā izmantotu. Krievijai ir grūti samierināties ar reģionālo kārtību Eiropā, kas paredz ikvienai valstij izvēles brīvību attiecībā uz to, kādos reģionālās sadarbības formātos tā vēlas iesaistīties, taču Krievija arī nespēj šo kārtību mainīt sev vēlamā veidā. Krievijas pašreizējais vājums ir galvenais iemesls, kāpēc tā ir spiesta tiekties pēc ierobežotiem mērķiem, proti, tā spēj aizkavēt NATO un ES tālāku izplešanos Austrumeiropā, taču tās veidotie reģionālās sadarbības formāti ir bijuši neseismīgi. Tādējādi ASV spēj palīdzēt saviem Eiropas sabiedrotajiem īstenot līdzsvarošanas funkciju attiecībā uz Krieviju ar ierobežotu militāro pasākumu palīdzību. Tiesa gan, ASV militārā klātbūtne Eiropā ir atkarīga no notikumu attīstības Austrumāzijas un Klusā okeāna reģionā. Ir maz ticams, ka varētu turpināties ASV militārās klātbūtnes Eiropā drastiska samazināšana, tomēr zināmā mērā notikumu gaita būs atkarīga no reģionālās drošības situācijas Austrumāzijas un Klusā okeāna reģionā.

Otrkārt, reģionālā līmenī Latvijas drošību ietekmēs trīs asimetrijas: militārā asimetrija starp Baltijas valstīm un Krieviju (šo asimetriju ir iespējams daļēji novērst ar NATO sabiedroto palīdzību), ekonomiskā asimetrija starp ES un Krieviju (ko savukārt varētu censties mazināt Krievija) un ekonomiskā asimetrija starp Baltijas valstīm un ES (šo asimetriju nav iespējams būtiski mazināt). Militārā asimetrija periodiski radīs kārdinājumu Krievijai to izmantot savās interesēs. ES–Krievijas attiecību ekonomiskās asimetrijas uzdevums būs mazināt Krievijas interesi izdarīt spiedienu uz Baltijas valstīm. Savukārt ES–Baltijas valstu ekonomiskā asimetrija Lietuvā, Latvijā un Igaunijā periodiski izraisīs bažas, ka triju Baltijas valstu intereses varētu tikt upurētas labāku ES–Krievijas attiecību vārdā. Tiesa gan, Krievijas militārā agresija pret Baltijas valstīm un Poliju ir iespējama tikai ar nosacījumu, ka tā neizraisītu plašu militāru, politisku un ekonomisku pretreakciju, taču šāda

notikumu attīstība ir maz ticama, jo ES valstu integrācija ir sasniegusi tādu stadiju, kad atsevišķu dalībvalstu interešu upurēšana ārējo attiecību veidošanas vārdā nešķiet iespējama.

Var prognozēt, ka Krievijas un ES attiecībās turpmākajās desmitgadēs valdīs negribīga stabilitāte, ja vien nenotiks tālāka ES un NATO paplašināšanās Krievijas virzienā. Tiesa gan, ierobežotu militāru konfrontāciju starp Krieviju un NATO nav iespējams pilnībā izslēgt, un tā var notikt divos gadījumos. Pirmkārt, pie militāras konfrontācijas var novest konsekventa ES/NATO paplašināšanās austrumu virzienā. Tas varētu izraisīt līdzīgu Krievijas reakciju, kādu izraisīja Viktora Janukoviča režīma krišana Ukrainā. Otrkārt, militāra konfrontācija starp NATO un Krieviju ir iespējama tad, ja Krievijas politiskais režīms kļūst tik nestabils, ka tā pastāvēšanu ir iespējams glābt tikai ar ārēja konflikta palīdzību, kas palīdzētu saliedēt sabiedrību ap pastāvošo režīmu. Ņemot vērā ekonomiskās grūtības, ar kurām saskaras Krievija, un autoritāriem režīmiem raksturīgo nestabilitāti, Krievijas militāro agresiju pret kādu no tās kaimiņvalstīm nav iespējams izslēgt pilnībā.

Treškārt, Latvijai būs jāuzņemas lielāka atbildība par savu aizsardzību un jāstrādā, lai mazinātu savu vārgumu. Jāatceras, ka nacionālo drošību visvairāk stiprina pasākumi, kurus valstis spēj kontrolēt un realizēt pašas. Līdz ar to Latvijai turpmākajos gados būtu ieteicams strādāt vairākos virzienos. Pirmkārt, ir nepieciešams konsekventi palielināt finansējumu aizsardzības vajadzībām. Jāatceras, ka aizsardzības finansējumam ir kumulatīvs raksturs, proti, ieguldījumi aizsardzībā šodien stiprina valsts aizsardzības spējas nākotnē. Aizsardzības nozarē īstermiņa risinājumi tikpat kā nav iespējami. Vienlaikus jāņem vērā, ka izvēlēm attiecībā uz noteiktu aizsardzības spēju attīstīšanu ir ilgtermiņa sekas, jo izveidotās spējas var tikt saglabātas, pilnveidotas un izmantotas vairākas desmitgades. Otrkārt, ir jāstiprina saiknes ar Baltijas valstīm un Poliju, kuru ārējie apdraudējumi un drošības intereses ir līdzīgas un kas ir Latvijas sabiedrotie NATO alianses ietvaros. Savu aizsardzības spēju stiprināšana zināmā mērā uzlabo arī Igaunijas un Lietuvas drošību, jo katras Baltijas valsts drošību faktiski nav iespējams aplūkot atrauti no pārējām. Ļoti nozīmīga ir arī militāro saikņu stiprināšana ar Vāciju un ASV. Vācijas iesaiste Latvijas drošības stiprināšanā būtu ļoti noderīga, jo Vācija ir Eiropas lielākā ekonomika, savukārt ASV ieguldījums Latvijas drošībā ir neatsverams, jo ASV rīcībā ir ievērojamas militārās spējas. Treškārt, iespējas stiprināt valsts drošību ar ekonomiskās savstarpējās atkarības palīdzību ir ierobežotas. Latvija visticamāk nebūs tik nozīmīgs ekonomiskais partneris kādai citai valstij, lai tā palīdzētu Latvijai aizsargāties militāra konflikta ar Krieviju gadījumā. Latvijai ir vērts attīstīt militāru sadarbību ar Zviedriju un Somiju, tomēr vislielākā

pievienotā vērtība būs sadarbībai NATO ietvaros. Ceturtkārt, lielāku uzmanību jāpievērš Baltkrievijas nozīmīgajai ietekmei uz Latvijas drošību. Tā kā Krievijas militārais apdraudējums visticamāk tiktu vērsts pret visām trim Baltijas valstīm vienlaikus, agresija notiktu, izmantojot Baltkrievijas teritoriju vai pat ar Baltkrievijas tiešu līdzdalību. Līdz ar to Latvijai būtu vēlams nostiprināt divpusējās attiecības ar Baltkrieviju, kā arī stiprināt ES-Baltkrievijas dialogu. Latvijai attiecībās ar Baltkrieviju būtu ieteicams likt uzsvaru uz drošības un ekonomiskajām interesēm, nevis uz demokrātisko vērtību aizstāvību. Attiecību nostiprināšanai būtu ieteicams iespēju robežās izmantot attīstības sadarbībai atvēlēto finansējumu. Praksē tas nozīmētu izmaiņas attīstības palīdzības saņēmējvalstu definēšanā, lielāku uzsvaru liekot uz palīdzības sniegšanu Baltkrievijai, nevis Gruzijai un Moldovai. Piektkārt, pasākumi nacionālās drošības stiprināšanai neizslēdz arī līdzdalību atsevišķās starptautiskajās operācijās. Latvijas dalība NATO kopš 2004. gada lielākoties ir tikusi nodrošināta ar aktīvu līdzdalību ISAF operācijā Afganistānā. Lai arī uzsvars militārās drošības pasākumu īstenošanā tuvākajos gados būs likts pārsvarā uz nacionālās drošības stiprināšanu, nevis uz piedalīšanos starptautiskajās operācijās, tomēr starptautiskās vides nestabilitāte visticamāk arī turpmāk radīs pieprasījumu pēc Latvijas un tās sabiedroto līdzdalības miera operācijās Ziemeļāfrikā vai Tuvo Austrumu reģionā. Vienlaikus Latvijas lēmumu pieņēmējiem jāapzinās, ka aizsardzības spēju attīstības plānošanu nedrīkst pakārtot militārajām operācijām ārpus Latvijas. Visbeidzot, Latvijai ir jāturpina pilnveidot sevi kā modernu un rietumniecisku valsti, tādējādi pastiprinot atšķirības starp Latviju un Krieviju. Sekmīga ekonomiskā attīstība stiprinās sabiedrības vienotību, savukārt plašākas ekonomiskās iespējas ļaus veiksmīgāk stiprināt valsts aizsardzību.

Ievads

Varas izmaiņas pasaulē ir tēma, kas nekad nav zaudējusi aktualitāti, tomēr pēdējo gadu laikā šis jautājums ir ieguvis īpašu nozīmi, jo vienpolārā pasaules kārtība pamazām beidz pastāvēt, un to pakāpeniski aizstāj daudzpolārs varas sadalījums. Tiesa gan, jaunās pasaules kārtības aprises pagaidām vēl ir neskaidras, tāpēc vienprātība šajā jautājumā vēl nav izveidojusies. Raksta mērķis ir izvērtēt patlaban notiekošās pārmaiņas varas sadalījumā pasaulē, to potenciālo ietekmi uz Rietumu valstu veidotās pasaules kārtības transformāciju (t.i., uz noteikumiem, kas regulē starptautiskās attiecības) un Latviju. Jaunā pasaules kārtība būs daudzpolāra, taču tā paredz vairākus iespējamus varas sadalījuma veidus – ir iespējamās dažādas daudzpolāras sistēmas. Jāatzīmē, ka globālā mērogā daudzpolārs varas dalījums vēl nekad nav pastāvējis, tāpēc tā aprišu un starpvalstu attiecību prognozēšana ir apgrūtināta. Raksta ietvaros tiek identificēti tie iespējamie varas sadalījuma un pasaules kārtības veidi, kas varētu materializēties turpmākajās desmitgadēs, un no tiem izrietošās iespējas un apdraudējumi Latvijai.

Raksta nodaļas ir strukturētas noteiktā secībā. Pirmā nodaļa iezīmē nozīmīgākās globālās tendences turpmākajās desmitgadēs. Otrajā nodaļā īsumā tiek aplūkotas dažādas varas izpratnes. Trešā nodaļa ieskicē vienpolārā varas sadalījuma sistēmas izveidošanos un iemeslus, kāpēc šāds varas sadalījuma modelis ir izrādījies salīdzinoši īslaicīgs. Divas nākamās nodaļas pievēršas gaidāmajām starptautisko attiecību pārmaiņām turpmākajās desmitgadēs. Ceturtajā nodaļā tiek aplūkotas daudzpolārā varas sadalījuma īpatnības. Ņemot vērā to, ka patlaban notiek pakāpeniska starptautiskā varas sadalījuma transformācija no vienpolāras sistēmas (ar vienu lielvaru, kas ir spēcīgāka par pārējām un kurai līdz ar to ir liela rīcības brīvība) uz daudzpolāru sistēmu (ar daudzām lielvarām un ietekmīgām valstīm), galvenā uzmanība tiks veltīta tapšanas procesā esošās daudzpolaritātes politisko procesu aplūkojumam. Piektā nodaļa pievēršas pasaules kārtības principu analīzei. Tajā tiek identificēti pieci pasaules kārtības principi, kas turpmākajās desmitgadēs varētu atrasties diskusiju par globālo pārvaldību centrā. Tiek aplūkota arī Ķīnas-ASV attiecību potenciālā ietekme uz pasaules kārtības veidošanos. Savukārt sestā nodaļa aplūko esošā varas sadalījuma modeļa iespējamo ietekmi uz Latviju. Šajā nodaļā tiek arī iezīmētas nozīmīgākās izvēles, ar kurām turpmākajās desmitgadēs nāksies saskarties Latvijai.

1. Globālās pārmaiņas

Kāda izskatīsies pasaule 21. gadsimta vidusdaļā un kādas pārmaiņas mūs sagaida tuvākajās desmitgadēs? Pavisam īsi to varētu raksturot šādi. Ap 2050. gadu pasaulē dzīvos

daudz vairāk cilvēku nekā patlaban. Visticamāk, planētas iedzīvotāju skaits būs starp 9 un 10 miljardiem, taču pastāv arī iespēja, ka psiholoģiski nozīmīgais skaitlis – 10 miljardi – tā arī nekad netiks sasniegts, ja valstis, kurās patlaban vēl ir ļoti augsts iedzīvotāju skaita pieaugums, īstenos atbildīgāku demogrāfisko politiku. Absolūti lielākā planētas iedzīvotāju daļa dzīvos pilsētās. Vidusšķirai piederīgo cilvēku skaits būs ievērojami audzis, tomēr vēl joprojām daļa planētas iedzīvotāju dzīvos galējā nabadzībā, jo centieni iznīdēt nabadzību nebūs pilnībā veiksmīgi.¹ Ir jāreķinās, ka nabadzības problēma var pastiprināties pilsoņu karu un reģionālo konfliktu ietekmē. Kopumā globālais kopprodukts līdz 2050. gadam varētu četrkāršoties, tomēr prognozes ievērojami atšķiras atkarībā no prognozētajiem ekonomiskās izaugsmes tempiem un priekšstatiem par atsevišķu valstu izaugsmes ātrumu (Kupchan, 17.12.2012, PwC, 2013).² Pasaulē tiks saražots daudz lielāks pārtikas daudzums nekā patlaban, tomēr dziļā nabadzībā dzīvojošie cilvēki nevarēs atļauties pārtiku iegādāties pietiekamā apjomā. Neraugoties uz cilvēku skaita pieaugumu, pārtikas industrija spēs apmierināt aizvien pieaugošā cilvēku skaita prasības pēc kalorijām, tomēr pastiprināsies diskusijas par pārtikas kvalitāti un ietekmi uz cilvēku veselību. Pārtikas pieejamību un pietiekamību būtiski varētu ietekmēt klimata pārmaiņu norise turpmākajās desmitgadēs.

1. tabula.

ASV, Ķīnas, Indijas, Krievijas, Japānas, ES demogrāfiskās prognozes 2014-2060

(miljoni iedzīvotāju) (Population Reference Bureau, 2014: 7-12)

	2014	2030	2060
ASV	317.7	354.4	395.3
Ķīna	1364.1	1400.1	1311.8
Indija	1296.2	1510.0	1656.9
Krievija	143.7	143.5	134.1
Japāna	127.1	116.6	97.1
ES-28	507	517	514
Pasaule kopumā	7238	8444	9683

¹ Tas nozīmē, ka ambiciozie ANO Ilgtspējīgas attīstības mērķi (Sustainable Development Goals) būs sasniegti tikai daļēji.

² Čārlzs Kupčans uzskata, ka 2050. gadā Ķīnas ekonomika varētu sasniegt 70 triljonu ASV dolāru atzīmi, gandrīz divkārt apsteidzot ASV iekšzemes kopprodukta rādītājus. PricewaterhouseCoopers (PwC) analītiķi savukārt uzskata, ka globālā ekonomika laikā līdz 2050. gadam četrkāršosies, tomēr Ķīnas pārsvars pār ASV nebūs tik ievērojams. PwC prognozē, ka Ķīnas IKP 2050. gadā varētu tuvojties 54 triljonu ASV dolāru atzīmei, bet ASV IKP varētu sasniegt 38 triljonu ASV dolāru atzīmi. Tiesa gan, visām prognozēm ir arī viena kopīga iezīme. Tiek prognozēts, ka ievērojami mainīsies pasaules lielāko ekonomiku saraksts, proti, Rietumu valstis no pasaules lielāko ekonomiku saraksta pazudīs, un tās aizstās ne-Rietumu valstis. Tiek uzskatīts, ka četras pasaules lielākās ekonomikas 2050. gadā būs Ķīna, ASV, Indija un Brazīlija, tomēr triju lielāko ekonomiku atrāviens no pārējām būs ievērojams.

Enerģētikas nozarē notiks pakāpeniska atteikšanās no fosilā kurināmā izmantošanas, un atjaunojamās enerģijas izmantošana atradīsies straujas attīstības stadijā, tomēr fosilā kurināmā īpatsvars izmantojamās enerģijas ziņā vēl joprojām būs liels. Tomēr pārejas no fosilā kurināmā izmantošanas uz atjaunojamo enerģiju ātrums būs lielā mērā atkarīgs no pieejamajām tehnoloģijām (un to piedāvātajām enerģijas izmaksām), valdību politikas un indivīdu personiskajām izvēlēm. Klimata pārmaiņu ietekmē pakāpeniski palielināsies cilvēku interese par planētas ziemeļu reģioniem, kur ziemas būs kļuvušas īsākas, kur vasaras nebūs tik karstas kā, piemēram, Ziemeļāfrikā un Dienvidēiropā, un kur būs pietiekami daudz saldūdens (Holthaus, 12.02.2014).³ Vienlaikus arī valdības aizvien nopietnāk pievērsīsies klimata pārmaiņu ierobežošanas un adaptācijas pasākumiem. Katastrofālas klimata pārmaiņas, kas īsā laika posmā apdraudētu veselu valstu vai reģionu iedzīvotāju pastāvēšanu, pasauli visticamāk nebūs skārušas.

Demogrāfisko pārmaiņu ietekmē būs mainījusies daudzu valstu sabiedrību vecuma struktūra, kā rezultātā pastiprināsies diskusijas par paaudžu savstarpējām attiecībām. Gadsimta vidū dzīvojošo cilvēku rīcībā būs daudz attīstītākas tehnoloģijas nekā patlaban, un tas ievērojami ietekmēs cilvēku veselību, pārtikas un ūdens pieejamību, enerģijas ieguves un izmantošanas iespējas un daudzus citus cilvēku dzīves aspektus. Var droši apgalvot, ka tehnoloģiskajiem jauninājumiem būs ievērojama ietekme gan uz atsevišķu valstu likteņiem (starpvalstu konkurence par līderību tehnoloģiju un inovāciju jomā), gan arī uz starptautiskās valstu sabiedrības kolektīvo spēju risināt daudzus sasāpējušus jautājumus, piemēram, klimata pārmaiņas, nabadzības izskaušanu, pārtikas un dzeramā ūdens pieejamības nodrošināšanu. Minētajām pārmaiņām būs ievērojama ietekme uz atsevišķu valstu rīcībā esošās varas apjomu. Lai arī neskaidrību ir daudz, tomēr demogrāfiskie faktori, ekonomiskās izaugsmes ātrums, klimata pārmaiņu norise, pārmaiņas enerģētikas sektora ietvaros, valstu investīcijas zinātnē un tehnoloģijās⁴ neapšaubāmi atstās ietekmi uz valstu likteņiem arī 21. gadsimtā (Shambaugh, 2014; Battelle & R&D Magazine, 2013).

---

³ Pēdējo gadu pētījumu rezultāti norāda arī uz to, ka ilgstoši sausuma periodi varētu skart arī atsevišķas ASV daļas, piem., Kalifornijas štatu.

⁴ ASV, Japānas, Ķīnas un ES kopējais finansējums zinātnei un attīstībai veido 78% no 1.6 triljoniem ASV dolāru, kas ik gadu pasaulē tiek atvēlēti šim mērķim. ASV vēl joprojām ir līdere ar 465 miljardiem ASV dolāru. Piemēram, Ķīnas investīcijas zinātnē un attīstībā vēl nav tai ļāvušas kļūt par patiesi globālu spēlētāju. Neraugoties uz Ķīnas fenomenālo ekonomisko izaugsmi kopš 1980. gadu sākuma, tehnoloģisko inovāciju ziņā Ķīna vēl nav kļuvusi par globālu spēlētāju. Deivids Šambo raksta, ka no visiem 584 Nobela prēmijas laureātiem laikā no 1949. līdz 2010. gadam tikai divi Ķīnas pārstāvji ir ieguvuši šādu atzinību, turklāt viens no Nobela prēmiju ieguvušajiem ir politiskais disidents, bet otrs ir rakstnieks.

2. Vara starpvalstu attiecībās

Vara ir spēja panākt sev vēlamu iznākumu attiecībās ar citiem iesaistītajiem dalībniekiem. Pašos pamatos tā palīdz atturēt citus dalībniekus no naidīgu nodomu realizēšanas, savukārt lielāks varas apjoms ļauj pārvarēt citu dalībnieku pretestību un piespiest tos darīt lietas, kuras tie citādi nedarītu (Dahl, 1957: 203).⁵ Tieši cietā vara – militārā un ekonomiskā – ir tradicionāli tikusi uzskatīta par nozīmīgāko līdzekli citu valstu rīcības ietekmēšanā, tomēr cietās varas pielietošanai pastāv arī ierobežojumi, tāpēc pat lielvarām ne vienmēr izdodas realizēt savas intereses attiecībā pret vājākām varām (George, 1991).⁶ Turklāt cietās varas resursi, ja tie tiek neuzmanīgi pielietoti, var tikt noplicināti, tādējādi pasliktinot valsts vietu starptautiskās varas hierarhijā. Tāpēc, lai arī piespiešanas un pretestības elements varas attiecībās bieži vien ir acīmredzams, jaunākie varas skaidrojumi uzsver spēju vai nu panākt to, ka noteikti jautājumi nemaz nenonāk darba kārtībā un par tiem netiek lemts, vai arī panākt, ka tie dalībnieki, attiecībā pret kuriem vara tiek izmantota, nemaz nespēj patstāvīgi noformulēt un aizstāvēt savas intereses un līdz ar to ir spiesti pildīt citu dalībnieku gribu (Bachrach & Baratz, 1962: 948; Lukes, 2005: 1). Piespiešanas elements no varas attiecībām izzūd, taču tas nenožīmē, ka vara netiek realizēta, jo tā var tikt īstenota ar citu iesaistīto dalībnieku vēlmju un interešu ietekmēšanas palīdzību.

Mazāk statistisku varas jēdziena skaidrojumu piedāvā Deils Kouplends (*Dale C. Copeland*). Pēc viņa domām, valstu varas izpētē pārāk maza uzmanība ir tikusi pievērsta atšķirībām starp valsts reālo un potenciālo varu. Šāda dinamiska varas izpratne ļauj labāk izprast tādu lielvaru, kuras ir gandrīz sasniegušas savas potenciālās varas (jo īpaši militārās varas) maksimumu, attiecības ar tām lielvarām, kuru rīcībā ir gandrīz līdzvērtīgs varas apjoms, taču kurām piemīt ievērojams potenciālās varas apjoms. Nozīmīgākie potenciālās varas elementi ir iedzīvotāju skaits, ievērojami pagaidām neizmantotu dabas resursu krājumi, lauksaimniecības vajadzībām vēl neizmantota auglīga zeme, zems tehnoloģiju un iedzīvotāju izglītības līmenis. Potenciālās varas koncepts norāda uz to, ka valsts rīcībā ir neizmantoti attīstības resursi, kas varētu tikt izmantoti nākotnē un kas tādējādi ļautu nostiprināt savas pozīcijas attiecībā pret pārējām lielvarām (Copeland, 2000: 6).

---

⁵ Par pamatu diskusijām par varas konceptu parasti tiek izmantota Roberta Dāla definīcija: “A has power over B to the extent that he can get B to do something that B would not otherwise do.”

⁶ Pastāv uzskats, ka starptautiskajās attiecībās iznākumus nosaka ne tikai vara, bet arī motivācija. Reizēm lielvaras nespēj realizēt savus mērķus attiecībās ar mazākām varām, ja motivācijas asimetrija darbojas par labu mazākām varām. Par šo jautājumu rakstījis, piemēram, Aleksandrs Džordžs (*Alexander L. George*), kurš uzskata, ka lielvaru iespējas pielietot spēka diplomātiju pret mazākām varām ir lielā mērā atkarīgas no tā, cik liela ir abu pušu motivācija panākt sev labvēlīgu iznākumu konkrētajā jautājumā.

Kopš aukstā kara beigām īpašu popularitāti gan pētnieku, gan lēmumu pieņēmēju vidū ieguvis maigās varas jēdziens. Tas paredz iespēju ietekmēt citu dalībnieku uzvedību ar pievilcības palīdzību, panākot sev vēlamus rezultātus ar pievilcīgu vērtību, kultūras un diplomātijas palīdzību Nye, 1990; Nye, 2002; Nye, 2004; Nye, 2008; Nye, 2011). Maigās varas jēdziena galvenā popularizētāja Džozefa Naja (*Joseph S. Nye Jr.*) darbi lielākoties bijuši veltīti tam, lai izvērtētu ASV iespējas realizēt varu pasaulē, kurā pamazām nostiprinās citi ietekmīgi varas centri. Tiesa gan, tas nenozīmē, ka cietās varas (militārā un ekonomikas vara) nozīme būtu ievērojami samazinājusies, jo nākotne visticamāk pieder tām valstīm, kas spēs izvēlēties vajadzībām un situācijai atbilstošu cietās un maigās varas kombinētu pielietojumu.

Lai arī maigās un cietās varas attiecības ir visai sarežģītas, tomēr gaidāmā daudzpolārā varas sadalījuma kontekstā ir vērts norādīt uz diviem cietās un maigās varas savstarpējo attiecību aspektiem. Pirmkārt, maigā vara pati par sevi nespēs ietekmēt citu valstu uzvedību, jo būtisks varas elements vēl joprojām ir spēja pārvarēt citu dalībnieku pretestību. Maigā vara to nespēj nodrošināt. Tā ir grūti pielietojama, jo valdības iespējas to kontrolēt un pielietot ir ierobežotas, un maigās varas akumulēšana un citu dalībnieku preferenču pārveidošana pat ar nosacījumu, ka tā ir veiksmīga, ir laikietilpīgs process. Maigā vara nedarbosies daudzos gadījumos, kad citu dalībnieku uzvedību nepieciešams ietekmēt nekavējoties. Līdz ar to ne ASV, ne arī jebkurai citai valstij nebūtu ieteicams paļauties uz pievilcības varu, jo tās ietekme ir ierobežota. Tomēr maigā vara ir nozīmīgs ietekmes indikators. Lielvaru savstarpējās attiecībās nenovēršami pastāv nozīmīgs līdzsvarošanas elements, tomēr lielvaru attiecībās ar mazākām kaimiņos esošām varām ir novērojama vēlme panākt, ka mazākās varas atzīst lielvaras pārākumu. Ja tiek uzskatīts, ka lielvarai piemīt maigā vara attiecībā pret mazākām kaimiņos esošām valstīm, tad šī situācija liecina par hierarhijas izveidošanos šo valstu attiecībās, kur mazākās varas seko lielvaras līderībai un atrodas tās maigās varas ietekmē.

Otrkārt, daudzpolārā pasaulē maigās varas nozīme tomēr būs ievērojama, jo daudzie varas centri sacentīsies par sabiedroto piesaistīšanu. To savstarpējās attiecībās maigā vara spēlēs nozīmīgu lomu, jo valstu pievilcība zināmā mērā būs savstarpējās sadarbības pamats. Pagaidām maigā vara, vēsturiskās un kultūras saiknes vieno Eiropu un Ziemeļameriku, savukārt augošo lielvaru sadarbība ir izskaidrojama ar kopēju neapmierinātību ar pēc aukstā kara īslaicīgi pastāvējušo vienpolāro varas sadalījumu. BRICS valstu⁷ sadarbība ir

---

⁷ Brazīlija, Ķīna, Indija, Krievija, Dienvidāfrika.

dumpiniecisks, proti, vērsta pret pastāvošo pasaules kārtību un, pēc šo valstu domām, netaisnīgo varas un ietekmes sadalījumu, taču nav zināms, vai šīs valstis spēs savstarpēji vienoties un nākt klajā ar pozitīvu sadarbības darba kārtību. Visticamāk, BRICS valstu sadarbība mazināsies līdz ar pārmaiņām pašreizējā pasaules kārtībā. Līdz ar to stratēģisko sadarbību pakāpeniski papildinās uz pievilcību balstīta tuvināšanās vai atgrūšanās gadījumos, kad valstu kultūras un vērtības izrādīsies pārāk atšķirīgas. Šādu viedokli pauž Uri Dadušs (*Uri Dadush*) un Benets Stensils (*Bennett Stancil*), kuri uzskata, ka laikā līdz 2050. gadam pašreizējās augošās lielvaras aizvien vairāk uzlūkos viena otru kā konkurentes, nevis ciešas sabiedrotās (Dadush & Stancil, 2010: 1). Līdz ar to maigā vara būs domāta sabiedrotajiem un lielvaru ietekmē esošām mazākām varām, bet cietās varas mērķis būs līdzsvarot citas lielvaras.

Ja vara ir spēja ietekmēt citu darbojošos personu/iesaistīto dalībnieku uzvedību, tad lielvaras ir valstis, kuru iespējas ietekmēt citu dalībnieku uzvedību ir vislielākās. Tomēr likumsakarīgs ir jautājums, kādi faktori visspēcīgāk nosaka to, vai valsts ir vai nav lielvara. Piemēram, Kenets Volcs (*Kenneth N. Waltz*) uzskata, ka valstis kļūst par lielvarām ar nosacījumu, ka tām piemīt visi nepieciešamie lielvaru atribūti: plaša teritorija⁸ un liels iedzīvotāju skaits, ievērojams dabas resursu daudzums, militārās spējas, politiskā stabilitāte un kompetence. Kā uzskata Volcs, valstij, lai kļūtu par lielvaru, nepietiek ar ievērojamām spējām tikai vienā no nosauktajiem elementiem (Waltz, 1979: 131). Tā kā ne visas valstis spēj izpildīt visus nosauktos nosacījumus, lielvaru skaits pasaulē ir neliels. Tiesa gan, ir daudzas valstis, kuru rīcībā ir ievērojams varas apjoms vienā vai vairākās nosauktajās jomās. Tomēr tikai pārākums pār citām valstīm gandrīz visās jomās valsti padara par patiesu lielvaru. Jāatzīmē gan, ka aukstā kara laikā ASV un PSRS iedzīvotāju skaita ziņā ievērojami atpalika no Ķīnas un Indijas, kas tolaik netika uzskatītas par lielvarām. Savukārt Japānas kļūšana par pasaules otro lielāko ekonomiku 1980. gados neradīja būtiskas izmaiņas divpolārajā varas sadalījumā. Tas nozīmē, ka valstīm zināmā mērā ir iespēja trūkumus kādā no lielvaru parametriem kompensēt ar izciliem rādītājiem citos parametros. Tiesa gan, šādas kompensēšanas iespējas ir ierobežotas.

Savukārt Džeks Levijs (*Jack S. Levy*) uzskata, ka lielvarām ir raksturīgas šādas pazīmes: pirmkārt, lielvaras raksturo augsts militāro spēju līmenis, kas tās padara stratēģiskā ziņā pašpietiekamas, jo tās nepieciešamības gadījumā spēj radīt iznākumus starptautiskajā sistēmā, darbojoties vienatnē. Tā kā mūsdienās starptautiskā sistēma ir kļuvusi patiesi

---

⁸ Plaša teritorija nodrošina stratēģiskās dziļes (strategic depth) militāra konflikta gadījumā.

globāla pretstatā dažādām reģionālām spēku līdzsvara sistēmām, kas ir pastāvējušas pirms 20. gadsimta, tad būtiska ir lielvaru spēja projicēt savas militārās spējas lielā attālumā. Tas ļauj atturēt un sakaut ienaidniekus, kā arī sniegt palīdzību sabiedrotajiem. Otrkārt, lielvarām ir raksturīga plaša drošības izpratne, kas iekļauj ne tikai tuvāko reģionālo vidi, bet arī citus reģionus un ģeogrāfiskā ziņā attālinātas lielvaras. Proti, lielvarām raksturīgs priekšstats, ka viņu drošību ietekmē ne tikai norises tuvākajā reģionālajā vidē, bet arī citos reģionos. Treškārt, lielvarām ir raksturīga gatavība savas intereses definēt plaši un nepieciešamības gadījumā tās aizstāvēt ar visiem iespējamajiem līdzekļiem (Levy, 1983 – aizgūts no Layne, 1993: 8). Lai arī Levija sniegtais lielvaru raksturojums nav fokusēts uz specifisku varas avotu identificēšanu (atskaitot nozīmīgas militārās spējas), varas avotu eksistence tiek pieņemta kā pašsaprotama. Tikai lielvaras spēj definēt savu drošību un intereses tādā veidā, kā to aprakstījis Levijs.

Lielvaru varas avoti ietver ne tikai taustāmus militāros, ekonomiskos un cita veida parametrus, bet arī nemateriālus faktoros. To spēja panākt sev vēlamu iznākumu ir atkarīga arī no iekšējās stabilitātes, kompetences, diplomātijas kvalitātes un vēlmes iegūt varu. Tas nozīmē, ka atsevišķos gadījumos valstīm varētu rasties sarežģījumi pārvērst materiālo varu starptautiskā ietekmē, ja šie centieni ir nemākulīgi un rada apdraudējuma sajūtu citām valstīm. Savukārt citos gadījumos valstis spēs panākt sev labvēlīgu rezultātu, kas, novērtējot to materiālās spējas, nemaz nešķiet iespējams. Pastāv arī uzskats, ka augošās lielvaras reizēm nespēs savu varu uzreiz pārvērst atbilstošā ietekmē, jo to kompetence var būt nepietiekama un iekšpolitiskie nosacījumi nelabvēlīgi.

Mūsdienās faktiski var runāt par triju veidu augošajām lielvarām. Pirmkārt, ir augošās lielvaras (Ķīna), kuru materiālās varas parametri ir tik ievērojami, ka to kļūšana par lielvaru ir faktiski pašsaprotama (Wright, 2015: 12).⁹ Šādas valstis var atļauties nesteigties, jo pārtapšanas par lielvaru process ir gandrīz nenovēršams. Otrkārt, ir daļējas lejupslīdošas lielvaras (Krievija), kuru rīcībā ir daži lielvaru atribūti, taču citu lielvaru atribūtu tām nav, turklāt šo valstu izredzes novērst varas materiālās bāzes nepietiekamību ir neskaidras. Tas nozīmē, ka šo valstu vieta starp lielvarām ir problemātiska, tāpēc tās cenšas savus trūkumus kompensēt ar uzstājīgu savu interešu definēšanu un aizstāvēšanu un aktīvu darbību starptautiskās drošības veidošanā. Treškārt, ir daļējas augošās lielvaras (Indija, Brazīlija),

---

⁹ Kā uzskata Tomass Raits, BRICS valstu grupā ir tikušas iekļautas ļoti dažādas esošās un augošās lielvaras. Ķīna jau ir kļuvusi par lielvaru, savukārt Brazīlija par tādu vēl nav kļuvusi, turklāt līdz šim Brazīlija nav centusies kļūt par lielvaru militārā ziņā. Krievija savukārt ir pastāvoša lielvara, kuras iespējas arī turpmākajās desmitgadēs saglabāt starptautisko ietekmi ir visai apšaubāmas, jo tās ekonomiskā izaugsme un demogrāfiskā nākotne ir problemātiskas.

kuru varas bāze ir kaut kādā veidā nepietiekama, taču tām ir iespēja šos trūkumus pie labvēlīgas apstākļu sakritības novērst nākotnē. Šīs lielvaras pagaidām necenšas savas intereses un līdzdalību starptautiskās drošības veidošanā formulēt ekstensīvā veidā un paļaujas, ka nākotnē to pozīcijas būs stabilākas. Esošo un augošo lielvaru savstarpējās attiecības veidošanās procesā esošajā daudzpolārajā spēku līdzsvara sistēmā un to savstarpējā mijiedarbība jaunas pasaules kārtības veidošanā tiks aplūkotas ceturtajā nodaļā, tomēr vispirms tiks aplūkota vienpolārās varas sadalījuma sistēmas izveidošanās un iemesli, kāpēc patlaban šī sistēma beidz pastāvēt un atrodas pārejas posmā uz daudzpolāru varas sadalījumu.

3. Vienpolārās sistēmas izveidošanās un noriets

Par vienpolārā varas sadalījuma izveidošanās atskaites punktu parasti tiek uzskatīts aukstā kara un PSRS sabrukuma beigas 1980. gadu beigās un 1990. gadu sākumā, tomēr šāds skatījums tikai daļēji atbilst patiesībai, jo ASV kļuva par pasaules lielāko ekonomiku jau 20. gadsimta sākumā. Tiesa gan, tolaik ASV iespējas spēlēt vadošo lomu pasaules politikā ierobežoja ASV federālā struktūra, kas neļāva federālajai valdībai savā rīcībā iegūt pietiekamus līdzekļus ASV globālās lomas palielināšanai. Pēc Pirmā pasaules kara ASV pozīcijas ievērojami nostiprinājās, tomēr ASV prezidents Vudro Vilsons (*Woodrow Wilson*), neraugoties uz to, ka pats atbalstīja dziļāku iesaistīšanos pēckara pasaules kārtības veidošanā, zaudēja cīņā pret tiem, kuri uzskatīja, ka primārais ASV mērķis ir nacionālā drošība, ko iespējams sasniegt ar norobežošanās politikas palīdzību. Līdz ar to starpkaru periodā ASV ārpolitikā izvēlējās realizēt izolacionisma stratēģiju.

Situācija krasi mainījās Otrā pasaules kara laikā, kad ASV sniegtais atbalsts sabiedrotajiem (tostarp arī PSRS) izrādījās izšķirošs cīņā pret nacistisko Vāciju. Savukārt Āzijas un Klusā okeāna reģionā ASV neatlika nekas cits, kā pēc uzbrukuma Pērlhārboras jūras spēku bāzei stāties pretī imperiālistiskajai Japānai. Jau kara laikā kļuva skaidrs, ka ASV būs jāpiedalās arī no kara posta cietušās Eiropas atjaunošanā. Bija jāņem vērā, ka Eiropa varētu izrādīties nespējīga pretoties Padomju Savienības potenciālajiem centieniem paplašināt savu ietekmi rietumu virzienā. ASV izvēle par labu izolacionismam pēc Otrā pasaules kara, iespējams, nozīmētu vienas lielvaras – PSRS – dominēšanu Eiropā, kas būtu tiešā pretrunā ar ASV nacionālajām interesēm. Līdz ar to ASV iesaistīšanās Eiropas atjaunošanā un drošības stiprināšanā pēc 1945. gada ir likumsakarīga. ASV arī bija savs skatījums uz to, kādai vajadzētu būt pēckara pasaules kārtībai, lai izvairītos no kļūdām, kas

tika pieļautas pēc Pirmā pasaules kara beigām. Turklāt ASV bija vienīgā valsts, kuras rīcībā bija pietiekami līdzekļi, ar kuru palīdzību veidot pēckara pasaules kārtību. Lai arī Otrā pasaules kara noslēguma fāzē uzņemtajās fotogrāfijās, piemēram, Jaltas konferencē 1945. gada februārī, ir redzami trīs sabiedroto lielvaru līderi – Vinstons Čērčils, Franklins Rūzvelts un Josifs Staļins, tomēr fotogrāfiju radītais iespaids ir mānīgs, jo par īstām lielvarām varēja uzskatīt tikai divu valstu – ASV un PSRS – līderus.

ASV kļuva par lielvaru ar patiesi globālu ietekmi Otrā pasaules kara noslēgumā, kad pēc nacistiskās Vācijas un imperiālistiskās Japānas sakaušanas pamazām kļuva skaidrs, ka daudzpolaritāte ir transformējusies un pārtapusi par divpolāru varas sadalījuma sistēmu. Tomēr, neraugoties uz šķietami līdzvērtīgo varas sadalījumu starp abām lielvarām (ASV un PSRS), kādu paredz divpolaritāte, Padomju Savienība materiālo spēju izteiksmē nevienā brīdī nebija pilnībā līdzvērtīgs pretinieks ASV. Kā raksta Stīvens Volts (*Stephen M. Walt*), Otrā pasaules kara noslēgumā ASV ekonomika veidoja aptuveni pusi no pasaules kopējā kopprodukta, turklāt ASV bija vienīgā valsts, kuras rīcībā bija kodolieroči (Walt, 2011). Aukstā kara laikā savukārt pierādījās, ka ASV ekonomika bija dinamiskāka par Padomju Savienības un ka ASV bija plašākas iespējas piesaistīt sabiedrotos. Vienīgo ģeopolitiski nozīmīgo sabiedroto – Ķīnu – Padomju Savienība zaudēja 1960. gadu beigās, taču attiecības arī pirms tam brīžiem bija saspīlētas, kā rezultātā Ķīna 1970. gados kļuva par ASV sabiedroto *de facto*. Turklāt pirmajās desmitgadēs pēc Otrā pasaules kara ASV izdevās piesaistīt sabiedrotos pat par spīti tam, ka ASV pieprasīja Eiropas valstu atteikšanos no savām aizjūras kolonijām, kas savukārt nodrošināja labvēlīgu attieksmi pret ASV lielā daļā attīstības valstu.

ASV ir bijusi milzīga ietekme uz pasaules kārtības veidošanu pēc Otrā pasaules kara beigām. ASV kļuva par Rietumu pasaules līderi, kas tām ļāva veidot jauno pasaules kārtību jeb “spēles noteikumus”. Šī līderība izpaudās gan ANO veidošanas procesā, gan citu starptautisko organizāciju (piem., Starptautiskais Valūtas Fonds, Pasaules Banka) un alianšu sistēmas (piem., NATO un alianses Austrumāzijā) izveidošanā. ASV finansēja Eiropas valstu pēckara ekonomisko rekonstrukciju un aktīvi atbalstīja reģionālo integrāciju Rietumeiropā. Lai arī aukstā kara apstākļos ASV nācās pieņemt spēku līdzsvara loģiku attiecībās ar PSRS, tomēr kopumā noraidošā attieksme pret spēku līdzsvara politiku ir likusi ASV tiekties pēc pretinieku transformēšanas, nevis vienkārši līdzsvarošanas (Kupchan,

2012: 71-72). Jau aukstā kara laikā periodiski norisinājās diskusijas par ASV globālās lomas mazināšanos, tomēr tās lielākoties izrādījās priekšlaicīgas un nepamatotas (Joffe, 2009).¹⁰

Bažas par ASV līderības noturību izpaudās divējādi. Pirmkārt, tika izteikts pieņēmums, ka ASV varētu militārās un ekonomiskās varas ziņā apsteigt kāda cita lielvara. Aukstā kara pirmajās desmitgadēs šī loma tika atvēlēta Padomju Savienībai, savukārt 1980. gados notika diskusijas par to, ka ASV varētu apsteigt Japāna. Citi (piemēram, Roberts Koheins (*Robert O. Keohane*)) savukārt izteica bažas par to, ka starptautisko institūciju sistēma varētu sabrukt, samazinoties ASV relatīvajam pārsvaram pār citām valstīm (Keohane, 1984). Otrkārt, daži pētnieki puda bažas, ka ASV līderību varētu apdraudēt pārmērīgi dziļa iesaistīšanās starptautisko attiecību sistēmā, kas varētu radīt pārslodzi.¹¹ Pols Kenedijs (*Paul Kennedy*) 1980. gadu beigās uzskatīja, ka ASV ir uzņēmušās pārāk lielas starptautiskās saistības un, ASV varai pakāpeniski mazinoties, tām ir divas iespējas: saglabāt saistības un tādējādi paātrināt savas varas norietu vai arī samazināt starptautisko saistību apjomu un tādējādi paildzināt savu ietekmi. Pēc Kenedija domām, ASV vajadzētu realizēt otro iespēju (Kennedy, 1989). Neraugoties uz šīm visnotaļ pesimistiskajām prognozēm, pēc dažiem gadiem sabruka Padomju Savienība, Japānas ekonomika pārstāja augt, savukārt ASV dažus gadus pēc tam, kad Kenedijs bija izteicis savas pesimistiskās prognozes, nosūtīja 600 000 karavīru uz Tuvo Austrumu reģionu un bez īpašas piepūles uzvarēja karā pret Irāku. ASV vienpolārais posms bija sācies, tomēr tam nebija lemts ilgs mūžs.

Ja mūsdienās ir kāds jautājums, kurā lielākās daļas augošo un otrā līmeņa lielvaru uzskati sakrīt, tad tā ir neapmierinātība ar vienpolāro varas sadalījumu, kas izveidojās pēc aukstā kara beigām un Padomju Savienības sabrukuma.¹² Neapmierinātību ar ASV līderību viskaļāk ir paudusi Krievija, kuras prezidents Vladimirs Putins 2014. gadā puda pārliecību, ka starptautiskā kārtība, ko veido viena lielvara, kas nerēķinās ar citu varas centru interesēm, ir ne tikai netaisnīga, bet arī neproduktīva un lemta neveiksmei. V. Putins puda bažas, ka vienpolaritātes apstākļos ASV kā vienīgā lielvara ir pieļāvusi daudzas kļūdas, kas ir pastiprinājušas nestabilitāti pasaulē un mazinājušas lielvaru sadarbības un globālo problēmu sekmīgas risināšanas iespējas (Putin, 24.10.2014). Līdzīgu viedokli

---

¹⁰ Par periodiskumu, ar kādu ASV līderība ir tikusi apšaubīta, ir rakstījis Jozefs Joffe (*Josef Joffe*), kurš uzskatīja, ka šīs bažas ir izrādījušās nepamatotas aukstā kara laikā un ka tās visticamāk izrādīsies nepamatotas arī 21. gadsimtā.

¹¹ Overstretch – autora tulkojums no angļu valodas.

¹² Tiesa gan, nevar noliegt, ka augošo lielvaru savstarpējo sadarbību veicina arī kopīgas ekonomiskās intereses.

Krievija ir paudusi arī iepriekš, piemēram, Krievijas ārlietu ministrs Sergejs Lavrovs (Сергей Лавров) ir atzīmējis, ka globālo problēmu risināšana mūsdienās nav iespējama bez aktīvas lielvaru sadarbības, tomēr šāda sadarbība nav iespējama, ja vienu valstu intereses tiek realizētas uz citu valstu rēķina (Lavrov, 2012). Savukārt 2007. gada uzrunā Minhenes drošības konferences dalībniekiem V. Putins apsūdzēja Rietumus divkosībā un sava pārākuma nepārdomātā izmantošanā, tādējādi apdraudot citus starptautiskās sistēmas dalībniekus. Uzrunas laikā Krievijas prezidents vienpolāro sistēmu raksturoja kā tādu, kas nespēj kalpot par morālu pamatu mūsdienu civilizācijai (Putin, 2007).

Lai arī Krievija ir skaļākā vienpolārās varas sadalījuma kritiķe, tā nebūt nav vienīgā. Arī Ķīnas politiskie līderi ir izteikušies, ka vienpolaritātes aizstāšana ar daudzpolaritāti novestu pie starptautisko attiecību demokratizācijas, proti, vismaz lielāko varas centru interešu respektēšanas. Piemēram, Ķīnas prezidents Hu Džiņtao 2010. gadā izteicās, ka daudzpolāras pasaules ietvaros būtu iespējams veidot harmoniskākas attiecības starp lielvarām un starptautiskos konfliktus risināt mierīgā ceļā (Wang, 03.11.2010). Arī atsevišķi ASV sabiedrotie labprātāk pastāvētu daudzpolārā, nevis vienpolārā pasaulē. Piemēram, Francijas ārlietu ministrs Ibērs Vedrins (*Hubert Vedrin*) 1999. gadā puda neapmierinātību ar to, ka vienpolārā pasaulē ASV kā spēcīgākā valsts var neņemt vērā citu valstu viedokļus un īstenot savu gribu neatkarīgi no tā, kāds ir citu valstu viedoklis. (New York Times, 05.02.1999). Vienpolārā sistēmā patiesi suverēna ir tikai viena valsts, bet visas pārējās ir spiestas samierināties ar spēcīgākās valsts regulāru iejaukšanos to ārpolitikā un pat iekšējās lietās. Tiesa gan, šajā jautājumā viedokļi ir ļoti atšķirīgi. No Rietumu valstu viedokļa raugoties, Krievijas drošība nav tikusi apdraudēta, jo Rietumu valstis kopš 1990. gadiem ir centušās veidot jauna veida partnerību ar Krieviju. Savukārt no Krievijas viedokļa raugoties, paveras pavisam cita aina. Pēc Padomju Savienības sabrukuma Rietumu valstis ir sistemātiski iejaukušās Krievijas iekšpolitikā un nav ņēmušas vērā tās ārpolitiskās intereses. 1990. gados Krievija bija pārāk vāja, lai ārējai ietekmei pretotos, bet 21. gadsimta sākumā tai pakāpeniski izdevās mazināt Rietumu valstu ietekmi, un tas vēlāk ir ļāvis realizēt autonomu ārpolitiku un aizstāvēt savas intereses ar visiem pieejamajiem līdzekļiem (Trenin, 2014).¹³ To apliecina, piemēram, Krievijas līderu pretestība NATO paplašināšanās procesam un tendence krāsaino revolūciju norisē saskatīt ASV iejaukšanos, tomēr neapmierinātību ar vienpolārās sistēmas pastāvēšanu ir izrādījušas pat tādas valstis, kas

---

¹³ Patiesas suverenitātes iegūšana ir bijis viens no pašiem svarīgākajiem Krievijas prezidenta Vladimira Putina mērķiem kopš 2000. gada. Patiesa suverenitāte paredz iespēju realizēt neatkarīgu ārpolitiku, nebaidoties, ka ārējas iedarbības rezultātā tiks apšaubīts sabiedrības atbalsts šādai ārpolitikai.

tradicionāli tikušas uzskatītas par ciešiem ASV sabiedrotajiem. Tieši no šādas perspektīvas ir vērtējama Francijas un Vācijas nostāšanās opozīcijā Irākas karam 2003. gada pavasarī.¹⁴

Otrā līmeņa lielvaru neapmierinātība¹⁵ ar vienpolārās sistēmas pastāvēšanu pēc aukstā kara tomēr nav uzskatāma par pietiekamu iemeslu, lai būtu pamats runāt par daudzpolāras pasaules kārtības izveidošanos (Wright, 2015). Neapmierinātība pati par sevi nespēj izraisīt pārmaiņas. Tā var būt tikai pārmaiņu katalizators, jo pārmaiņām ir nepieciešami objektīvi priekšnosacījumi. Ir trīs galvenie iemesli tam, kāpēc mūsdienās pakāpeniski veidojas daudzpolārs varas sadalījums. Pirmkārt, ASV vara ir mazinājusies Afganistānas un Irākas karu iespaidā. Šie kari ir demonstrējuši ne tikai ASV varas iespējas, bet arī tās robežas. ASV rīcībā ir pietiekamas militārās spējas, lai uzvarētu karos (jo īpaši pret vājākiem pretiniekiem), tomēr ASV nespēj salīdzinoši īsā laikā pārveidot citu valstu sabiedrības. Otrkārt, ASV un Eiropas valstīs piedzīvotā ekonomiskā krīze uz vairākiem gadiem apstādināja izaugsmi, tādējādi sniedzot iespēju augošajām lielvarām straujāk samazināt plaisu starp esošajām un topošajām lielvarām. Ekonomiskā krīze arī ir pasliktinājusi priekšstatus par Rietumu valstu ekonomisko kompetenci. Treškārt, augošās lielvaras ir piedzīvojušas ievērojamas izaugsmes laika posmu. Ķīnas ekonomika straujā tempā un bez apstājas ir augusi jau ilgāk nekā trīs desmitgades. Krievijas ekonomika piedzīvoja strauju izaugsmi 21. gadsimta sākumā, galvenokārt pateicoties augstām naftas un gāzes cenām. Arī citas augošās lielvaras, piemēram, Brazīlija, Indija, Turcija un Dienvidāfrika, ir piedzīvojušas strauju ekonomisko attīstību, kā rezultātā simtiem miljoni

---

¹⁴ Sabiedroto valstu nostāšanos opozīcijā ASV iebrukumam Irākā var izskaidrot divējādi. Pirmkārt, pretestībai par pamatu var būt pārliecība, ka ASV sniegtais pamatojums iebrukumam nebija pietiekams un ka ASV centieni transformēt Tuvo Austrumu reģionu izrādīsies neveiksmīgi. Otrkārt, par iemeslu pretestībai ASV iebrukumam Irākā var būt arī neapmierinātība ar to, ka viena valsts var rīkoties, nerēķinoties ar citu valstu viedokļiem un interesēm. Lai arī Francijas un Vācijas nostājā pret ASV iebrukumu Irākā varēja saskatīt elementus no abām iepriekšminētajām pozīcijām, tomēr būtiska šajā gadījumā ir pastāvošā neapmierinātība ar ASV gatavību rīkoties, nerēķinoties ar citu valstu viedokļiem.

¹⁵ Vienpolārās sistēmas ietvaros, kas izveidojās pēc aukstā kara, otrā līmeņa lielvaras faktiski bija kļuvušas par daļu no starptautiskās kārtības, uz kuru vislielākā ietekme bija tieši ASV. Tomass Raits uzskata, ka pasaulē kopš 1990. gadu sākuma ir pastāvējis "vienpolārais koncerts", ko ir vadījušas ASV. Līdzīga veida starptautiskā kārtība, kuras centrā ir atradušās divas lielvaras – Lielbritānija un Krievija – ir pastāvējusi Eiropā 19. gadsimtā, kad tā ir tikusi dēvēta par "Eiropas koncertu". Jēdziens "koncerts" ir nedaudz maldinošs, jo rada priekšstatu par lielvaru saskaņotu rīcību, kas tā nebūt nav. Faktiski "koncerta" pastāvēšana liecina par zināmu kopdarbības līmeni starp lielvarām, kas nebūt neizslēdz akūtu konkurenci starp "koncertu" veidojošajām lielvarām. Šādi raugoties, pasaules kārtība, kas izveidojās pēc aukstā kara, arī ir dēvējama par koncertu, jo ietver gan sadarbības, gan konkurences elementus. Svarīgākais elements "koncerta" pastāvēšanā ir kopdarbība, savukārt domstarpību un konkurences pastāvēšana starp lielvarām pati par sevi neliecina par "koncerta" neesamību. T. Raits uzskata, ka par ASV "vienpolārajā koncertā" 1990. gados zināmā mērā integrējās arī Ķīna un Krievija. Savukārt ASV uzskatīja, ka starptautiskais miers un stabilitāte bija atkarīgi no ASV spējas saglabāt varas pārākumu pār otrā līmeņa lielvarām, kuras vienpolārās sistēmas ietvaros ne tikai nespēj līdzsvarot spēcīgāko lielvaru, bet arī pārstāj konfliktēt savā starpā.

cilvēku ir izkļuvuši no nabadzības. Šo triju procesu rezultātā varas sadalījums pasaulē ir būtiski mainījies. Taču kāda būs topošā multipolārā sistēma? Atbilžu meklēšanai uz šo jautājumu pievēršas nākamā nodaļa.

4. Daudzpolārās sistēmas veidi un “jaunā daudzpolaritāte”

Daudzpolārs varas sadalījums ir sarežģīts, jo ir iespējamās dažādas izkļiedēta varas sadalījuma versijas. Starptautiskajās sistēmās ar vienu vai divām lielvarām neskaidrību līmenis ir daudz zemāks. Piemēram, vienpolārs varas sadalījums paredz, ka starptautiskajā sistēmā ir tikai viena valsts, kas ir izteikti spēcīgāka par pārējām. Par šādas varas sadalījuma sistēmas pastāvēšanu liecina tas, ka nav iespējama valstu koalīcija, kas būtu pietiekami vienota un spēcīga, lai gūtu virsroku pār spēcīgāko valsti. Pēc aukstā kara pastāvējusi vienpolaritāte bija iespējama, pateicoties ievērojamam ASV militārajam un ekonomiskajam pārkāpumam pār otrā līmeņa lielvarām,¹⁶ turklāt liela daļa otrā līmeņa lielvaru bija ASV sabiedrotās (Lielbritānija, Francija, Vācija, Japāna utt.). Vienpolārā sistēma izveidojās pēkšņi, tāpēc citām valstīm tikpat kā nebija iespēju to aizkavēt (Jervis, 1992: 717).¹⁷ Savukārt, kad vienpolaritāte jau bija izveidojusies, mēģinājumi veikt līdzsvarotību pret ASV otrā līmeņa lielvarām varētu izrādīties pārāk dārgi un neproduktīvi (Wohlforth, 1999).¹⁸ Džeks Levijs un Viljams Tompsons (*William R. Thompson*) savukārt uzskata, ka ASV (līdzīgi kā Lielbritānija 19. gadsimtā) ir jūras lielvara, tāpēc nerada apdraudējumu lielākajai daļai pārējo ietekmīgāko spēlētāju, kas ir sauszemes lielvaras. Tādējādi iespējams izskaidrot sauszemes lielvaru nevēlēšanos līdzsvarot ASV laikā pēc aukstā kara beigām (Levy & Thompson, 2010). Tomēr pētnieciskajā literatūrā valda viedoklis, ka vienpolārās sistēmas ir nestabilas. Tam ir trīs iemesli. Pirmkārt, otrā līmeņa lielvaras vēlas panākt izmaiņas varas sadalījuma sistēmā. Tiesa gan, šādu stratēģiju esamība ir atkarīga no tā, cik liels ir spēcīgākās valsts pārsvars pār otrā līmeņa lielvarām. Otrkārt, spēcīgākā valsts varētu neapdomīgi rīkoties ar tās rīcībā esošo varu un izlietot to veidos, kas mazina tās pārsvaru pār otra līmeņa lielvarām (Layne, 1993). Treškārt, nekas nav mūžīgs, un vienpolārās

---

¹⁶ Second tier great powers – autora tulkojums no angļu valodas.

¹⁷ Normālos apstākļos, vienpolārai sistēmai veidojoties pakāpeniski, citas lielvaras censtos šo procesu aizkavēt, jo raizētos par to, kāda nākotnē varētu būt spēcīgākā varas centra ietekme uz citu valstu drošību. Var pieņemt, ka vienpolārās sistēmas izveidojas tikai lielu starptautisku satricinājumu rezultātā.

¹⁸ Šādu argumentu izvirza Viljams Volforts (*William C. Wohlforth*), kurš uzskatīja, ka vienpolārās sistēmas var būt stabilas, ja spēcīgākās lielvaras uzvedība nav draudīga, ja tās pārsvars pār tuvākajiem sekotājiem ir ievērojams un ja tā nodrošina sabiedriskos pakalpojumus citiem starptautiskās sistēmas dalībniekiem. Tiesa gan, vienpolāra sistēma pēc aukstā kara nav bijusi ilgstoša, un līdz ar to Volforta minētie argumenti par labu šādas sistēmas stabilitātei būtu pārskatāmi.

sistēmas norietu var izraisīt spēcīgākās valsts un otrā līmeņa lielvaru atšķirīgie izaugsmes tempi (Gilpin, 1981).

Divpolāra varas sadalījuma sistēma savukārt paredz divu aptuveni līdzvērtīgu lielvaru pastāvēšanu. Kā uzskata Berijs Pouzens (*Barry R. Posen*), arī šādas sistēmas apstākļos ir iespējamās ievērojamas varas apjoma atšķirības starp abām dominējošajām lielvarām, tomēr svarīgākais faktors, kas liecina par divpolaritātes pastāvēšanu, ir plaisa militāro spēju ziņā, kas pastāv starp abām spēcīgākajām lielvarām un pārējām valstīm (Posen, 2009: 348).¹⁹ Divpolaritātes apstākļos, protams, notiek arī sabiedroto meklējumi, taču abas spēcīgākās valstis pārsvarā veic iekšējās līdzsvarošanas pasākumus, jo sabiedroto sniegtais ieguldījums alianšu militāro spēju stiprināšanā ir mazāk nozīmīgs par rezultātiem, kurus abas lielvaras spēj panākt ar iekšējās resursu mobilizācijas palīdzību. Divpolārās sistēmas parasti raksturo nulles–summas princips lielvaru savstarpējās attiecībās, kur vienas puses ieguvums ir otras zaudējums. Daudzpolārās sistēmās savukārt kādas lielvaras ieguvumus ir iespējams atsvērt, piesaistot citas lielvaras kā sabiedrotos.

Pētnieciskajā literatūrā pastāv dažādi viedokļi par divpolāro sistēmu stabilitāti. Ir autori, piemēram, Kenets Volcs, kuri uzskata, ka šādas sistēmas ir ļoti stabilas, jo abas lielvaras ir spiestas lielāko daļu uzmanības veltīt savam pretiniekam. Neviena cits varas centrs nespēj radīt tādu līdzvērtīgu apdraudējumu kā otra lielvara. Turklāt abiem varas centriem ir jānodarbojas ar līdzsvarošanu, galvenokārt izmantojot iekšējos varas resursus. Starptautisku krīžu gadījumos, kad krīzes iznākums ietekmētu relatīvo varas sadalījumu, abām lielvarām tikpat kā nav iespēju izvairīties no iesaistīšanās krīžu risināšanā. Starp abiem varas centriem pastāv sīva konkurence. Jo sīvāka ir konkurence, jo zemāks ir savstarpējās ekonomiskās atkarības līmenis. Kā uzskata Kenets Volcs, daudzpolaritātes apstākļos starp varas centriem var pastāvēt ievērojama ekonomiskā savstarpējā atkarība, lielvaru reakcija uz starptautiskajām krīzēm ir novēlota, jo tās ar cerībām gaida, ka to vietā rīkosies kāds cits. Notiek pastāvīga atbildības novelšana uz citiem varas centriem.²⁰ Citiem vārdiem sakot, divpolārās sistēmas ir stabilākas par daudzpolārām (Waltz, 1979: 171). Tiesa

---

¹⁹ Piemēram, Berijs Pouzens raksta, ka divpolaritātes apstākļos 1980. gadu sākumā Japāna apsteidza Padomju Savienību un kļuva par otro lielāko ekonomiku pasaulē, taču tam nebija lielas ietekmes uz divpolārās spēku līdzsvara sistēmas pastāvēšanu, jo spēku līdzsvaru vēl joprojām noteica ASV un Padomju Savienības sāncensība. Savukārt Japāna vēl joprojām bija vairāk uzskatāma par drošības patērētāju, nevis radītāju. Līdzīgā veidā 1930. gados ASV jau bija kļuvusi par lielāko ekonomiku pasaulē, taču tika uzskatīts, ka pasaule ir multipolāra, jo ASV nebija spējusi savu ekonomisko pārākumu pārvērst konkrētos ārpolitikas instrumentos, kas tai nodrošinātu atbilstošu ietekmi uz starptautiskajām norisēm.

²⁰ Buck passing – autora tulkojums no angļu valodas.

gan, priekšstats par divpolārām sistēmām kā stabilām ir pretrunā ar aukstā kara beigām, kas iestājās strauji un nāca kā pārsteigums vairumam starptautisko attiecību analītiķu.

Berijs Pouzens savukārt uzskata, ka divpolāras sistēmas nokausē abus varas centrus. Oponējot uzskatam, ka divpolāras sistēmas var pastāvēt ilgstoši un ka tās ir stabilas, Pouzens raksta, ka divpolāras sistēmas ir nestabilas un pašiznīcinošas. Arī Farīds Zakarija (Fareed Zakaria) uzskata, ka šādas sistēmas veicina konkurenci starp abām lielvarām, kuras reaģē viena uz otras rīcību pārmērīgi saasināti un iesaistās bruņošanās sacensībā, ko visticamāk ne viena, ne otra lielvara nevēlētos (Zakaria, 2008: 4). Pouzens uzskata, ka vājākā lielvara šajā divcīņā izrādīsies zaudētāja un ka Padomju Savienības sabrukums ir drīzāk uzskatāms par likumsakarību, nevis nejaušību (Posen, 2009: 348). Savukārt tas, ka neviena no lielvarām necentās izbeigt sīvo konkurenci, sakaujot otru lielvaru, būtu jāuzskata par uz kodolieroču bāzes realizētās atturēšanas politikas un veiksmīgas nejaušības kombināciju.²¹ Arī Deils Kouplends uzskata, ka divpolāras sistēmas ir nestabilākas par daudzpolārām. Pēc viņa domām, plaša mēroga militāri konflikti starp lielvarām²² ir vairāk iespējami divpolārās, nevis daudzpolārās varas sadalījuma sistēmās. Divpolārās sistēmās abu lielvaru savstarpēju militāru konfliktu parasti izraisa vienas lielvaras bailes no otrās lielvaras potenciālās varas iespējamās transformācijas reāli izmantojamās ekonomiskās un militārās spējās. Savukārt daudzpolārās sistēmās lielvaru konflikts kļūst iespējams ar nosacījumu, ka vienas lielvaras militārās spējas ir pietiekami lielas, lai tā varētu cerēt, ka tai izdosies sakaut visas pārējās lielvaras (Copeland, 2000: 3-7).

Daudzpolāras sistēmas ir sarežģītākas un daudzveidīgākas par vienpolārām un divpolārām sistēmām gan tādēļ, ka nav skaidri noteikts, kādam ir jābūt lielvaru skaitam (jābūt vismaz trim lielvarām), gan arī tādēļ, ka var pastāvēt ievērojamas atšķirības lielvaru rīcībā esošā varas apjoma ziņā. Nav arī skaidri zināms, kuras lielvaras iesaistīsies līdzsvarošanā pret kurām citām lielvarām. Sarežģītība apgrūtina aprēķinu veikšanu, jo valstu koalīcijas var būt mainīgas. Divpolārā pasaulē valstu koalīcijas ir stabilas, taču

---

²¹ Ņemot vērā to, ka divpolāras sistēmas ir potenciāli nestabilas, starptautisko attiecību vērotājiem droši vien ar bažām vajadzētu raudzīties uz iespēju, ka turpmākajās desmitgadēs pasaulē atkal varētu izveidoties divpolāra sistēma ar ASV un Ķīnu kā divām spēcīgākajām valstīm. Lai arī šādu divpolaritātes variantu visticamāk stabilizētu tieši tie paši faktori, kas stabilizēja ASV un PSRS attiecības aukstā kara laikā, tomēr bažas raisa tas, ka divpolāras sistēmas veicina asu konkurenci starp abiem varas centriem un krīzes situāciju izveidošanos starptautiskajās attiecībās.

²² Deils Kouplends jēdzienu "major war" definē sekojoši: "Major wars are wars that are characterized by three attributes: all the great powers in a system are involved; the wars are all-out conflicts fought at the highest level of intensity (that is, full military mobilization); and they contain a strong possibility that one or more of the contending great powers could be eliminated as sovereign states. The centrality of the issue is clear: major wars are devastating, as well system-changing."

daudzpolaritātes apstākļos tās var būt svārstīgas, un līdz ar to pastāv šaubas par sabiedroto uzticamību. Ideālā daudzpolārā sistēmā pastāvētu ierobežots lielvaru skaits (piemēram, 5 lielvaras), kuras savstarpējo attiecību veidošanas procesā vienlīdz lielā mērā nodarbotos ar apzinātu citu lielvaru līdzsvarošanu un sabiedroto meklējumiem. Ja lielvaras ir uzskatāmas par *status quo* varām, proti, ja tās ir apmierinātas ar esošo varas sadalījumu, tad līdzsvarošanas un sabiedroto meklēšanas procesu gaitā tās censtos sekmēt pastāvošās sistēmas turpināšanos un savā rīcībā vadītos no pieņēmuma, ka labumi, ko tās gūst no esošās spēku līdzsvara sistēmas turpināšanās, ir lielāki par tiem labumiem, ko tās varētu iegūt, apvienojoties pret kādu citu lielvaru, to vājinot vai sakaujot (Jervis, 1997: 133-134).²³ Šādā daudzpolārā sistēmā valstis arī rēķinātos ar to, ka pārmaiņu spēkus ir nepieciešams savaldīt. Būtu vērojami mēģinājumi līdzsvarot tās valstis, kuru uzvedība liecinātu par centieniem mainīt izveidoto spēku līdzsvara sistēmu.²⁴ Zināmā mērā šādu lomu Eiropas spēku līdzsvara sistēmā vēsturiski ir spēlējusi Lielbritānija. Kā raksta Hanss Morgentavs (*Hans Morgenthau*), spēku līdzsvara turētājai valstij nav ne pastāvīgu sabiedroto, ne ienaidnieku, un tās nozīmīgākais mērķis ir panākt spēku līdzsvara turpināšanos starptautisko attiecību sistēmā, kurā šī valsts atrodas (Morgenthau, 1985: 214). Lai arī Lielbritānija kā spēku līdzsvara turētāja Eiropā nav pieļāvusi hegemoniskas varas izveidošanos kontinentālajā Eiropā, tomēr šāda rīcība vispirms bija izdevīga pašai Lielbritānijai, kura tiktu apdraudēta, ja kontinentālajā Eiropā dominētu viena lielvara (Kissinger, 1994: 70-71). No vienas puses, daudzpolaritāte parasti izslēdz hegemoniju veidošanos, taču, no otras puses, nav teikts, ka reakcija uz revizionistiskas valsts parādīšanos būs pietiekami savlaicīga, jo daudzpolaritāte stimulē atbildības novelšanu uz citiem. Līdz ar to agresori var

---

²³ Roberts Džerviss raksta, ka spēku līdzsvara darbība paredz saudzīgu attieksmi pret pretiniekiem. Tā kā daudzpolārās sistēmās nav pastāvīgu sabiedroto un pretinieku, tad parasti izturēšanās pret pretiniekiem ir saudzīga, jo šodienas pretinieks var būt rītdienas sabiedrotais. Tiesa gan, ilgstošu un postošu militāro konfliktu apstākļos šis princips tiek aizmirsts, jo pamazām nostiprinās uzskats, ka pretinieks ir pārāk ļauns un agresīvs, lai ar to būtu iespējams veidot sadarbību nākotnē. Tam ir divas savstarpēji saistītas sekas. Pirmkārt, mazinās stimuls pretinieku reintegrēt starptautiskajā sistēmā. Otrkārt, uzvarētāju koalīcija kļūst pastāvīga. Pozitīvais efekts ir tāds, ka attiecības starp uzvarētājiem var uzlaboties līdz tādai pakāpei, ka uzvarētāju koalīcija kļūst pastāvīga, taču vienlaikus arī palielinās risks, ka nesaudzīga apiešanās ar zaudētāju radītu pamatu nākamajam konfliktam.

²⁴ *Status quo* valstis vēlas pastāvošā varas sadalījuma saglabāšanu, taču valstis revizionistes vēlas varas sadalījuma izmaiņas, kas tām būtu labvēlīgas. Valstis revizionistes nav apmierinātas ar to rīcībā esošajām iespējām ietekmēt starptautisko attiecību norises un valstu kolektīvo lēmumu pieņemšanu.

rēķināties ar citu sistēmas dalībnieku novēlotu reakciju uz agresiju (Christensen & Snyder, 1990).²⁵

Pāreja uz izkliedētāku varas sadalījumu 21. gadsimta sākumā ir atšķirīga no iepriekšējos gadsimtos pieredzētajām daudzpolārajām sistēmām, jo pirmoreiz pasaulē veidojas globāla daudzpolāra sistēma. Daudzpolaritāte ir pastāvējusi dažādos vēstures posmos un dažādos reģionos, taču šī būs pirmā reize, kad šāda sistēma izveidosies pasaules mērogā. Mērogam ir nozīme, jo lielvaru ģeogrāfiskajam izvietojumam ir ietekme uz sāncensības raksturu. Attālums atstāj iespaidu arī uz militārās varas projicēšanas iespējām. Palielinoties attālumam, samazinās militāro līdzekļu radītais apdraudējums, tomēr šo procesu ietekmē arī militāro tehnoloģiju attīstība. 21. gadsimta daudzpolaritāti ietekmēs arī kodolieroču pastāvēšana, kas nodrošinās lielvarām lielāku autonomiju pret ārēju iejaukšanos. Lielvaru konfrontācija vēl joprojām ir iespējama, taču to centieni iekarot un okupēt savus konkurentus nešķiet racionāli pamatojami. Zināmas bažas gan rada tas, ka mūsdienās nevienai no lielvarām nav pieredzes daudzpolāras starptautiskās sistēmas pārvaldīšanā. ASV lēmumu pieņēmējiem tas izpaužas kā vienpusējas rīcības instinkti, bet otrā līmeņa lielvarām redzamākā pieredzes trūkuma izpausme ir nespēja izveidot savu pasaules kārtības piedāvājumu (Posen, 2009: 350).

Daudzpolaritāte paredz zemāku savstarpējās konkurences līmeni nekā divpolaritāte, taču lielvarām uztraukumus radīs trīs problēmas. Pirmkārt, lielvaras baidīsies no palikšanas izolācijā, pārējām valstīm apvienojot spēkus. Vislielāko apdraudējumu daudzpolaritātes apstākļos radītu pārējo varas centru apvienošanās pret izolācijā nonākušo lielvaru. Tiesa gan, var pieņemt, ka gaidāmajā daudzpolārajā varas sadalījumā lielvaru savstarpējās attiecības būs diezgan labi paredzamas, proti, gandrīz var izslēgt iespēju, ka Rietumeiropas valstis un ASV pēkšņi atrastos pretējās ierakumu pusēs. Tas samazina neskaidrības arī Ķīnas un Krievijas attiecībās. Tā kā neviena no šīm abām valstīm nevar iegūt Eiropas valstu atbalstu pret ASV vai ASV atbalstu pret Eiropas valstīm, dalījuma līnijas pasaulē ir pietiekami skaidras un lieli pārsteigumi nav sagaidāmi. Tas gan nenozīmē, ka ir gaidāma

---

²⁵ Savā nozīmīgajā rakstā par valstu uzvedību daudzpolāra varas sadalījuma apstākļos Tomass Kristensens (*Thomas J. Christensen*) un Džeks Snaiders (*Jack Snyder*) ir izvirzījuši apgalvojumu, ka valstu uzvedība daudzpolārās sistēmās būs atkarīga no valdošajiem priekšstatiem par to, vai priekšrocības kara gadījumā ir tai pusei, kura uzbrūk, vai tai pusei, kura aizsargājas. Zīmīgi ir tas, ka šie priekšstati var būt maldīgi. Pirms Pirmā pasaules kara valdīja maldīgs priekšstats, ka priekšrocības būs uzbrūkošajai pusei, tāpēc alianses tika aktivizētas savlaicīgi, jo valstis nevēlējās atpalikt no pretiniekiem (nokavēta mobilizācija draudēja ar zaudējumu kaujas laukā). Savukārt pirms Otrā pasaules kara valdīja maldīgs priekšstats, ka priekšrocības būs tām valstīm, kas aizsargāsies, tāpēc pārmērīgi asa reaģēšana uz agresiju nav nepieciešama. Lai arī abos gadījumos valstu priekšstati izrādījās kļūdaini, tomēr būtiski ir tas, ka valstu rīcību noteica valdošie priekšstati par uzbrukuma un aizsardzības attiecībām konkrētajā laika periodā.

Krievijas un Ķīnas alianse. Tieši pretēji – abas valstis savstarpēji konkurēs drošības jomā, un Krievijas bažas par Ķīnas augošo varas apjomu laika gaitā palielināsies. Tomēr iespēja, ka varētu saasināties Ķīnas un/vai Krievijas attiecības ar Rietumu valstīm, ir būtisks iemesls, kāpēc periodiski Ķīnas un Krievijas attiecības būs izteikti draudzīgas. Tādējādi Ķīna un Krievija nodrošinās pret konfliktiem ar Rietumu valstīm, tomēr šāda sadarbība nespēj pilnībā likvidēt savstarpējo neuzticēšanos abu lielvaru starpā.

Otrkārt, daudzpolaritātei 21. gadsimtā būs raksturīgs tas, ka vienkopus pastāvēs spēcīgas un vājas valstis.²⁶ Tas nozīmē, ka spēcīgākajām valstīm reizēm nāksies iejaukties vājajās valstīs, lai mazinātu to vājuma izraisītos potenciālos apdraudējumus citiem starptautiskās sistēmas dalībniekiem. Laika gaitā šādu valstu skaits varētu samazināties, tomēr ir maz ticams, ka valstu vājuma problēmu turpmākajās desmitgadēs varētu izdoties izskaust pavisam. Afganistānas (starptautiskais terorisms), Somālijas (pirātisms) un Sīrijas (valsts sabrukums) piemēri liecina, ka, savlaicīgi neiejaucoties neveiksmīgajās valstīs un tām nepalīdzot, tiek radīts apdraudējums citām valstīm. Starptautiskās sabiedrības iesaistīšanās nepieciešamību 2014. gadā uzskatāmi nodemonstrēja arī Ebolas vīrusa izplatīšanās vairākās Rietumāfrikas valstīs.²⁷ Tomēr daudzpolaritātes apstākļos ir jāreķinās ar to, ka lielākie varas centri greizsirdīgi uzmanīs šādus intervences gadījumus, jo pastāvēs aizdomas, ka iejaukšanos vada savtīgas intereses. Pastāv arī iespēja, ka vājo valstu glābšanas pasākumi varētu būt novēloti. Ja iejaukšanās vājajās valstīs radīs ievērojamas izmaksas un ja nebūs iejauktas nozīmīgas lielvaru intereses, valstis nebūs ieinteresētas šādus pasākumus veikt vienpusēji, nodrošinot starptautiskos sabiedriskos pakalpojumus, no kuriem ieguvēji būs pārējie starptautiskās sistēmas dalībnieki. Tātad lielvaras būs jutīgākas izmaksu jautājumā un centīsies neiesaistīties pasākumos, kuros nepiedalās citas lielvaras. Tas novedīs pie vēlas reaģēšanas uz dažādām starptautiskām problēmām, ja vien uz spēles nebūs liktas nozīmīgas intereses.

Treškārt, daudzpolaritātes apstākļos lielvarām ir jāpievērš uzmanība citu varas centru atšķirīgajiem izaugsmes tempiem. Briesmas slēpjas tajā apstākļī, ka atsevišķu varas centru

---

²⁶ Vājas vai neveiksmīgas valstis parasti pētnieciskajā literatūrā tiek apzīmētas ar jēdzienu “failed states”. Neveiksmīgas vai vājas valsts jēdzienu, kas parasti tiek izmantots, lai raksturotu valsts nespēju veikt kvalitatīvu pārvaldi, nevajadzētu sajaukt ar “vājas varas” jēdzienu, kas vairāk norāda uz valsts rīcībā esošās materiālās varas apjomu. Autora tulkojums no angļu valodas.

²⁷ Ebolas vīrusa epidēmijas rezultātā pat tika mainīta Āfrikas Nāciju kausa izcīņas futbolā norises vieta. Ironiskā kārtā Āfrikas Nāciju kausa izcīņa futbolā 2015. gada janvārī-februārī tika pārcelta no Marokas (kura Ebolas vīrusa epidēmijas dēļ atteicās rīkot šo turnīru, lai arī pašu Maroku vīrusa epidēmija nebija skārusi) uz Ekvatoriālo Gineju (kura atrodas nelielā tuvāk trijām Ebolas vīrusa vissmagāk skartajām valstīm Sjerraleonei, Libērijai un Ginejai).

lēmā izaugsme var būt iemesls to izkrišanai no lielvaru sabiedrības, un tas nozīmētu, ka atpalcēju kā potenciālo partneru un sabiedroto vērtība mazinātos. Daudzpolārā pasaulē lielvaras baidās atpalikt no pārējām, jo tas ietekmētu šo valstu reputāciju un iespējas saņemt ieguvumus no atrašanās starp spēcīgākajiem spēlētājiem. Daudzpolaritāte pieprasa, lai nozīmīgākie starptautiskie lēmumi tiktu pieņemti, vienojoties nozīmīgākajiem varas centriem. Atsevišķu valstu varas vājināšanās šo principu nemainītu, taču tas dārgi izmaksātu lejupslīdē esošajām valstīm, kuru starptautiskā ietekme un līdz ar to arī iespējas sev vēlamā veidā ietekmēt kolektīvi pieņemtos lēmumus mazinātos.

Kāda lielvaru uzvedība ir sagaidāma daudzpolāra varas sadalījuma ietvaros? Berijs Pouzens uzskata, ka lielvaru uzvedību raksturo sešas pazīmes (Posen, 2009: 351-352):

1. Lielvaras savstarpēji konkurēs. Lai arī konkurence ir pastāvīgs starptautisko attiecību raksturlielums, tomēr gaidāmajā daudzpolārajā sistēmā lielvaru savstarpējā konkurence būs intensīvāka un neslēptāka nekā vienpolāras sistēmas ietvaros. Tiesa gan, konkurences intensitāte būs zemāka nekā divpolāras sistēmas ietvaros.
2. Lielvaru aizsardzības spējas dominēs pār uzbrukuma iespējām, tāpēc tās “spēlēs uz mazām likmēm” un centīsies izvairīties no provokatīvas rīcības, jo pārmērīgi ambicioza uzvedība var izraisīt pārējo lielvaru asu pretreakciju. “Spēle uz mazām likmēm” paredz to, ka lielvaras centīsies izmantot dažādas stratēģiskas viltības, piemēram, citu starptautiskās sistēmas dalībnieku pārsteigšanu ar negaidītu rīcību. Visticamāk, lielvaras nevērsīsies tiešā veidā viena pret otru, bet gan pret citu lielvaru mazākiem sabiedrotajiem, kas var kļūt par strīdus objektiem. Var saasināties arī konkurence par ietekmi pār valstīm, kas neietilpst nevienas lielvaras ietekmes sfērā.
3. Lielvaras centīsies iegūt sabiedrotos, jo sabiedroto skaita palielināšana būs veids, kā demonstrēt savas varas pieaugumu. Topošā daudzpolārā sistēma ir turpinājums divpolārajai (aukstā kara periods) un vienpolārajai sistēmai (periods pēc aukstā kara), kad tieša militāra konfrontācija starp lielvarām nebija notikusi. Brīžos, kad tiešā veidā samērot lielvaru militāro potenciālu nav iespējams, lielāku nozīmi iegūst dalībnieku subjektīvie (un tāpēc atšķirīgie) priekšstati par citu lielvaru rīcībā esošās varas apjomu, par varas sadalījuma izmaiņu tendencēm un par dažādiem netiešiem indikatoriem lielvaru spēju noteikšanai. Lielvaru spēja piesaistīt un noturēt sabiedrotos ir būtisks indikators, kas apliecina to varas potenciālu.
4. Izplatīta relatīvās varas palielināšanas stratēģija būs konkurentu vājināšana, un tā var izpausties gan kā centieni ekonomiski izolēt citas lielvaras no to ekonomiskajiem

partneriem citās valstīs, gan kā konkurējošo lielvaru iesaistīšanās militāros konfliktos izprovocēšana.²⁸ Tā kā mūsdienās lielvaru iesaistīšanās starptautiskajos konfliktos pārsvarā mazina to militāro un ekonomisko potenciālu, tad šī varētu būt efektīva stratēģija, kā palielināt savu relatīvo varu uz tā rēķina, ka citas lielvaras tiek novājinātas.

5. Lielvaras turpinās īstenot intervences, taču to izmaksas paaugstināsies, jo citas lielvaras tās redzēs kā iespēju savu konkurentu vājināšanai. Tas nozīmē, ka palielināsies diplomātijas kā ārpolitikas instrumenta nozīme saikņu ar sabiedrotajiem stiprināšanai un pretinieku koalīciju vājināšanai.
6. Līdzvērtīgāka varas sadalījuma apstākļos lielvaras būs spiestas skaidrāk definēt savas drošības prioritātes. Berijs Pouzens uzskata, ka palielināsies ģeogrāfijas nozīme un “sauszemes lielvaras būs sauszemes lielvaras un jūras lielvaras būs jūras lielvaras” (Posen, 2009: 352), proti, lielvaras fokusēsies uz savu stipro pušu akcentēšanu. Lielvaras varētu meklēt arī sinerģijas iespējas, un sauszemes lielvaras varētu meklēt sadarbības iespējas ar jūras lielvarām un otrādi. Šādu rīcību var pamatot ne tikai ar trūkstošo spēju pievienošanu koalīcijai ar sadarbības palīdzību, taču būtiska nozīme ir arī tam, ka sauszemes un jūras lielvaru savstarpējās attiecības raksturo mazāks savstarpējais apdraudējums.

Kādi ir augošo lielvaru priekšstati par daudzpolaritāti un kādas iespējas šāds varas sadalījums paver daudzajiem varas centriem mūsdienu pasaulē? Var pieņemt, ka ikvienai no augošajām lielvarām priekšstati par daudzpolaritāti un savu vietu šīs sistēmas ietvaros ir visai atšķirīgi. Turklāt ir jāņem vērā tas, ka daudzpolaritāte var tikt lietota ne tikai kā analītisks jēdziens, bet arī kā politisks sauklis, tādējādi attaisnojot noteiktas valdības rīcībpolitikas un resursu mobilizāciju. Pārejas posmā no vienpolāra uz daudzpolāru varas sadalījumu neizbēgami radīsies situācijas, kad gan augošās, gan esošās lielvaras vēlamo uzdos par esošo. Esošās lielvaras aizstāvēs vienpolāro varas sadalījumu, bet augošās lielvaras saskarsies ar kārdinājumu priekšlaikus paziņot par daudzpolāra varas sadalījuma iestāšanos. Tā kā visu augošo lielvaru ietvaros notiekošās diskusijas par šiem jautājumiem viena darba ietvaros aplūkot nav iespējams, pētījuma turpinājumā topošās daudzpolārās sistēmas kontūras tiks ieskicētas vispārīgā veidā, un par piemēriem tiks izmantotas Ķīna un Krievija – varas apjoma ziņā nozīmīgas valstis, kurām ir bijušas vislielākās pretenzijas attiecībā uz ASV vadīto vienpolāro varas sadalījuma sistēmu. No šo valstu iekšējām

---

²⁸ Džons Mēršaimers (John J. Mearsheimer) šo stratēģiju dēvē par “bait and bleed” jeb “ēsmas izlikšanas” stratēģiju.

diskusijām ir iespējams izdarīt secinājumus arī par vispārīgākām valstu stratēģijām daudzpolaritātes apstākļos. Jāņem vērā, ka daudzpolaritāte pēc savas būtības ir tikai līdzvērtīgāks varas sadalījums starp lielvarām, tāpēc nākamais jautājums ir par to, kādiem nolūkiem vara tiek izmantota. Līdz ar to lielvarām daudzpolāra varas sadalījuma apstākļos ārpolitikas formulēšanā ir jāņem vērā gan savi priekšstati par aptuveno varas sadalījumu, gan arī par mērķiem, ko tās vēlas sasniegt.

1. Suverēnā daudzpolaritāte. Valstīm ir iespēja izmantot daudzpolaritātes iestāšanos, lai nostiprinātu savu autonomiju attiecībā uz spēcīgāko valstu ārēju iejaukšanos. Vienpolaritātes apstākļos patiesi suverēna ir tikai viena valsts, un visām pārējām nākas samierināties ar vairāk vai mazāk izteiktiem ierobežojumiem, savukārt daudzpolaritātes iestāšanās ļauj baudīt savu iekšpolitikas un ārpolitikas autonomiju daudz lielākā mērā. Piemēram, suverēnās demokrātijas²⁹ koncepta rašanās Krievijā šī gadsimta sākumā ir aplūkojama tieši šādā kontekstā. Virzība uz daudzpolāru pasauli Krievijas politiskajai elitei nozīmēja to, ka Rietumu valstīm būs mazākas iespējas ietekmēt iekšpolitiskos procesus Krievijā. Līdz ar to patiesas suverenitātes iegūšana Krievijai kļūst iespējama, tikai mazinoties ASV pārsvaram pār citām valstīm. Suverēnā daudzpolaritāte nozīmē arī to, ka valstu centieni pašām definēt savas prioritātes gan iekšienē, gan ārpolitikā ir pamats to spējai starptautiski konkurēt ar citām valstīm. Jāatzīmē, ka augošās lielvaras, virzoties uz suverēno daudzpolaritāti, vismaz sākotnēji izmantos daudzpolaritātes jēdzienu kā politisku saukli, kura uzdevums ir nevis raksturot pastāvošo realitāti, bet gan palīdzēt mobilizēt nepieciešamos resursus, lai daudzpolaritātes sasniegšana nākotnē vispār kļūtu iespējama.

Suverēnās daudzpolaritātes ideja mūsdienās balstās uz pieņēmumu, ka lielvaru intereses nav un nevar būt identiskas. Diemžēl vienpolāras sistēmas apstākļos spēcīgākajai lielvarai var būt grūti aptvert, ka citas valstis savā rīcībā nevar vadīties pēc principa “kas ir labi ASV, tas ir labi citām valstīm” (Bērziņš, 2014). Šādas idejas pēdējās desmitgadēs ir pakāpeniski attīstījušās Krievijā, kur virkne ietekmīgu ekspertu ir ar pieaugošām aizdomām izturējušies pret ASV centieniem veicināt pārmaiņas Krievijā un citās valstīs. Šī procesa kulminācija ir tikusi sasniegta pēdējo gadu laikā, kad Krievija ir centusies Rietumu valstu ietekmi samazināt līdz minimumam ne tikai ārpolitikas jautājumos, bet arī iekšpolitiski, marginalizējot nevalstiskās organizācijas, kuras aizstāv Rietumu vērtības un idejas.

---

²⁹ Suverēnā demokrācija ir jēdziens, ko 2006. gadā Krievijā ieviesa un noformulēja Vladislavs Surkovs (*Владислав Сурков*). Lai arī lielākoties šis jēdziens raksturo specifisku izpratni par lēmumu pieņemšanu un valsts varas un sabiedrības attiecībām Krievijā, tomēr suverēnās demokrātijas praktizēšana nozīmē, ka tiek samazināta ārējā ietekme uz lēmumu pieņemšanu Krievijā.

Jāatzīmē, ka suverenā daudzpolaritāte pieprasa sava ceļa iešanu neatkarīgi no tā, vai šis ceļš ir vai nav veiksmīgs. Lielākas autonomijas panākšana faktiski kļūst par priekšnoteikumu, lai valsts – šajā gadījumā Krievija – varētu pati sākt veidot savus priekšstatus par to, kur tā vēlas nokļūt.

2. Atkopšanās daudzpolaritāte. Valstu savstarpējā konkurence, piemēram, divpolaritātes apstākļos, ir pārāk intensīva, lai abas lielvaras varētu atļauties uz kādu laiku upurēt īstermiņa drošības un militārās intereses, lai spētu attīstīt valsts varas resursus, domājot par nākotni. Savukārt daudzpolaritāte šādu iespēju piedāvā.³⁰ Daudzpolārs varas sadalījums ir labvēlīgs valstu centieniem par prioritāti izvirzīt ekonomisko attīstību, taču ar nosacījumu, ka pārējās valstis neapvienojas pret šo lielvaru ar mērķi to vājināt. Kā uzskata Mārtins Smits (*Martin A. Smith*), šāda daudzpolaritātes izpratne ir pastāvējusi Krievijā 21. gadsimta sākumā. Šai izpratnei ir divi nozīmīgākie komponenti. Pirmkārt, iekšpolitiski šī stratēģija ir vērsta uz valsts modernizāciju pēc pārmērīgas starptautiskās iesaistes posma.³¹ Labi apzinoties, ka tikai spēcīga vara garantē ievērojamu starptautisko ietekmi, šī stratēģija, kas Krievijā dēvēta par neo–Gorčakovismu, ir vērsta uz valsts varas pamatu atjaunošanu. Otrkārt, ārpolitikā atkopšanās stratēģija ir vērsta uz tiekšanos tikai pēc nozīmīgākajiem valsts mērķiem. Lai arī neo–Gorčakovisma stratēģija nav izolacionistiska, tomēr tā paredz starptautiskās iesaistīšanās intensitātes samazināšanu un fokusētāku pieeju ārpolitikā (Smith, 2012: 131-133). Tomēr jāņem vērā, ka atkopšanās daudzpolaritāte ir pārejoša ārpolitikas stratēģija, kas ir vērsta uz aktivitātes samazināšanu īstermiņā, lai tālākā nākotnē atkal aktīvāk iesaistītos starptautisko attiecību norisēs.

Atkopšanās daudzpolaritāte vienlaikus ir varas sadalījuma modelis, kura ietvaros atsevišķas valstis cenšas atjaunot savas varas pamatus, un ārpolitikas stratēģija. Diemžēl valstīm var neizdoties īstenot šo ārpolitikas stratēģiju, ja tiek aizskartas to vitāli svarīgās intereses. Tādā gadījumā valstij, kura cenšas šādu stratēģiju realizēt, var nākties savas intereses aizstāvēt, kā rezultātā, no pārējo valstu viedokļa raugoties, var izskatīties, ka šī valsts aktīvi cenšas mainīt starptautisko vidi atbilstoši savām interesēm. Tādējādi ir iespējami dažādi pārpratumi, proti, no citu valstu viedokļa šī valsts var izskatīties kā draudus radoša, turklāt nepieciešamība aizstāvēt vitāli svarīgās intereses var neļaut valstīm

---

³⁰ Tiesa gan, šāda iespēja var nebūt pieejama zemākā ešelona lielvarām, kuras balansē uz robežas starp atrašanos pie viena galda ar citām lielvarām un izkrišanu no “augstākās līgas”.

³¹ Zināmā mērā šīs idejas ir attiecināmas arī uz ASV ārpolitiku, kam pašreizējā prezidenta Baraka Obamas skatījumā vajadzētu būt vērstai uz starptautisko saistību samazināšanu un valsts ekonomikas pamatu atjaunošanu. Tieši šādā kontekstā droši vien būtu vērtējama divdomīgā “leading from behind” ārpolitikas stratēģija, ko ASV īstenoja 2011. gada Lībijas krīzes laikā.

īstenot atkopšanās stratēģiju. Turklāt, tā kā šī zināmā mērā ir laika iegūšanas stratēģija, valstis, kuras cenšas atgūties, var censties likt šķēršļus citām valstīm ar nolūku mazināt to varas potenciālu. Šāda rīcība ietver gan atteikšanos sadarboties ar citām valstīm nozīmīgos jautājumos, gan citu valstu rīcības leģitimitātes apšaubīšanu, gan aktīvu rīcību ar mērķi vājināt savus konkurentus. Lai arī Krievija kopš Padomju Savienības sabrukuma ir periodiski svārstījies starp sava ceļa iešanu un piesliešanos Rietumu valstīm, tomēr daļu no šī laika Krievija ir realizējusi atkopšanās daudzpolaritātes stratēģiju, kuras mērķis ir bijis citu lielvaru rīcībspējas vājināšana un leģitimitātes apšaubīšana.

3. Attīstības daudzpolaritāte. Šādu stratēģiju var realizēt valstis, kas neizjūt tiešu ārēju apdraudējumu un kuru pozīcijas starptautiskajā varas sadalījumā nākotnē varētu uzlaboties. Ja daudzpolāro sistēmu pārsvarā veido *status quo* valstis, kuru primārās intereses ir saistītas ar savas varas noturēšanu, un ja nozīmīgākā stratēģija savu pozīciju noturēšanai vai uzlabošanai ir ekonomiskās attīstības stratēģija, tad ir likumsakarīgi šādā situācijā izvēlēties attīstības stratēģiju. Šādu attīstības stratēģiju pēdējās desmitgadēs neapšaubāmi ir realizējusi Ķīna, kura to ir dēvējusi dažādi, piemēram, gan par mierīgas attīstības³², gan par harmoniskas pasaules³³ stratēģiju. Tomēr neatkarīgi no stratēģijas nosaukuma tās galvenā iezīme ir tāda, ka to realizējošā valsts uzskata, ka tās tālākā attīstība ir atkarīga no stabilitātes saglabāšanas starptautiskajā sistēmā un ka pārējās valstis (gan lielvaras, gan mazākas varas) tiek uzlūkotas kā attīstības resurss (Smith, 2012: 172-180). Lai arī Ķīna ir šīs stratēģijas realizēšanas redzamākais piemērs, tomēr līdzīgas stratēģijas realizē arī citas valstis (ne tikai lielvaras).

To, ka valstis mūsdienās konkurē galvenokārt ekonomiskajā izaugsmē, ir pieņēmušas arī attīstītās valstis. Šī tendence ir jo īpaši pastiprinājusies 21. gadsimta sākumā, kad iekšzemes kopprodukta ziņā mazinās plaisa starp attīstītajām un attīstības valstīm. Jāpiebilst gan, ka attīstības daudzpolaritātes stratēģiju ir iespējams realizēt tikai tādā gadījumā, ja citas lielvaras necenšas aktīvi kavēt augošo lielvaru attīstību un augošajām lielvarām ir pārliecība, ka tuvākajā nākotnē tās nesaskarsies ar militāriem draudiem no pastāvošo lielvaru puses. Lai arī attīstības daudzpolaritātes stratēģija pašreizējos apstākļos šķiet vispiemērotākā, ja raugāties no augošo lielvaru perspektīvas, tomēr šī stratēģija ir problemātiska, jo tās ilgtspēju apšaubā tās interešu grupas, kuras uzskata, ka esošās lielvaras centīsies kavēt augošo lielvaru attīstību. Tāpēc ir liela iespējamība, ka attīstības

---

³² 'Peaceful rise' vai 'peaceful development' – autora tulkojums no angļu valodas.

³³ Harmonious world – autora tulkojums no angļu valodas.

daudzpolaritātes stratēģiju tīrā veidā realizēt nebūs iespējams, jo šī stratēģija tiks papildināta ar centieniem stiprināt militārās spējas.

4. Fokusētās varas daudzpolaritāte. Daudzpolārais varas sadalījums paredz iespēju lielvarām specializēties kādā noteiktā jautājumā, kas nodrošina konkrētajai valstij ievērojamu starptautisku ietekmi. Faktiski šis ir izklaidēts varas sadalījums starptautiskajā sistēmā, kura ietvaros zūd robeža starp pirmā un otrā līmeņa lielvarām. Pastāv divi priekšnosacījumi tam, lai būtu iespējams runāt par fokusētās varas daudzpolaritāti. Pirmkārt, varai ir dažādi aspekti, un valstu ietekme uz citu valstu uzvedību ir atkarīga no konkrētās nozares, kur valsts rīcībā vai nu ir vai nav ietekmes sviras citu iesaistīto dalībnieku uzvedības ietekmēšanai. Jautājums par varas pārneses iespējām no vienas jomas uz citām ir visai sarežģīts. Ja valsts rīcībā ir liels varas apjoms vienā jomā, tas vēl nenožīmē, ka tā spēj šo varu pārnest uz kādu citu jomu. Piemēram, ekonomiskās varas transformēšana militārajā varā notiek ar laika nobīdi un ne vienmēr ir veiksmīga. Militārās varas transformēšana ekonomiskajā varā ir vēl sarežģītāka, jo ievērojamus militāros izdevumus ir sarežģīti pārvērst ekonomiskajā varā. Arī ekonomiskās varas sektors pats par sevi ir ļoti plašs, tāpēc ir sarežģīti priekšrocības vienā jomā pārvērst taustāmā ietekmē kādā citā jomā. Tomēr kopumā var runāt par to, ka valstis, kurām ir priekšrocības kādā nozīmīgā varas sektorā, var pieskaitīt vismaz pie augošo lielvaru grupas, jo tās spēj ar savu varas resursu palīdzību ietekmēt citu valstu uzvedību ne tikai konkrētajā sektorā, bet arī ārpus tā.

Otrkārt, jauno daudzpolaritāti raksturo tas, ka esošās un augošās lielvaras ir ievērojami atšķirīgas pēc to rīcībā esošajiem varas un ietekmes instrumentiem. Daļu no lielvarām raksturo pilns varas instrumentu spektrs, sākot no diplomātiskajiem un beidzot ar militārajiem, tomēr starp augošajām lielvarām ir stratēģiski nozīmīgas valstis, kurām ir ietekme tikai kādā noteiktā jomā, piemēram, Saūda Arābijai ir ievērojama ietekme enerģētikas jomā, taču citos varas aspektos, piemēram, iedzīvotāju skaits un militārās spējas, tās pozīcijas ir vājākas (The Economist, 14.02.1015).³⁴ Tā kā abi minētie priekšnosacījumi darbojas vismaz atsevišķos jautājumos, piemēram, enerģētikā, tad mūsdienās valstis var censties fokusēties uz tiem varas aspektiem, kuros tām ir priekšrocības attiecībā pret citām valstīm. Tas nozīmē, ka gaidāmā daudzpolaritāte būs tāda, kurā vienkopus atrodas gan lielvaras, kuru rīcībā ir pilns varas instrumentu spektrs, gan augošās varas, kuru rīcībā būs specifiski varas resursi. Lai arī valstis parasti centīsies iegūt pēc iespējas plašu varas

---

³⁴ Tiesa gan, pēdējos gados ir ievērojami palielinājies Saūda Arābijas aizsardzības vajadzībām atvēlēto līdzekļu daudzums. 2014. gadā šis valsts aizsardzības finansējums palielinājās par 21%, salīdzinot ar 2013. gadu, un sasniedza 81 miljardu ASV dolāru.

instrumentu spektru, tomēr nevar izslēgt, ka gaidāmā daudzpolārā sistēma varētu ietvert arī fokusētās varas daudzpolaritātes aspektus.

5. Lielvaru koncerta daudzpolaritāte. Šīs varas sadalījuma veids varētu būt raksturīgs starptautiskajām sistēmām, kur lielvaras redz nepieciešamību kolektīviem spēkiem veikt globālo pārvaldību, taču vienlaikus izjūt arī savstarpēju apdraudējumu. Lielvaru koncerta daudzpolaritātes apstākļos lielvarām nepieciešams veikt gan efektīvu savstarpējo attiecību pārvaldību, gan arī kolektīviem spēkiem veikt pārvaldības funkcijas attiecībā pret citiem sistēmas dalībniekiem. Šādā sistēmā valstīm arī raksturīga pārliecība, ka, neraugoties uz lielvaru radīto savstarpējo apdraudējumu, to pastāvēšana ir leģitīma, tāpēc lielvaras nav ieinteresētas viena otru iznīcināt, un rezultātā tikpat kā nav iespējamās situācijas, kad vairākas lielvaras apvienojas pret citu lielvaru ar mērķi to pakļaut. Tiesa gan, var būt izņēmums, kad sistēmā ir kāda lielvara, kas vēlas sagraut esošo lietu kārtību. Šāda sistēma paredz rūpīgu spēku līdzsvara politikas realizāciju no lielvaru puses. Šāda lielvaru koncerta pazīmes ir vērojamas 19. gadsimta Vīnes Kongresa rezultātos, kur lielvaru uzmanības centrā atradās ne tikai starptautisko attiecību jautājumi, bet vienlīdz lielā mērā arī lielvaru iekšpolitiskā organizācija, proti, konservatīvās lielvaras centās saglabāt monarhisko pārvaldes sistēmu leģitimitāti.

Mūsdienās šādas sistēmas izveidošana ir apgrūtināta, un tam ir četri būtiski iemesli. Pirmkārt, ne visas lielvaras atrodas ģeogrāfiski tik tuvu viena otrai, lai radītu pastāvīgu savstarpējo apdraudējumu. Līdz ar to nav novērojama liela nepieciešamība realizēt rūpīgu spēku līdzsvara politiku. Otrkārt, lai arī atsevišķas valstis, piemēram, Krievija, varētu vēlēties lielvaru koncerta daudzpolaritātes izveidošanu, tomēr praktiski pasākumi šāda mērķa sasniegšanai tikpat kā nav novērojami. Treškārt, pašreizējais normatīvais konteksts nav labvēlīgs šādas sistēmas izveidošanai. Ceturkārt, patlaban starp nozīmīgākajām lielvarām nepastāv vienprātība par vēlamo iekšpolitiskās dzīves organizācijas veidu, tāpēc ir maz ticams, ka tādas lielvaras kā ASV, Indija, Krievija un Ķīna pārskatāmā nākotnē spēs vienoties par kopīgiem centieniem aizstāvēt konkrētu politiskā režīma veidu, ko tās vēlētos nosargāt vai izplatīt attiecībā uz citām valstīm.

Ja lielvaras neizjūt lielu savstarpējo apdraudējumu, tad iemesls lielvaru koncerta izveidošanai varētu būt nepieciešamība veikt noteiktas pārvaldības funkcijas attiecībā pret mazākām varām, tomēr mūsdienās šāda prakse nešķiet iespējama, jo tā pieprasa citu valstu iekšpolitikas un ārpolitikas autonomijas ignorēšanu. Tā kā lielākā daļa valstu ir uzskatāmas

par mazām vai vidējām, tad tās izrādītu neapmierinātību ar lielvaru koncerta izveidošanu, tādējādi apgrūtinot šāda veida daudzpolaritātes funkcionēšanu.

6. Ietekmes sfēru daudzpolaritāte. Vēsturiski lielvarām ir bijušas ietekmes sfēras, proti, ietekmes sfērā ietilpst valstis, attiecībā pret kurām kādai lielvarai ir īpašas intereses, savukārt citu valstu ietekme šajās valstīs ir ierobežota. Mūsdienās tieši Krieviju var minēt kā lielvaru, kura ir izrādījusi interesi par ietekmes saglabāšanu vai palielināšanu valstīs, kuras ar Krieviju vieno vēsturiskas un cita veida saiknes. Tomēr jāatzīmē, ka līdzīgas ietekmes sfēras ir arī citām lielvarām, piemēram, ASV Dienvidamerikas valstīs un ES valstīm Austrumeiropā un Āfrikā. Šī daudzpolaritātes versija ir agresīvāka, jo pieprasa ne tikai brīvību no ārējas iejaukšanās, bet arī ietekmi pār citām valstīm, kuras vai nu pašas vai ar citu lielvaru palīdzību šādu ietekmi varētu nevēlēties (Smith, 2013: 38).³⁵ Ietekmes sfēru daudzpolaritāte arī ir pretrunā ar 20. gadsimta beigās un 21. gadsimta sākumā pastāvējušo pasaules kārtību, kurā mazām un vidējām varām lielākoties ir bijusi iespēja izvēlēties, kā un ar kurām valstīm veidot ārējās attiecības.

Ietekmes sfēru daudzpolaritāte arī netieši paredz, ka lielvaras savstarpēji vienojas par to, kuras valstis atrodas konkrētās lielvaras ietekmes sfērā. Šāda veida vienošanās neatbilst mūsdienu priekšstatiem, un Rietumu valstis ir centušās izvairīties no šādiem darījumiem, tomēr ietekmes sfēru daudzpolaritāte varētu turpmākajās desmitgadēs pakāpeniski izveidoties, nostiprinoties augošajām lielvarām. Turklāt nevar noliegt, ka lielvaras pilda zināmas starptautiskās pārvaldības funkcijas, un tās nes īpašu atbildību par starptautisko mieru un drošību. Piemēram, lielvarām arī mūsdienās ir īpaša atbildība par starptautiskā miera un drošības jautājumiem ANO ietvaros, kur tikai piecas valstis ir pastāvīgās ANO Drošības padomes dalībnieces, tāpēc jautājums drīzāk ir par to, vai augošajām varām izdosies izveidot savas ietekmes sfēras, jo esošajām lielvarām tādas jau ir neatkarīgi no tā, kā tās tiek raksturotas. 2. tabulā ir apkopots dažādu daudzpolāro sistēmu salīdzinājums.

---

³⁵ Kā uzskata Mārtins Smits, šī daudzpolaritātes versija ir konfrontējoša un ir kā atvasinājums aukstā kara laikā pastāvējušajai divpolaritātei. Galvenā atšķirība ir tāda, ka papildus Krievijai un Rietumu lielvarām ir izveidojušies vēl citi varas centri. Savukārt par konfrontējošu šo daudzpolaritātes versiju padara tas, ka Krievijai nāktos izkarot savu ietekmes sfēru iepretim Rietumu valstīm, kuras nevēlēties akceptēt atsevišķu Krievijas ietekmes sfēru.

2. tabula.
Daudzpolaritātes veidi un politiskie procesi

Varas sadalījuma veids	Valstu uzvedība	Realizēšanās iespējamība
Suverēnā daudzpolaritāte	Uz savas autonomijas nodrošināšanu vērsta	Augsta iespējamība
Atkopšanās daudzpolaritāte	Uz varas pamatu atjaunināšanu vērsta	Vidēja iespējamība
Attīstības daudzpolaritāte	Uz ekonomisko attīstību vērsta	Augsta iespējamība
Fokusētās varas daudzpolaritāte	Uz kāda varas aspekta stiprināšanu vērsta	Augsta iespējamība
Lielvaru koncerta daudzpolaritāte	Uz lielvaru sadarbību vērsta	Zema iespējamība
Ietekmes sfēru daudzpolaritāte	Uz savas reģionālās ietekmes nostiprināšanu vērsta	Augsta iespējamība

Visbeidzot, kāda varētu būt 21. gadsimta jaunā, patlaban tapšanas procesā esošā daudzpolaritāte? Atbildot uz šo jautājumu, ir jāņem vērā, ka divpolārā varas sadalījuma sistēma pastāvēja nedaudz ilgāk kā 40 gadus. Tai sekojošā vienpolaritāte ir pastāvējusi aptuveni 20 gadus, vienlaikus pastiprinoties starptautiskajai varas difūzijai. Teorētiski pastāv trīs iespējas, kā pašreizējā varas sistēma varētu nepāraugt daudzpolārā sistēmā. Pirmkārt, pastāv iespēja, ka turpmākajās desmitgadēs izveidosies daudzpolāra sistēma, ko atkal salīdzinoši varētu nomainīt vienpolāra (izveidojoties Ķīnas hegemonijai). Otrkārt, pastāv iespēja, ka topošā daudzpolaritāte tā arī neizveidojas (saglabājoties ASV hegemonijai). Starptautiskās attiecības tieši tāpēc arī ir interesantas, ka tās regulāri sagādā pārsteigumus, tomēr atgriešanās pie ASV vadītās vienpolārās sistēmas ir maz ticama, jo vadīt pasauli valstij, kuras iedzīvotāju skaits ir mazāks par 5% no pasaules kopējā iedzīvotāju skaita, ilgā laika posmā ir neiespējami. Treškārt, pastāv iespēja, ka turpmākajās desmitgadēs izveidojas divpolāra sistēma ar divām lielvarām – ASV un Ķīnu. Divpolaritātes iestāšanās tomēr šķiet maz ticama, jo no Ķīnas puses vismaz pagaidām nav manāma interese par šāda varas sadalījuma izveidošanu. Tomēr Ķīnas nostāja turpmākajās desmitgadēs varētu mainīties, un 21. gadsimta vidū varētu izveidoties divpolāra sistēma ar divām lielvarām – Ķīnu un ASV. Potenciāli pastāv iespēja, ka 21. gadsimta vidū divpolārā sistēma pāraugtu trīspolārā sistēmā ar Indiju kā trešo lielvaru.

Daudzpolāras sistēmas izveidošanās tomēr ir ticamāka, jo īpaši turpmākajās divās desmitgadēs. Šis varas sadalījums būs ļoti sarežģīts, un starptautisko attiecību vērotājiem būs liels kārdinājums šādu sistēmu dēvēt par G-0, nepolaritāti vai kā citādi uzsvērt daudzpolāras sistēmas vismaz sākotnēji haotisko raksturu un vienprātības neesamību par “spēles noteikumiem” (Bremmer, 2012; Haas, 2008; Kupchan, 2012; Buzan, 2011).³⁶ Pirmoreiz cilvēces vēsturē daudzpolārā sistēma būs globāla, un to veidojošie varas centri piederēs pie dažādām kultūrām, kas varētu apgrūtināt produktīvu attiecību veidošanu starp tiem (Huntington, 2002; Kupchan, 2010).³⁷ Diemžēl topošajai daudzpolārajai sistēmai ir virkne trūkumu. Piemēram, Aleksandrs Arbatovs (*Alexander Arbatov*) uzskata, ka starp nozīmīgākajiem varas centriem pastāvēs ievērojamas atšķirības to rīcībā esošās varas ziņā, turklāt vairākās augošajās lielvarās līdz šim vēl nav izdevies izveidot stabilas pārvaldes sistēmas (Arbatov, 23.09.2014).³⁸ Šādas varas sadalījuma sistēmas darbību apgrūtinās tas, ka valstīm nav pieredzes darbībai šādā sistēmā. Daudzpolārās sistēmās lielāka nozīme ir diplomātijai un pacietībai sarunu vešanā. Savukārt ASV pieeja attiecībām ar citām valstīm, kas balstās uz pārliecību, ka ASV ir jāuzņemas līderība, un citu valstu instinktīvā vēlme varas sadalījuma izmaiņu apstākļos apliecināt savu ārpolitikas autonomiju, ir neproduktīvas pieejas. Daudzpolaritāte pieprasa ieklausīšanos citu lielvaru uzskatos, pacietību un patiesu gatavību ņemt vērā citu varas centru intereses. Jautājums par to, vai turpmākajos gados lielvarām izdosies izveidot tādu savstarpējo attiecību modeli, kas tām ļautu pietiekamā apmērā realizēt savas intereses, vienlaikus nodrošinot lēmumu pieņemšanas efektivitāti globālās pārvaldības kontekstā, vismaz pagaidām paliek atklāts. Daudzpolāras sistēmas var būt diezgan nestabilas, taču šāda varas sadalījuma sistēmu stabilitāti ir iespējams paaugstināt ar rūpīgi izstrādātiem “spēles noteikumiem”, ko būtu gatavas ievērot visas iesaistītās valstis. Jautājums par pasaules kārtību (“spēles noteikumiem”) aplūkots nākamajā nodaļā.

³⁶ G-0 tēmu ir attīstījis Īens Bremmers (*Ian Bremmer*). Nepolaritātes jēdzienu ir radījis Ričards Hāss (*Richard N. Haas*). Čārlzs Kupčans gaidāmo daudzpolāro sistēmu ir raksturojis kā ‘no one’s world’, savukārt Barijs Buzans gaidāmo varas sadalījumu ir raksturojis kā ‘no more superpowers’.

³⁷ Raksta ietvaros nav iespējams detalizēti aplūkot to autoru darbus, kuri ir rakstījuši par kultūras nozīmi starptautiskajās attiecībās, tomēr ir vērts pieminēt divus autorus. Pirmkārt, par kultūras ietekmi ir rakstījis Semjuels Hantingtons (*Samuel P. Huntington*), kurš uzskatīja, ka universālu rīcības standartu ieviešana starptautiskajās attiecībās ir ne tikai neiespējama, bet arī nevēlama, jo agri vai vēlu izraisīs to valstu pretreakciju, kuras ar šādiem (galvenokārt Rietumu valstu) centieniem būs neapmierinātas. Otrkārt, Čārlzs Kupčans ir centies varas samēra izmaiņas starp Lielbritāniju un ASV 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā izskaidrot ar kultūras faktoru palīdzību, proti, varas nodošanas process bija salīdzinoši vienkāršs, jo starp abām valstīm pastāvēja kultūras līdzības.

³⁸ Tādas valstis kā Krievija, Ķīna un Saūda Arābija var kļūt par iekšpolitisku satricinājumu upuriem, tāpēc tās ir vārigas un īpaši aizdomīgas attiecībā uz centieniem ietekmēt to iekšienē notiekošos sabiedrības un valsts attiecību procesus.

5. Jaunas pasaules kārtības veidošanās

Nodaļa par pasaules kārtību ir likumsakarīgs turpinājums iepriekšējai nodaļai par spēku līdzsvaru, jo starptautiskajam varas sadalījumam ir cieša saikne ar starptautiskās “spēles noteikumiem”. Arī daudzpolārās sistēmās ir iespējams nodrošināt ilgstošus mierīgas līdzāspastāvēšanas posmus, ja valstis rūpīgi seko līdz varas sadalījuma izmaiņām un tām laikus pielāgojas. Daudzpolāru sistēmu stabilitāti iespējams paaugstināt arī ar kopīgu priekšstatu izveidošanu par to, kāda uzvedība no lielvaru puses ir vai nav pieņemama.

Pēc Hedlija Bulla (*Hedley Bull*) domām, jēdziens “pasaules kārtība” apzīmē noteiktas aktivitātes, ar kuru palīdzību tiek nodrošināta valstu starptautiskās (valstu) sabiedrības pastāvēšana (Bull, 2002; 8,13).³⁹ Savukārt Henrijs Kisindžers (*Henry Kissinger*) uzskata, ka ikvienai pasaules kārtībai ir divi elementi. Pirmkārt, ikvienai pasaules kārtībai ir raksturīgs noteikumu kopums, kas nodala pieņemamu rīcību no nepieņemamas. Otrkārt, ikviena pasaules kārtība balstās uz noteiktu varas sadalījumu, proti, noteikumi pastāvēs tik ilgi, kamēr pastāvēs varas sadalījums, kura apstākļos ir tikusi panākta vienošanās par konkrētajiem noteikumiem. Jāatzīmē, ka varas sadalījums (spēku līdzsvars) varētu nodrošināt konkrēto noteikumu pastāvēšanu tajā gadījumā, ja kāda valsts tos izaicina un vēlas mainīt. Ja valstis, kuras vēlas esošās pasaules kārtības saglabāšanu, ir pietiekami spēcīgas, tās spēs tikt galā ar valsti, kura ir izaicinājusi esošo lietu kārtību (Kissinger, 2014: 9). Mainoties varas sadalījumam, mainās arī “spēles noteikumi”, proti, pastāvošā izpratne par valstu kolektīvās rīcības mērķiem un pieņemamās uzvedības robežām. Lai arī pastāv iespēja, ka, mainoties varas sadalījumam, noteikumi nemainās, tomēr parasti tā nenotiek. Līdz ar to arī mūsdienās tiek sagaidīts, ka varas sadalījuma izmaiņu rezultātā mainīsies noteikumi, uz kuriem balstās pasaules kārtība.

Nozīmīgākā mūsdienu diskusija par izmaiņām esošajā pasaules kārtībā lielākoties ir tikusi formulēta kā augošo lielvaru izvēle iekļauties esošajā sistēmā vai to izaicināt. Šāds melnbalts diskusijas uzstādījums ir traucējis radošām diskusijām par augošo lielvaru rīcības stratēģijām. Kā uzskata Naznīns Barma (*Naazneen Barma*), Īlajs Ratners (*Ely Ratner*) un Stīvens Vēbers (*Steven Weber*), augošajām lielvarām ir iespējamās arī citas izvēles attiecībā

---

³⁹ Hedlijs Bulls pasaules kārtību definē šādi: “By international order I mean a pattern of activity that sustains the elementary or primary goals of the society of states, or international society.” Tā kā šī definīcija ietver tādu jēdzienu kā “starptautiskā sabiedrība”, ir nepieciešams piedāvāt arī šo definīciju, jo tā paskaidro, ka pasaules kārtība balstās uz kopīgiem uzvedības noteikumiem un vērtībām, par kurām valstis ir vienojušās, lai nodrošinātu zināmu paredzamību starptautiskajās attiecībās: “A society of states (or international society) exists when a group of states, conscious of certain common interests and common values, form a society in a sense that they conceive themselves to be bound by a common set of rules in their relations with one another, and share in the working of common institutions.”

uz pasaules kārtības izmaiņām, proti, tās var gan daļēji iekļauties jau esošajā kārtībā, gan arī vienlaikus veidot pašas savu alternatīvu pasaules kārtību, ciktāl to kopīgās intereses atļauj (Barma, Ratner & Weber, 12.11.2014). Tas skaidrojams ar, no vienas puses, augošo lielvaru nevēlēšanos pilnībā akceptēt Rietumu valstu izveidotos starptautiskos uzvedības principus un, no otras puses, nevēlēšanos tos atklāti izaicināt, jo tas būtu saistīts ar ievērojamām izmaksām. Tiesa gan, nevar izslēgt, ka atsevišķos gadījumos augošās lielvaras atklāti nostātos pret Rietumu valstu izpratni par to, kas ir akceptējama vai nepieņemama uzvedība. Ja Rietumu valstis aizskars būtiskas augošo lielvaru nacionālās intereses, tad tām vajadzētu rēķināties ar pretdarbību.

Jaunas pasaules kārtības veidošanās notiek trijās stadijās, no kurām pirmā stadija jau ir sākusies. Šajā stadijā augošās lielvaras cenšas izeinīt sev lielāku autonomiju iekšpolitikas un ārpolitikas realizācijā ar mērķi mazināt ārējo ietekmi uz savu uzvedību. Lai arī sadarbība daudzos jautājumos, piemēram, par starptautiskās ekonomiskās sistēmas stabilizāciju un ekonomiskās izaugsmes veicināšanu, starp esošajām un augošajām lielvarām ir ļoti cieša, tomēr no augošo lielvaru puses ir vērojama nevēlēšanās rīkoties tā, kā to vēlas ASV un tās partneri. Iekšpolitikā tiekšanās pēc lielākas autonomijas lielākoties ir saprotama kā savas valsts pārvaldes sistēmas aizstāvība, piemēram, Krievija un Ķīna nevēlas organizēt valsts pārvaldi un valsts attiecības ar iedzīvotājiem atbilstoši liberālās demokrātijas nosacījumiem. Krievija ir aktīvi aizstāvējusi to, ko tā dēvē par suverēno demokrātiju, kas, iespējams, daudz vairāk atbilst Krievijas pašreizējai attīstības stadijai un tās kultūras tradīcijām. Pastāv arī domstarpības par cilvēktiesību nozīmi un universālo raksturu. Tieši šādā kontekstā būtu interpretējami Ķīnas iebildumi Rietumu valstu aizstāvētajai cilvēktiesību izpratnei, kas indivīda tiesības tiecas nostādīt augstāk par sabiedrības interesēm. Lai arī Ķīnas aicinājumi atzīt to, ka dažādu reģionu valstīm var būt atšķirīgi priekšstati par cilvēktiesību būtību un piemērošanu, var tikt interpretēti kā atrunas, tomēr nevar noliegt, ka dažādās sabiedrībās patiešām var pastāvēt atšķirīgi priekšstati par cilvēka un valsts attiecībām. Atbilstoši šai izpratnei, Āzijas valstīs būtu nepieciešams rast līdzsvaru starp cilvēktiesību universālo raksturu un vietējo kultūras kontekstu, kas tiek saprasts kā “Āzijas vērtības”.

Ārpolitikā, savukārt, lielākas autonomijas meklējumi izpaužas kā atsaucības trūkums Rietumu valstu ārpolitikas iniciatīvām un pastiprinātu kontaktu veidošana starp augošajām lielvarām. Pēdējo gadu laikā aizvien biežāk ir dzirdami Rietumu valstu aicinājumi augošajām lielvarām kļūt par atbildīgākiem starptautiskās sistēmas dalībniekiem.⁴⁰ Tomēr

---

⁴⁰ Responsible stakeholders – autora tulkojums no angļu valodas.

atsaucība šiem aicinājumiem ir zemāka, nekā cerēts. Interese par ekonomiskās attīstības veicināšanu ir liela, taču augošo lielvaru atsaucība Rietumu valstu iniciatīvām, kas saistītas ar konfliktu noregulēšanu, ir ierobežota. Būtisks lielākas ārpolitiskās autonomijas nodrošināšanas elements ir paralēlu starptautiskās sadarbības forumu veidošana, ko var interpretēt kā paralēlas vai pat alternatīvas pasaules kārtības aizmetņus. Viens no šādiem forumiem ir Šanhajas Sadarbības organizācija (ŠSO). Arī BRICS valstu vadītāji regulāri tiekas, lai diskutētu par sev nozīmīgiem starptautiskās darba kārtības jautājumiem. Piemēram, sestajā BRICS valstu samitā 2014. gada jūlijā tika panākta vienošanās par Jaunās attīstības bankas (New Development Bank) izveidošanu, kas zināmā mērā tika uztverta kā izaicinājuma mešana Pasaules Bankai un Starptautiskajam Valūtas fondam. Lai arī sākotnējās piecu BRICS valstu iemaksas jaunizveidotajā bankā ir visai pieticīgas (50 miljardi ASV dolāru), tomēr tās izveidošanai varētu būt tālejošas sekas, ja šī institūcija attīstītos tālāk un nodrošinātu lielāku piecu sākotnējo dalībvalstu ietekmi attīstības valstīs. Savukārt 2014. gada oktobrī 21 Āzijas valsts pārstāvji vienojās par Āzijas Infrastruktūras investīciju bankas izveidošanu, kuras mērķis ir nodrošināt līdzekļus infrastruktūras attīstības projektiem Āzijas trūcīgākajās valstīs. Kopumā pretestība Rietumu valstu ārpolitikas iniciatīvām, kā arī biežākas savstarpējas konsultācijas un kopēji sadarbības projekti starp augošajām lielvarām liecina par to centieniem panākt lielāku ārpolitikas autonomiju.

Otrajā jaunās pasaules kārtības veidošanās stadijā notiek diskusijas par šīs kārtības saturu jeb “spēles noteikumiem”. Šī stadija solās būt īpaši sarežģīta, jo tā pieprasa dialogu starp esošajām un augošajām lielvarām, kas eventuāli novestu pie vienošanās par to, kāda valstu uzvedība (gan iekšpolitikā, gan ārpolitikā) tiks uzskatīta par pieņemamu un kāda netiks. Šīs stadijas sarežģītību noteiks esošo lielvaru centieni saglabāt iepriekšējo pasaules kārtību un augošo lielvaru vēlme vēl nedaudz nogaidīt, lai nākotnē sarunu gaitā nodrošinātu sev vēl izdevīgākas pozīcijas. Diemžēl jaunās pasaules kārtības veidošanās notiks nevis pakāpeniski, bet gan starptautisku krīžu rezultātā, kuru ietvaros iezīmēs domstarpības starp esošajām un topošajām lielvarām. Lai arī pakāpeniskai spēles noteikumu maiņai ir savas priekšrocības, tomēr šādas notikumu gaitas iespējamība vērtējama kā zema, jo apmierinātās lielvaras spēles noteikumus (kad augošās lielvaras tos sāk izaicināt) uzskata nevis par tirgošanās objektu, bet gan par vienīgo iespējamo realitāti, attiecībā uz kuru kompromisi ir tikpat kā neiespējami. Tiek uzskatīts, ka izmaiņas kādā no spēles noteikumiem draudētu ar tālejošām sekām, kas apdraudētu pasaules kārtību kopumā. Piemēram, Krievijas centieni atjaunot savu ietekmi Ukrainā nereti tiek interpretēti kā līdzšinējās pasaules kārtības

sabrukums un atgriešanās pie daudz agresīvākas lielvaru sāncensības, ko nekādā gadījumā nedrīkst pieļaut. Šāds viedoklis ir Robertam Kaganam (*Robert Kagan*), kurš uzskata, ka revizionistiskas lielvaras, pie kādām pieskaitāma arī mūsdienu Krievija, pašas sev rada apdraudējumu, ko tās it kā cenšas novērst, un ka piekāpšanās Krievijai radītu bīstamu precedentu, ko nekaitrētos izmantot arī citas augošās lielvaras (Kagan, 19.02.2015). Citiem vārdiem sakot, piekāpšanās Krievijai (nomierināšanas stratēģijas īstenošana) radītu domino efektu citviet pasaulē un tādējādi noārdītu līdzšinējo pasaules kārtību un mazinātu gan esošo, gan augošo lielvaru drošību.

Pasaules kārtība balstās uz noteikumiem, kuri savas ilgās pastāvēšanas laikā ir kļuvuši pašsaprotami tām valstīm, kuras tos ir pieņēmušas. Līdz ar to diskusija par jauna noteikumu kopuma izveidošanu prasīs spēju izrauties no līdzšinējā domāšanas ietvara, atsacīties no iepriekšējiem uzskatiem un paraudzīties uz pasauli no cita skatu punkta. Tā kā pasaules kārtības nomaiņa parasti ir ilgstošs process (ja vien pasaules kārtība netiek mainīta kara vai kādas lielvaras sabrukuma rezultātā), starp varas centriem neizbēgami radīsies savstarpējas domstarpības par pieļaujamās rīcības robežām. Dažādās starptautisko attiecību situācijās vieni uzskatīs, ka robežas ir tikušas pārkāptas, bet citi apgalvos, ka tas tā nav⁴¹ vai arī vienkārši nepiekritīs šīm robežām (Putin, 18.03.2014). Citiem vārdiem sakot, pasaules kārtības pakāpeniskas nomaiņas process ir bīstams, jo tā gaitā var izraisīties konflikti starp valstīm, kuras vēlas saglabāt esošo lietu kārtību, un tām, kuras to cenšas mainīt. Dalījuma līnijas šādā pasaulē ne vienmēr būs skaidri saskatāmas.

Kādi ir pašreizējās pasaules kārtības nozīmīgākie parametri un kā tie varētu mainīties turpmākajās desmitgadēs? Pašreizējā pasaules kārtība ir izveidojusies vairāku gadsimtu gaitā. Par tās sākumpunktu nosacīti var uzskatīt Trīsdesmit gadu kara noslēgumu 1648. gadā, kad Eiropu veidojošās politiskās vienības panāca vienošanos, ka tās respektēs suverenitātes principu un centīsies pārmērīgi nejaukties citu valstu iekšpolitikā. Kā uzskata Henrijs Kisindžers, Vestfālenes vienošanās rezultātā izveidotā pasaules kārtība, ko raksturoja politiskā fragmentācija un daudzveidība, ir uzskatāma par vēstures nejaušību, nevis par mērķtiecīgi veidotu lietu kārtību (Kissinger, 2014: 3).⁴² Daudzveidība, kas tiek saglabāta ar spēku līdzsvara mehānisma palīdzību, kļuva par nozīmīgāko pasaules kārtības

---

⁴¹ Piemēram, Krievijas apgalvojums, ka Krimas pievienošanās Krievijai ir notikusi atbilstoši starptautisko tiesību principiem un ka Krimas gadījums daudz neatšķiras no Kosovas atdalīšanās no Serbijas.

⁴² Par Trīsdesmit gadu kara rezultātā izveidojušos reģionālo pasaules kārtību Eiropā Kisindžers raksta: "Division and multiplicity, an accident of Europe's history, became the hallmarks of a new system of international order with its own distinct philosophical outlook." Kisindžers arī uzsver to, ka dažādos pasaules reģionos dažādos laika posmos ir pastāvējušas atšķirīgas reģionālās kārtības.

iezīmi. Laika gaitā Eiropas lielvaras iekaroja milzīgas teritorijas citos kontinentos un izveidoja koloniālās impērijas, vienlaikus saglabājot savstarpēju konkurenci Eiropas ietvaros. Savukārt koloniālisma laikmetam 20. gadsimta vidū beidzoties, suverēnas valstis kļuva par patiesi globālu parādību, proti, valstu skaits kopš 1940. gadu beigām līdz mūsdienām ir palielinājies četrkārtīgi. Neraugoties uz ciešo savstarpējo ekonomisko atkarību, starptautiskā sistēma ir politiski fragmentēta, un arī patlaban valstis cenšas nostiprināt savu autonomiju gan iekšpolitiski, gan ārpolitiski. Savas suverenitātes aizstāvēšana ir viena no būtiskākajām augošo lielvaru iezīmēm 21. gadsimta sākumā. Šādos apstākļos lielākais izaicinājums ir mazināt starptautiskās politikas anarhisko raksturu un censties izveidot noteiktu kārtību, jo suverēnu valstu sistēmā visu laiku pastāv iespēja, ka šīs suverēnās valstis laužīs noslēgtās vienošanās, ja uzskatīs, ka tās vairs neatbilst šo valstu interesēm. Suverēnu valstu sistēmā ir pastāvīgas bažas, ka starptautiskā anarhija pāraugs haosā un ka spēles noteikumi netiks ievēroti.

Papildus tam, ka mūsdienās starptautiskā sistēma sastāv no suverēnām valstīm, ir vērts pieminēt arī to, ka Rietumu valstu veidotā pasaules kārtība pēc Otrā pasaules kara un vēl jo vairāk pēc aukstā kara paredz to, ka valstu robežas netiek mainītas ar militāra spēka palīdzību un ka valstīm ir iespēja pašām izvēlēties, ar kurām valstīm tās vēlas sadarboties un kādos reģionālās integrācijas un alianšu veidošanas projektos tās vēlas piedalīties. Tiesa gan, jāatzīmē, ka suverenitātes princips nekad nav ticis uzskatīts par absolūtu un ka tā pielietojums praksē ir nevienmērīgs (Krasner, 1999),⁴³ tāpēc ir tikai likumsakarīgi, ka akūtas ģeopolitiskās sāncensības apstākļos suverenitātes principa respektēšana ir bijusi apgrūtināta. Piemēram, Stīvens Volts atgādina, ka aukstā kara laikā 1980. gadu sākumā ASV veica militāru intervenci Nikaragvā, jo uzskatīja sandinistu kustību par naidīgu ASV interesēm, un ka šis gadījums zināmā mērā ir līdzīgs Krievijas intervencei Ukrainā mūsdienās, protams, atskaitot, protams, teritorijas (Krimas) aneksiju (Walt, 17.02.2015).

Tā kā otrajā stadijā visticamāk tiks apstrīdēti un pārrakstīti starptautiskie spēles noteikumi, ir nepieciešams identificēt, kuri noteikumi un kādā veidā varētu tikt mainīti. Pēc Čārlza Kupčana domām, izmaiņas varētu skart šādus pastāvošās pasaules kārtības jautājumus (Kupchan, 2012: 186-204):

---

⁴³ Šo jautājumu savā grāmatā ir aplūkojis Stīvens Krasners (*Stephen D. Krasner*). Pēc viņa domām, lielvaras vienmēr ir centušās aizstāvēt savu suverenitāti, tomēr bieži vien tās ir iejaukušās citu valstu iekšējās lietās, kad uz spēles ir bijušas liktas to nacionālās intereses. Citiem vārdiem sakot, suverenitātes pielietojums praksē ir bijis nekonsekvents, taču tas nav traucējis valstīm dedzīgi aizstāvēt pašu suverenitātes principu.

1) Leģitimitāte. Pašreizējās pasaules kārtības ietvaros par patiesi leģitīmiem dalībniekiem tiek uzskatītas valstis, kas ir liberālās demokrātijas un kurās tiek ievērotas cilvēktiesības. Savukārt nedemokrātisko valstu valdībām tiek pārņemts iekšējās leģitimitātes trūkums, kas neizbēgami ietekmē arī to starptautisko leģitimitāti (Doyle, 1983).⁴⁴ Radikālākās pašreizējās pasaules kārtības versijās nedemokrātiskie režīmi tiek uzskatīti par pārejošu parādību, kas nākotnē lemta izzušanai. Ņemot vērā, ka vairākas no augošajām lielvarām nav liberālās demokrātijas, šāds uzskats ir bīstams, jo tādējādi tiek apdraudēta ietekmīgu valstu politiskās elites grupu drošība. Ņemot vērā to, ka tādas valstis kā Krievija un Ķīna pārskatāmā nākotnē nekļūs par liberālām demokrātijām un ka tās būs ietekmīgi spēlētāji starptautiskās kārtības veidošanā,⁴⁵ ir vērts pārskatīt Rietumos pastāvošos priekšstatus par leģitimitāti. Č. Kupčans iesaka Rietumu valstīm akceptēt valsts pārvaldes formu daudzveidību un par leģitimitātes galveno kritēriju noteikt valsts spēju veikt pārvaldi iedzīvotāju interesēs. Līdz ar to par neleģitīmiem starptautiskās sistēmas dalībniekiem tiktu uzskatītas tikai tās valstis, kuras valsts pārvaldi veic, neievērojot cilvēku intereses un pasliktinot iedzīvotāju dzīves apstākļus. Šis pēc būtības ir aicinājums akceptēt daudzveidību starptautiskajā politikā. Piemēram, Ķīnas autoritārais režīms būtu uzskatāms par leģitīmu, jo tā realizētās rīcībpolitikas ir ļāvušas vairāku gadu desmitu laikā miljoniem cilvēku izkļūt no nabadzības. Citviet savukārt nedemokrātiski politiskie līderi bauda visai plašu sabiedrības atbalstu (Krievija un Baltkrievija), tāpēc to atrašanās pie varas būtu uzskatāma par leģitīmu. Politisko režīmu daudzveidības pieņemšanai varētu būtu pozitīvi stabilizējoša ietekme uz starptautiskajām attiecībām, ja tiktu panākta vienprātība, ka nedemokrātisko valstu starptautiskā leģitimitāte balstītos nevis uz politiskā režīma tipu, bet gan uz to spēju sekmēt

---

⁴⁴ Piemēram, Maikls Doils (*Michael W. Doyle*) savā rakstā par demokrātisko un nedemokrātisko valstu savstarpējām attiecībām apgalvo, ka tie paši faktori, kuru ietekmē demokrātiskās valstis ir spējušas izveidot no militāriem konfliktiem brīvas attiecības, pastiprina konfliktus demokrātisko valstu attiecībās ar nedemokrātiskajām valstīm. M. Doils uzskata, ka nedemokrātisko valstu valdības atrodas konflikta stāvoklī ar iedzīvotājiem, jo neļauj tiem brīvās un godīgās vēlēšanās paust savu gribu. Tā kā politiskās elites atrašanās pie varas neatpoguļo sabiedrības brīvi paustu gribu, šāda politiskā elite ir uzskatāma par neleģitīmu.

⁴⁵ Pat tajā maz ticamajā gadījumā, ja šīs valstis kļūs par liberālajām demokrātijām, nav teikts, ka tās savas intereses definēs identiski tam, kā to dara citas liberālās demokrātijas.

cilvēku labklājības paaugstināšanos. Tiesa gan, arī šāds leģitimitātes traktējums neizbēgami radītu subjektīvas apdraudētības sajūtu virknē valstu (Jervis, 1976; Cha, 2009).⁴⁶

2) Suverenitāte. Jaunās pasaules kārtības veidošanās procesā būs nepieciešams pārdefinēt suverenitātes principu un vienoties, kādos apstākļos ir pieļaujams iejaukties citu valstu iekšējās lietās. Laikā pēc aukstā kara Rietumu valstis sāka pārveidot starptautisko kārtību un centās pārliecināt pārējās valstis, ka noteiktos apstākļos valstis var zaudēt savu suverenitāti kā brīvību no ārējas iejaukšanās (piem., princips “atbildība aizsargāt”). Augošās lielvaras šos centienus ir uzlūkojušas ar aizdomām un izteiktu nevēlēšanos vājināt suverenitātes principu. Tomēr augošās lielvaras ir centušās šo principu izmantot arī savām vajadzībām, kad tas ir bijis izdevīgi. Piemēram, lai arī Krievija noliedz to, ka tās karaspēka vienības atrodas Ukrainas austrumu daļā, tomēr Krievijas sniegtais savas rīcības izskaidrojums zināmā mērā atbilst “atbildības aizsargāt” principiem (Sullivan, 11.04.2014; Kersten, 05.03.2014).⁴⁷

Var secināt, ka jaunās pasaules kārtības veidošanas procesā vajadzēs vienoties, vai ārēja iejaukšanās valstīs, kuras nespēj vai nevēlas pārvaldi veikt atbildīgi, ir pieļaujama. Ja tā ir pieļaujama, tad jautājums ir arī par to, kādos apstākļos tā ir pieļaujama vai pat uzskatāma par nepieciešamu. Jo īpaši nozīmīgs suverenitātes jautājums būs nevis lielvaru savstarpējās ietekmējamības kontekstā, bet gan valstīs, kas atrodas starp lielvarām un kuras tām ir kaut kādu apsvērumu dēļ nozīmīgas. Suverenitātes principa pastiprināšana varētu būt saistīta arī ar atziņu, ka lielvaru konfliktu izcelsme varētu būt saistīta ar to interesēm trešajās valstīs. Ja jaunās pasaules kārtības centrā atradīsies lielvaru koncerts, tad no tā ieguvējas varētu būt arī mazākas varas, jo lielvaras censtos sargāt mazāko varu suverenitāti, lai izvairītos no savstarpējiem konfliktiem. Nebūtu pārsteigums, ja praksē pierādītos, ka vienpolaritātes apstākļos suverenitātes princips vājinās, bet daudzpolāra varas sadalījuma

---

⁴⁶ Diemžēl valstu iespējas skaidri un nepārprotami nodot informāciju par saviem nodomiem citām valstīm ir ierobežotas, kā rezultātā pārpratumi ir neizbēgami. Kā raksta Roberts Džerviss, vissarežģītāk ir pārliecināt citas valstis par ļaunu nodomu neesamību, ja šīs attiecības ilgstoši ir bijušas konfliktējošas. R. Džerviss šo kļūdainas uztveres veidu dēvē par “inherent bad faith model”. Par to, cik sarežģīti ir mainīt attiecības starp naidīgām valstīm, liecina Viktora Ča (*Victor Cha*) pētījums, kurā ir apkopota informācija par ASV gatavību rakstiski apliecināt, ka tām nav nodomu izmantot militārus līdzekļus, lai uzbruktu Ziemeļkorejai. V. Ča ir apkopojis 30 ASV amatpersonu apliecinājumus, ka tām nav naidīgu nodomu attiecībā pret Ziemeļkoreju laika posmā no 1989. līdz 2009. gadam, taču ASV un Ziemeļkorejas attiecības vēl joprojām ir naidīgas, neraugoties uz visiem šiem apliecinājumiem, no kuriem daudzus ASV ir bijušas gatavas nostiprināt rakstiskā formā apmaiņā pret Ziemeļkorejas gatavību atteikties no savas kodolprogrammas un (vēlāk) no kodolieročiem.

⁴⁷ To, ka Krievijas sniegtais savas rīcības izskaidrojums daļēji sasaucas ar “atbildība aizsargāt” principu, jau ir pamanījuši vairāki pētnieki, vienlaikus norādot, ka “atbildības aizsargāt” piesaukšana no Krievijas puses ir uzskatāma par cinisku.

apstākļos – pastiprinās lielvaru savstarpējās attiecībās, bet nemainās vai pat vājinās lielvaru un mazāku varu savstarpējās attiecībās.

3) Pārstāvniecība un efektivitāte. Jaunā pasaules kārtība būs daudzējādā ziņā unikāla, jo tā būs globāla un iekļaujoša. Tas nozīmē, ka nozīmīgo valstu skaits būs ievērojams. Līdz ar to priekšplānā izvirzās efektivitātes jautājums, proti, kā vienlaikus nodrošināt plašu pārstāvniecību un panākt efektīvu kolektīvu rīcību? Pie lielāka iesaistīto dalībnieku skaita palielinās iespēja, ka lēmumi vai nu netiks pieņemti vispār, vai arī tiks pieņemti novēloti un nepilnīgi. Daudzpolārās sistēmās līderība ir kolektīva, nevis individuāla, tomēr lielvaru vienprātības panākšana ir problemātiska. Č. Kupčans uzskata, ka efektivitāti plašākas pārstāvniecības gadījumā ir iespējams nodrošināt, ja lēmumu pieņemšanas formāti ir elastīgi, proti, atsevišķos jautājumos valstis varētu darboties, piemēram, G20 formātā,⁴⁸ savukārt citos gadījumos iesaistīto valstu skaits varētu būt mazāks vai nu tāpēc, ka konkrētajam jautājumam ir reģionāls raksturs, vai arī tāpēc, ka interese par konkrēto starptautiskās darba kārtības jautājumu ir ierobežotam valstu skaitam. Visticamāk, arī ar mainīgu dalībnieku skaitu pārstāvniecības un efektivitātes sabalansēšana būs ļoti sarežģīta, kā rezultātā globālās pārvaldības efektivitāte varētu mazināties.

4) Reģionalizācija. Šajā gadījumā zem reģionalizācijas jēdziena slēpjas nepieciešamība veidot efektīvus reģionālās pārvaldības mehānismus, kas ļautu reģionālas nozīmes jautājumus risināt reģiona ietvaros. Tādējādi tiktu novērsta nepieciešamība meklēt globālus risinājumus reģionālām problēmām, jo bieži vien reģionālo organizāciju neesamība vai reģionālo spēlētāju vājums ir iemesls tam, ka risinājumus nākas meklēt globālās pārvaldības līmenī. Reģionalizācija ļautu no šādām situācijām izvairīties. Kā uzskata Amitavs Ačarija (*Amitav Acharya*), turpmākajās desmitgadēs ir gaidāma dažādu reģionālās sadarbības forumu nostiprināšanās. Šie forumi būs mazāk institucionalizēti nekā Eiropas Savienība, taču tie varētu būt efektīvi reģionālās un pat globālās starpreģionu pārvaldības nodrošināšanā (Acharya, 2014).

5) Globalizācija. Jaunās pasaules kārtības ietvaros būs nepieciešams pārskatīt noteikumus, ar kuru palīdzību tiek regulētas starptautiskās ekonomiskās attiecības. Jāatceras, ka daudzpolārās sistēmas (atšķirībā no divpolārām) daudz lielākā mērā pieļauj intensīvas ekonomiskās attiecības starp daudzajiem varas centriem. Globalizācijas kontekstā lielāko uzmanību būs nepieciešams pievērst trīs jautājumiem. Pirmkārt, daudzpolārā pasaulē

---

⁴⁸ Pašlaik G20 valstu kopējais ekonomiskais svars veido 85% no visu pasaules valstu ekonomiskā kopprodukta.

pastāvēs protekcionisma draudi, proti, mazinoties industriāli attīstīto valstu atbalstam ekonomiskajai atvērtībai, atsevišķi politiskie aktieri centīsies ekonomiskās problēmas risināt ar noslēgtības palīdzību. Raugoties tālākā nākotnē, protekcionisms varētu šķist pievilcīgs arī tām valstīm, kas patlaban vēl ietilpst attīstības valstu grupā. Kā atzīmē Tomass Raits – paaugstinoties ģeopolitiskās sāncensības intensitātei, palielinās valstu bažas par ekonomiskās savstarpējās atkarības riskiem (Wright, 2013). Nelīdzsvarotas savstarpējās atkarības attiecības rada bažas par nevēlamu ārēju ietekmi un norāda uz iespēju, ka savstarpējā atkarība varētu tikt izmantota ārēja spiediena izdarīšanai (Keohane & Nye, 1977).⁴⁹ Otrkārt, būs nepieciešams rast risinājumus starptautiskās finanšu sistēmas nestabilitātei. Pēdējo 20 gadu laikā piedzīvotās banku krīzes un valstu parādsaistību pieaugums nosaka nepieciešamību atrast veidus, kā izvairīties no spējiem ekonomiskajiem satricinājumiem. Ir nepieciešama efektīvāka starptautisko finanšu tirgu pārraudzība. Treškārt, globalizācijas laikā ir ievērojami palielinājušās iedzīvotāju ienākumu atšķirības gan attīstītajās, gan attīstības valstīs. Ja šīs atšķirības turpinās palielināties vairumā pasaules valstu, ienākumu nevienlīdzība pati par sevi ir spēcīgs potenciāli destabilizējošs faktors. Lai arī ienākumu nevienlīdzība parasti tiek uzskatīta par iekšpolitisku problēmu, tomēr globalizācijas apstākļos šīs problēmas risināšana ir iespējama tikai starpvalstu sadarbības ceļā.

Papildus jau aplūkotajiem pasaules kārtības principiem ir nepieciešams aplūkot arī to, kā gaidāmo pasaules kārtību varētu ietekmēt dažādas ASV–Ķīnas attiecību variācijas, jo šīm abām lielvarām būs vislielākā ietekme uz starptautisko attiecību norisēm 21. gadsimtā. Tiesa gan, šo abu valstu sāncensība pa īstam varētu attīstīties 2020. un 2030. gados, jo tuvākajā nākotnē Ķīnas militārās spējas vēl nebūs pietiekamas, lai konkurētu ar ASV. Ņemot vērā to, ka daudzpolārā varas sadalījuma ietvaros ASV un Ķīna spēlēs redzamāko lomu, no šo valstu savstarpējām attiecībām būs atkarīga arī globālās pārvaldības sistēmas funkcionēšanas efektivitāte. ASV–Ķīnas savstarpējo attiecību nozīmi uzsver Īens Bremmers, kurš uzskata, ka pasaules kārtību 21. gadsimtā vislielākajā mērā ietekmēs ASV–Ķīnas attiecības, taču ievērojama nozīme būs arī tam, vai citas lielvaras būs vājas vai spēcīgas. Atkarībā no šo faktoru kombinācijas ir iespējami četri ASV–Ķīnas attiecību scenāriji. Pirmkārt, ja ASV–Ķīnas attiecības ir labas un ja pārējās lielvaras ir salīdzinoši

---

⁴⁹ Uz šādu iespēju ir norādījuši jau Roberts Koheins un Džozefs Najs savā 1977. gadā publicētajā grāmatā “Power and Interdependence”, kurā viņi norāda, ka nelīdzsvarotas savstarpējās atkarības attiecības var tikt izmantotas kā ietekmes instruments attiecībā pret vājākiem dalībniekiem, kuru attiecības ar spēcīgākām varām ir kaut kādā ziņā asimetriskas (par labu spēcīgajām varām).

vājas, nākotnē ir gaidāms G2 (Ķīnas un ASV veidota starptautiskā kārtība). Otrkārt, ja pārējās lielvaras ir spēcīgas (saglabājoties nosacījumam, ka ASV–Ķīnas attiecības ir labas), nākotnē ir gaidāms lielvaru koncerts. Treškārt, ja ASV–Ķīnas attiecības ir sliktas un ja pārējās lielvaras ir spēcīgas, pasaules kārtība veidosies kā no reģioniem veidota pasaule. Ceturtkārt, ja pārējās lielvaras ir vājas un ja ASV–Ķīnas attiecības ir sliktas, nākotnē ir gaidāms jauns aukstais karš. Šeit gan jāņem vērā, ka četru attīstības scenāriju realizēšanos var ietekmēt negaidīti notikumi kā, piemēram, jauni teroristu uzbrukumi, naftas cenu svārstības un reģionāli konflikti (Bremmer, 2012: 157). Var secināt, ka ASV–Ķīnas konfrontācija mazinās efektīvas globālās pārvaldības sistēmas izveidošanos, savukārt abu lielvaru sadarbība palielinās lielvaru koncerta izveidošanās iespēju.

Gaidāmā ASV un Ķīnas sadarbība un sāncensība ir daudzējādā ziņā simboliska. ASV ir industriāli attīstīta valsts un jauna lielvara, kurai kopš 20. gadsimta vidus ir bijusi vislielākā ietekme uz starptautisko attiecību norisēm. Savukārt Ķīna ir sena lielvara, taču vienlaikus arī attīstības valsts, kurai piemīt visi nepieciešamie priekšnosacījumi, lai tā 21. gadsimtā sadarbībā ar ASV un citām lielvarām veidotu starptautisko kārtību. 20. gadsimta sākumā līdera maiņa starptautiskajā politikā notika vienmērīgi un tikpat kā bez saasinājumiem. Lai arī starp ASV un Lielbritāniju 19. gadsimta pirmajā pusē pastāvēja ievērojami konflikti, tomēr Lielbritānija atkāpās malā brīdī, kad ASV varas apjoms palielinājās. Tomēr šī varas pāreja notika vienas kultūras ietvaros, jo Lielbritāniju un ASV vienoja kopīga valoda un kultūra. Turklāt 19. gadsimta beigās abas valstis jau bija demokrātiskas. ASV un Ķīnas attiecību dinamika varētu būt atšķirīga. Pirmkārt, nav teikts, ka Ķīna kļūs par spēcīgāko valsti pasaulē un ka tās tālākā attīstība nebūs problemātiska. Otrkārt, abu valstu kultūras ir atšķirīgas, turklāt ASV izveidotās alianšu sistēmas ar Ķīnas kaimiņvalstīm būs pastāvīgs konfliktu avots. Neraugoties uz to, ka Ķīnas un ASV konflikta sekas varētu būt katastrofālas ne tikai abām lielvarām, bet arī Ķīnas kaimiņvalstīm, ir maz ticams, ka varas pāreja notiks mierīgi un pakāpeniski (Mearsheimer, 2014; Glaser, 2011).⁵⁰ Apkopojums par prognozējamajām izmaiņām piecos potenciāli visnozīmīgākajos pasaules kārtības principos un par ASV–Ķīnas attiecību gaidāmo ietekmi uz pasaules kārtību ir apkopots trešajā tabulā.

---

⁵⁰ Šeit gan jāņem vērā, ka pat vienas starptautisko attiecību pieejas – reālisma – ietvaros dažādiem autoriem var būt ļoti atšķirīgi viedokļi par Ķīnas–ASV militāra konflikta iespējamību. Piem., Džons Mēršaimers uzskata, ka ASV un Ķīnas konflikta iespējamība ir augsta, savukārt Čārlzs Gleizers (*Charles L. Glaser*) uzskata, ka tā ir visai zema.

3. tabula.
Prognozējamās pasaules kārtības principu izmaiņas

Princips	Prognozējamās izmaiņas
Leģitimitāte	- leģitimitātes jēdziens paplašinās - leģitīmas ir ne tikai liberālās demokrātijas, bet arī sabiedrības interesēs pārvaldītas nedemokrātiskas valstis
Suverenitāte	- lielvaru suverenitāte pastiprinās - mainās mazo un vidējo varu suverenitāte attiecībā pret atsevišķām lielvarām
Pārstāvniecība un efektivitāte	- pārstāvniecība paplašinās, tomēr efektivitāte pazeminās - lielvaru sadarbība ir iespējama, taču neregulāra
Reģionalizācija	- veidojas uz reģionālajām lielvarām centrēta pasaules kārtība - nav nevienas lielvaras, kas spētu veidot pasaules kārtību globālā mērogā
Globalizācija	- lielvaru sadarbība ir fokusēta uz globalizācijas pārvaldību - palielinās bažas par savstarpējās atkarības ietekmi uz valstu autonomiju un drošību

Izmaiņas pasaules kārtībā ir pakāpenisks process. Pirmajā pasaules kārtības nomaiņas stadijā augošās lielvaras apšaubā pastāvošos “spēles noteikumus”, otrajā stadijā notiek diskusijas par jaunās pasaules kārtības principiem, un trešajā stadijā tiek panākta vienošanās par jaunajiem noteikumiem. Ja pirmās vai otrās stadijas laikā neizceļas lielvaru konflikts, valstīm rīkojoties pēc atšķirīgiem “spēles noteikumiem”, tad panākot vienošanos par to, kā tiek pārvaldīta starptautiskā sistēma, valstis var cerēt vismaz uz vairākām mierīgas līdzāspastāvēšanas desmitgadēm. Neviena pasaules kārtība nav perfekta un nespēj nodrošināt to, ka bruņoti konflikti starptautiskajā vidē nenotiek vispār, tomēr savstarpēja atzīšana un kopīgi priekšstati par pieņemamas uzvedības robežām spēj stabilizēt starpvalstu attiecības. Trešajā pasaules kārtības stadijā lielāko apdraudējumu rada straujas un neprognozētas spēku līdzsvara izmaiņas, nepieredzētu situāciju izveidošanās vai revizionistisku valstu rašanās ar mērķi mainīt starptautiskās spēles nosacījumus.

Pagaidām diezgan droši var prognozēt sešas gaidāmās pasaules kārtības iezīmes. Pirmkārt, tā būs globāla. Lai arī reģionālu kārtību veidošanās ir ne tikai iespējama, bet pat vajadzīga, tomēr intensīvas savstarpējās atkarības kontekstā globālas vienošanās panākšana

par visiem pieņemamiem uzvedības principiem ir nepieciešama. Tiesa gan, reģionālā līmenī “spēles noteikumi” varētu būt detalizētāki. Arī Henrijs Kisindžers apgalvo, ka globālas pasaules kārtības izveidošana 21. gadsimtā ir nepieciešama, jo pretējā gadījumā ar savstarpējās ekonomiskās atkarības saiknēm cieši saistītas, taču vēsturiski un politiski atšķirīgas vienības pastāvīgi radīs savstarpējus konfliktus (Kissinger, 2014: 9). Otrkārt, jauno pasaules kārtību veidos daudzas nozīmīgas valstis, tāpēc tā visticamāk būs daudzpolāra. Tiesa gan, kā tas jau iepriekšējās nodaļās tika apgalvots, ir iespējamas ļoti dažādas daudzpolāras sistēmas. Treškārt, lai arī gaidāmās pasaules kārtības ietvaros būs valstis, kuras spēs varu projicēt globālā mērogā, tomēr tās lielākoties atturēsies savu varu izmantot gadījumos, kad tas varētu aizskart citu lielvaru intereses. Daudzpolārā pasaulē ietekmes sfēras ir neizbēgamas, jo starp lielvarām vienlaikus pastāvēs sadarbība un konkurence. Lai sadarbība vispār būtu iespējama, lielvarām nāksies ņemt vērā citu lielvaru intereses, kas lielā mērā būs saistītas ar to tuvākajām kaimiņvalstīm. Līdz ar to ir iespējams, ka jaunajai pasaules kārtībai būs divpakāpju struktūra – atsevišķas reģionālās kārtības būs integrētas globālajā kārtībā.

Ceturtkārt, jaunās pasaules kārtības ietvaros liela nozīme būs diplomātijai kā valstu savstarpējo attiecību veidošanas un kopīgo interešu apzināšanas instrumentam. Daudzpolārā pasaulē valstis nevar atļauties ignorēt viena otras intereses, turklāt tās baidās palikt vienas, tāpēc tām ir jāmeklē sabiedrotie ne tikai starp mazām un vidējām varām, bet arī starp citām lielvarām. Piektkārt, daudzpolārā pasaulē universālie pasaules kārtības naratīvi tiks veidoti ap neatkarības, suverenitātes, autonomijas, miera un pārticības jēdzieniem, kamēr vērtību naratīvi darbosies valstu un reģionu līmenī. Reģionālās starptautiskās sabiedrības pat varētu būt diezgan ciešas, taču globālā mērogā starptautiskā sabiedrība varētu kļūt plurālistiskāka. Uz universālisma vērtībām balstītas pasaules kārtības veidošana nebūs iespējama, jo to nepieļaus augošo lielvaru kultūras atšķirības no Rietumu valstu aizstāvētajām vērtībām. Sestkārt, ja gaidāmā pasaules kārtība tiks veidota, veicot izmaiņas esošajā kārtībā, ir sagaidāms, ka tajā būs iebūvētas daudzas pretrunas un neskaidrības, proti, novilkās robežas starp pieļaujamo un nepieļaujamo uzvedību būs neskaidras. Starp valstīm (ieskaitot arī mazas un vidējas varas) nepastāvēs vienprātība, un daudzi politiskie aktieri uzskatīs, ka pasaules kārtības transformācija ir bīstama un nav atbilstoša to interesēm. Šīs neskaidrības apdraudēs jaunās pasaules kārtības pastāvēšanu ilgtermiņā, tāpēc tās darbības laiks varētu būt ierobežots.

Ko mēs nezinām par gaidāmo pasaules kārtību? Nezināmo ir ļoti daudz. Pats galvenais – nav zināms, vai pasaules kārtība, kas tika raksturota iepriekš, vispār materializēsies. Kamēr tas nav noticis, pastāvošās lielvaras var turpināt uzskatīt, ka esošā kārtība nav mainījies un ka nevajag jaukt tendences ar iznākumiem (kuri pagaidām vēl nav iestājušies). Pasaules kārtību ir relatīvi vienkārši izveidot pēc ievērojamiem ģeopolitiskajiem satricinājumiem, piemēram, pēc abiem pasaules kariem vai pēc Trīsdesmit gadu kara noslēguma 17. gadsimta vidū. Galvenokārt tas ir tāpēc, ka lielvaras apzinās šādas kārtības izveides nepieciešamību un ka jauno kārtību veido uzvarējušās lielvaras, kuras turklāt jau kara laikā, visticamāk, ir savstarpēji sadarbojušās. Pēc aukstā kara beigām jauna kārtība netika veidota, un drīzāk to varētu raksturot kā “*status quo plus*”, proti, kā Rietumu pasaules kārtības turpinājumu, taču globālā mērogā un ar pretenzijām uz universālismu (Kupchan, 2012: 182). Pasaules kārtības veidošana 21. gadsimtā visticamāk notiks miera apstākļos, tāpēc lielvarām nebūs sajūtas, ka šis ir steidzams uzdevums. Tiesa gan, šāds skatījums var mainīties starptautisku krīžu rezultātā. Līdzšinējās lielvaras, kurām nāktos atkāpties no vispārpieņemtiem priekšstatiem par pasaules kārtību, iesaistīsies pasaules kārtības veidošanā, nebūdamas sakautas vai arī pārdzīvojušas katastrofālus iekšējus satricinājumus. Tām nebūs viegli paskaidrot savām sabiedrībām, kāpēc tās ir gatavas mainīt starptautiskās spēles noteikumus, turklāt tās vēl joprojām būs pārtikušākas par attīstības valstīm, tāpēc uzskatīs sevi par paraugu pārējām valstīm. Augošajām lielvarām savukārt būs grūti vienoties, kādu pasaules kārtību tās vēlas izveidot un kurā brīdī tās vēlēsies panākt vienošanos. Augošo lielvaru izaugsmes tempi ir atšķirīgi, un katra no tām centīsies pasaules kārtības izveidošanas procesu organizēt sev izdevīgākajā brīdī. Augošās lielvaras nav homogēna valstu grupa, tāpēc esošajām lielvarām būs iespējas ietekmēt vienprātības veidošanās procesu šīs valstu grupas ietvaros. Esošās pasaules kārtības izaicināšana parasti ir saistīta ar ievērojamiem riskiem un izmaksām, tāpēc augošās lielvaras varētu censties atturēties no tādu soļu speršanas, kas apdraudētu esošo kārtību. Tiesa gan, augošo lielvaru rīcība var tikt izprovocēta gadījumos, kad tiek apdraudētas nozīmīgas to intereses, piemēram, Krievijas reakcija uz iekšpolitisko krīzi Ukrainā.

Pastāv arī citi nezināmie. Pirmkārt, nav zināms, kurā brīdī jaunā pasaules kārtība varētu nostabilizēties (ja tas vispār notiks). Otrkārt, nav zināms, kuras valstis piederēs ietekmīgāko spēlētāju grupai, kas savstarpēju pārrunu rezultātā centīsies panākt vienošanos par jauno pasaules kārtību. Nav arī zināms, vai jaunā pasaules kārtība būs globāla, vai arī paralēli pastāvēs vairākas reģionālas un līdz ar to savstarpēji konkurējošas pasaules kārtības.

Treškārt, nav zināms, cik lielu leģitimitāti no mazo un vidējo varu puses varētu baudīt šāds lielvaru koncerts 21. gadsimtā. Ceturtkārt, ir pārāgri prognozēt, kā tiks atrisināti ar suverenitāti un autonomiju saistītie jautājumi un kādi institucionālie mehānismi tiks izveidoti, lai risinātu problēmas, kas izriet no atsevišķu valstu nespējas īstenot atbildīgu pārvaldību un ņemt vērā iedzīvotāju vairākuma intereses. Piektkārt, nav zināms, kādi institucionālie mehānismi tiks izveidoti globālā mērogā, lai īstenotu globālo pārvaldību. Parasti jauna pasaules kārtība ir tikusi veidota pēc lieliem ģeopolitiskiem satricinājumiem, kuru rezultātā iepriekšējā starptautiskā institucionālā struktūra ir bijusi iznīcināta. Visticamāk, 21. gadsimta pirmajā pusē pasaules kārtību nāksies būvēt, pārveidojot esošo starptautisko kārtību, un tas varētu būt ļoti sarežģīti izdarāms.

Var secināt, ka pasauli turpmākajās desmitgadēs sagaida centrālās spēku pārsvars pār centrālās spēkiem un ka pasaules kārtība, visticamāk, būs fragmentētāka nekā iepriekš (Haas, 2014).⁵¹ Nav gaidāms esošās kārtības sabrukums, tomēr arī daudzu ietekmīgu politisko aktieru, piemēram, G20 ietvaros, vienošanās par jaunu visaptverošu pasaules kārtību ir maz ticama. Noteikumi pastāvēs, tomēr tie radīs priekšnosacījumus nevis ciešākas, bet gan vājāk integrētas starptautiskās valstu sabiedrības izveidošanai. Iespējams, ka ambiciozāka un iekšēji vienotāka pasaules kārtība varētu kļūt iespējama 21. gadsimta otrajā daļā.

6. Varas sadalījuma un pasaules kārtības izmaiņu ietekme uz Latviju

Pasaulē notiekošās varas sadalījuma izmaiņas ietekmēs ikvienu valsti, tajā skaitā arī Latviju. Dažādas valstis šo ietekmi izjutīs atšķirīgi, tomēr var prognozēt, ka visspēcīgāk varas sadalījuma izmaiņu ietekmi izjutīs tās valstis, kuras atrodas tajos reģionos, kuros mazinās vienas lielvaras ietekme, bet palielinās kādas citas lielvaras interese. Tieši šādā situācijā potenciāli atrodas Latvija, tomēr to, kā un cik lielā mērā Latvijas drošību ietekmēs pasaulē notiekošās varas sadalījuma izmaiņas, noteiks tas, cik būtiski mazināsies Rietumu valstu ietekme un cik ievērojami (ja vispār) palielināsies Krievijas ietekme. Turpmākajā nodaļā tiks aplūkoti divi jautājumi. Nodaļas sākumā tiks aplūkots, kāda varētu būt Latvijas nākotne iepriekšējās nodaļās identificētajos daudzpolārā varas sadalījuma modeļos un kādas

---

⁵¹ Ričards Hāss raksta, ka pasaules kārtība veidojas, mijiedarbojoties spēkiem, kuri vēlas saglabāt esošo pasaules kārtību un kuri cenšas to mainīt. Stabila varas sadalījuma apstākļos virsroku gūst stabilitāti atbalstošie spēki, bet spēku līdzsvara izmaiņu apstākļos virsroku var gūt pārmaiņas atbalstošie spēki (forces of order and forces of disorder). 2014. gadā uz starptautisko attiecību norisēm ievērojamu ietekmi atstāja spēki, kuri vēlējas pārmaiņas, piem., Krievijas rīcība attiecībā uz Ukrainu un Islāma Valsts panākumi Sīrijā un Irākā.

varētu būt Latvijas intereses attiecībā uz gaidāmajām pārmaiņām pasaules kārtības pamatprincipos. Savukārt nodaļas noslēgumā tiks aplūkots jautājums par Latvijas interesēm attiecībā uz tālāku iesakņošanos Rietumu valstu kopienas ietvaros un ievainojamības mazināšanu attiecībās ar Krieviju. Izvērtējot Latvijas intereses saistībā ar dažādu daudzpolāro sistēmu realizēšanās iespējām, tiek pieņemts, ka Latvijas interesēs arī turpmāk būs dalība ES un NATO un iekšpolitiskās un ārpolitiskās autonomijas saglabāšana attiecībās ar Krieviju.⁵²

Iepriekšējās nodaļās tika identificēti seši potenciālie daudzpolārās sistēmas veidi, kas ar dažādu ticamības pakāpi varētu īstenoties turpmākajās desmitgadēs: suverēnā daudzpolaritāte, atkopšanās daudzpolaritāte, attīstības daudzpolaritāte, fokusētās varas daudzpolaritāte, lielvaru koncerta daudzpolaritāte un ietekmes sfēru daudzpolaritāte. Tika arī pieņemts, ka atšķiras šo daudzpolaritātes veidu īstenošanās iespējamība, proti, pastāv augsta iespējamība, ka varētu īstenoties attīstības, suverēnā, atkopšanās un ietekmes sfēru daudzpolaritāte, savukārt lielvaru koncerta daudzpolaritātes īstenošanās iespējamība vērtējama kā maza. Taču polaritāte ir tikai viens no faktoriem, kas ietekmē Latvijas intereses, jo būtisks ir ne tikai varas sadalījums, bet arī starptautisko attiecību spēles noteikumi – pasaules kārtība, par ko būs runa šīs nodaļas turpinājumā. Kopumā Latvijas interesēs ir asimetriska varas sadalījuma pastāvēšana Rietumu valstu attiecībās ar Krieviju, proti, Latvija var justies droša tikai ar nosacījumu, ka tās ES un NATO sabiedrotie ir spēcīgāki par Krieviju. Tas gan nenozīmē, ka Krievijai ir jābūt vājai un ka Rietumu valstīm būtu apzināti jācenšas Krieviju vājināt.

No Latvijas interešu viedokļa raugoties, ikviens daudzpolārās sistēmas veids ir saistīts ar lielākiem vai mazākiem riskiem, tāpēc Latvija nenoliedzami priekšroku dotu vienpolāram varas sadalījuma modelim ar ASV kā vienīgo pirmā līmeņa lielvaru. Diemžēl šāda modeļa saglabāšanās pārskatāmā nākotnē nešķiet iespējama. Latvijas interesēm visatbilstošākais līdzvērtīgāka starptautiskā varas sadalījuma veids ir **attīstības daudzpolaritāte**, jo tās ietvaros valstis lielāku uzmanību velta nevis ģeopolitiskajai sāncensībai, bet gan ekonomiskajai attīstībai. Tomēr pastāv arī riski, kas ir saistīti ar attīstības daudzpolaritātes gala rezultātiem. Šīs daudzpolaritātes ietvaros Latvijai pastāv divi galvenie riski. Pirmkārt, Latvijā var izveidoties pārmērīga atkarība no Krievijas tirgus, ko Krievija tālākā nākotnē varētu izmantot, lai censtos ietekmēt Latvijas uzvedību. Otrkārt, pār

---

⁵² Ņemot vērā reģionālo drošības vidi, Krievija ir vienīgā valsts, kas var nopietni apdraudēt Latvijas drošību ne tikai militāri, bet arī politiski un ekonomiski.

attīstības daudzpolaritāti gulstas smaga nākotnes ēna. Kas notiks tālākā nākotnē, kad Krievija būs kļuvusi attīstītāka un līdz ar to spēcīgāka? Spēcīgas un nedemokrātiskas Krievijas atrašanās kaimiņos rada ievērojamus riskus Latvijai. Līdzīgus riskus rada arī **atkopšanās daudzpolaritāte**, kas paredz ekspansīvāku Krievijas ārpolitiku pēc atkopšanās perioda beigām.

Suverēnās daudzpolaritātes gadījumā galvenie riski Latvijai ir saistīti ar iemesliem, kāpēc Krievija cenšas mazināt ārvalstu ietekmi uz savu iekšpolitiku. Kad ārējā ietekme uz Krievijas attīstību tiek uztverta negatīvi, tā palielina konfliktus starp Krieviju un Rietumu valstīm. Attiecībām pasliktinoties, palielinās Krievijas ieinteresētība pašai censties ietekmēt Rietumu valstu, tostarp Latvijas, iekšpolitiskās norises, lai tādējādi panāktu labvēlīgāku attieksmi pret Krieviju. Apdraudējumus Latvijai var radīt arī ekspansīva Krievijas izpratne par savu suverenitāti. Ja Krievijas suverenitāte plaši tiek definēta kā tāda, kas ietver ne tikai Krievijas teritoriju un tās ietvaros dzīvojošos cilvēkus, bet arī krievus un krievu kultūrai un vērtībām simpatizējošos citu tautību cilvēkus ārpus Krievijas robežām, tad tādā veidā tiek apdraudēta Latvijas suverenitāte, jo Krievija var censties pozicionēt sevi kā Latvijas ietvaros dzīvojošo krievu (un ne tikai) interešu aizstāvi. Diemžēl Krievijas izpratne par suverēno daudzpolaritāti paredz pilnu suverenitāti Krievijai, bet nepilnīgu suverenitāti vājākām varām, kas atrodas tai kaimiņos.

Fokusētās varas daudzpolaritātes ietvaros nozīmīgākie riski Latvijai ir saistīti ar atkarību no Krievijas energoresursiem. Enerģētika ir nozare, kurā Krievija ir globāli nozīmīgs spēlētājs, un tā veido Krievijas ekonomiskās un militārās varas pamatu. Līdz ar to enerģētika var tikt izmantota kā ietekmes instruments attiecībās ar tām valstīm, uz kurām Krievija eksportē savus energoresursus. Savukārt **lielvaru koncerta daudzpolaritātes** ietvaros galvenie riski Latvijai ir saistīti ar “lielvaru oligarhijas” izveidošanos, kur šaurā lokā tiktu pieņemti būtiski lēmumi attiecībā uz mazām un vidējām varām. No vienas puses, šādas sistēmas izveidošanās varētu kopumā palielināt stabilitāti starptautiskajā vidē, jo tas liecinātu par lielvaru gatavību sarunu ceļā risināt savstarpējās domstarpības. Tomēr, no otras puses, riski ir ievērojami, jo šāda lielvaru sadarbības formāta pastāvēšana jau pati par sevi liecinātu par to, ka lielvaras savstarpējās attiecības vērtē daudz augstāk, nekā attiecības ar mazākām varām. Būtiski palielinās risks, ka Rietumu valstis attiecībās ar Krieviju varētu piekāpties Baltijas valstīm nozīmīgos jautājumos.

Ietekmes sfēras starptautiskajā politikā pastāv neatkarīgi no lielvaru viedokļa par to, vai šādu sfēru pastāvēšana ir vai nav atbalstāma. Pozitīvais skatījums uz ietekmes sfērām

balstās uz pieņemumu par lielvaru un mazāku varu interešu kopību un pozitīvo ietekmi, kādu lielvaru ietekme var atstāt uz mazāko varu attīstību. Tomēr ietekmes sfēras tiek vērtētas negatīvi, kad pastāv aizdomas par to, ka lielvaras ekspluatē mazākās varas, tādējādi kavējot to attīstību. No Latvijas viedokļa raugoties, **ietekmes sfēru daudzpolaritāte** ir atbalstāma, ja Baltijas valstis paliek Rietumu valstu ietekmes sfērā. Kopš neatkarības atgūšanas 1990. gadu sākumā panāktais progress visdažādākajās dzīves jomās liecina par to, ka atrašanās Rietumu valstu ietekmē ir labvēlīgi ietekmējusi Latvijas attīstību un drošību. Krievijas piedāvātais attīstības modelis, no Latvijas viedokļa raugoties, ir mazāk pievilcīgs. Tomēr ietekmes sfēru daudzpolaritātes nostiprināšanās starptautiskajā vidē var radīt arī ievērojamus riskus gan starptautiskajai drošībai kopumā, gan specifiski Latvijas drošībai. Pirmkārt, ietekmes sfēru daudzpolaritāte paredz pieaugošu lielvaru konkurenci, vienlaikus pasliktinot mazāku varu iespējas pašām izvēlēties sadarbības partnerus un attīstības ceļu. Šādā gadījumā ir iespējams arī straujš aizsardzības izdevumu pieaugums daudzviet pasaulē. Otrkārt, bažas rada tas, ka varas sadalījuma izmaiņas starp lielvarām neizbēgami radītu prasības par ietekmes sfēru pārdali. Tā kā lielvaras reti ir vienisprātis par to rīcībā esošās varas apjomu un līdz ar to arī tām pienākošās ietekmes sfēras lielumu, tādā gadījumā būtiski palielinās lielvaru bruņotu konfliktu iespējamība. Krievijas varai palielinoties, varētu arī pieaugt tās pretenzijas uz lielāku ietekmi Baltijas valstīs. 4. tabulā sniegts kopsavilkums par galvenajiem riskiem, kādus Latvijas drošībai un attīstībai varētu radīt katrs no aplūkotajiem daudzpolāro sistēmu veidiem.

4. tabula.
Daudzpolāro sistēmu veidi un nozīmīgākie riski Latvijai

Daudzpolārās sistēmas veids	Nozīmīgākie riski Latvijai
Suverēnā daudzpolaritāte	Ekstensīvas suverenitātes izpratnes nostiprināšanās Krievijā
Atkopšanās daudzpolaritāte	Krievijas varas palielināšanās, lai to aktīvi izmantotu nākotnē
Attīstības daudzpolaritāte	Pārmērīgas atkarības no Krievijas tirgus izveidošanās
Fokusētās varas daudzpolaritāte	Atkarības no Krievijas energoresursu piegādēm saglabāšanās
Lielvaru koncerta daudzpolaritāte	Nozīmīgu lēmumu pieņemšana bez Latvijas līdzdalības
Ietekmes sfēru daudzpolaritāte	Krievijas pretenzijas uz Latvijas iekļaušanu savā ietekmes sfērā

Līdztekus sešām daudzpolaritātes variācijām tika identificēti arī pieci pasaules kārtības principi, kas turpmākajās desmitgadēs varētu piedzīvot ievērojamas pārmaiņas.

Līdzīgi kā daudzpolārās sistēmas variācijas, arī pasaules kārtības principu izmaiņas Latviju var skart ļoti dažādos veidos, tāpēc Latvijas nostāju visos ar starptautiskās kārtības izmaiņām saistītajos jautājumos noteiks Krievijas iekšienē notiekošās pārmaiņas un to potenciālā ietekme uz Latviju.

Runājot par **leģitimitāti**, Latvija pieder pie valstu grupas, kuru skatījumā liberāli demokrātisko valstu rīcības leģitimitāte ir augstāka, nekā tā ir nedemokrātiskām valstīm. Tiesa gan, Latvijas ārpolitika līdz šim ir bijusi gana pragmatiska, jo Latvijai kaimiņos atrodas divas nedemokrātiskas valstis – Krievija un Baltkrievija, kuru politiskie līderi pagaidām bauda visai lielu sabiedrības atbalstu. Leģitimitātes jēdzienam paplašinoties, Rietumu valstu, tostarp arī Latvijas, interesēs ir aizstāvēt savu vērtību un rīcības leģitimitāti gan iekšpolitiski, gan starptautiski. Iekšpolitiski liberālās demokrātijas aizstāvēšana ir nepieciešama, lai nodrošinātos pret demokrātijas regresu, bet starptautiski demokrātiskas pārvaldes aizstāvēšana var kalpot par pamatu lielākas rīcības brīvības nodrošināšanā attiecībā pret nedemokrātiskiem režīmiem, kas sistemātiski pārkāpj cilvēktiesības un apspiež iedzīvotāju politiskās brīvības. Pati nozīmīgākā interese, no Latvijas viedokļa raugoties, ir nedemokrātisko režīmu ietekmes mazināšana uz Latvijas iekšpolitiku un aizstāvēšanās pret Latvijas politiskā režīma leģitimitātes apšaubīšanu. Jāatzīmē, ka šāda rīcība lielā mērā būtu uzskatāma par turpinājumu līdzšinējai Latvijas valdības nostājai. Tomēr, mainoties priekšstatiem par leģitimitātes principa izpratni pasaulē, nedaudz varētu mainīties arī Latvijas nostāja, pielāgojoties kopīgajam priekšstatam, ka leģitimitāti nosaka nevis politiskā režīma demokrātiskais vai nedemokrātiskais raksturs, bet gan spēja kopumā darboties sabiedrības interesēs un sekmēt ekonomisko izaugsmi.

Diskusijās par **suverenitātes** principu Latvijas primārās intereses ir saistītas ar savas suverenitātes aizstāvēšanu attiecībā pret Krieviju. Ņemot vērā to, ka, mainoties varas sadalījumam pasaulē, varētu samazināties to valstu suverenitāte, kuras atrodas kaimiņos augošajām lielvarām, Latvijas primārie centieni būs vērsti uz pretošanos šai tendencei. Tomēr vienlaikus turpmākajās desmitgadēs, turpinoties integrācijai ES ietvaros, Latvija varētu piedzīvot tālāku suverenitātes sapludināšanu ar citām ES dalībvalstīm. Būtu svarīgi nodrošināties, lai šis process noritētu Latvijas interesēs, un Latvija iegūtu jaunas attīstības iespējas. Zināmā mērā Latvijas iekšpolitiskās un ārpolitiskās autonomijas mazināšanās ES ietvaros varētu būt cena, ko nāksies maksāt, lai nodrošinātos pret lielāku Krievijas ietekmi.

Pārstāvniecības un efektivitātes sabalansēšanas jautājumā Latvijas interesēs ir lielākas efektivitātes panākšana globālajā pārvaldībā, vienlaikus nemazinoties Latvijas

nozīmīgāko partneru ietekmei uz starptautisko attiecību norisēm. Globālā mērogā globālās pārvaldības efektivitātes meklējumos visticamāk paplašināsies nozīmīgo aktieru skaits un turpināsies efektīvu daudzpusējās sadarbības formātu meklējumi, tomēr Latvijai visnozīmīgākās intereses būs saistītas ar reģionālās kārtības veidošanās procesiem Eiropā. Latvijas intereses šajā jautājumā ir divējādas. No vienas puses, Latvijas interesēs ir stabila drošības vides izveidošanās Eiropā, kas bez aktīvas Krievijas iesaistes ir grūti panākama. Tomēr, palielinoties Krievijas ietekmei uz kolektīvo lēmumu pieņemšanu, pieaugtu arī Krievijas ietekme uz Latviju. Visticamāk, no tā Latvija centīsies izvairīties. No otras puses, Krievijas izslēgšana no reģionālās sadarbības formātiem Eiropā, no Latvijas viedokļa raugoties, ir ne mazāk problemātiska, jo tā palielina antagonismu Krievijas un Rietumu valstu savstarpējās attiecībās, bet tas savukārt negatīvi ietekmētu Latvijas drošību.

Attiecībā uz **reģionalizāciju** Latvijas intereses galvenokārt būs saistītas ar tālākas reģionālās integrācijas norisi ES ietvaros un izvairīšanos no līdzdalības Krievijas reģionālās sadarbības projektos, kas līdz šim ir bijuši kopumā veiksmīgi. Ņemot vērā lielvaru konkurences pastiprināšanos topošās daudzpolārās sistēmas ietvaros, tālāka integrēšanās ES un/vai ES-Ziemeļamerikas reģionālās sadarbības formātos atbilstu Latvijas ilgtermiņa interesēm. Vienlaikus, ņemot vērā Latvijas ģeogrāfisko novietojumu, Latvija būs ieinteresēta saglabāt ekonomiskās saiknes arī ar Krieviju un citām postpadomju telpas valstīm. Tomēr ekonomiskās attiecības šajā virzienā būs nepastāvīgākas un vairāk pakļautas politiskiem satricinājumiem.

Pēdējās desmitgadēs pasaulē notiekošais **globalizācijas** process turpmākajās desmitgadēs varētu piedzīvot būtiskas izmaiņas, proti, lielvaras centīsies izmantot globalizācijas sniegtos ieguvumus, vienlaikus cenšoties izvairīties no globalizācijas un ciešākas savstarpējās atkarības radītajiem riskiem. Savstarpējās atkarības radītie ierobežojumi lielvaru uzvedībai patlaban atstāj iespaidu uz Rietumu valstu attiecībām ar Krieviju, taču savstarpējā atkarība nākotnē var ietekmēt, piemēram, Ķīnas un ASV vai Japānas un Ķīnas attiecības. Globalizācijas kontekstā lielvaras sastopas ar sarežģītu dilemmu. No vienas puses, globalizācija tām ir nepieciešama, jo tādējādi tās spēj paaugstināt savu konkurētspēju un iegūst piekļuvi precēm un pakalpojumiem, kas tām ir nepieciešamas. No otras puses, globalizācija ir traucēklis, jo tā apgrūtina lielvaru interešu īstenošanu starptautisku krīžu gadījumā. Patlaban ir grūti prognozēt, kā lielvaras šo dilemmu varētu atrisināt. Nav zināms, vai lielvaras pakļausies globalizācijas spiedienam un ierobežos savas ģeopolitiskās ambīcijas vai arī sapratīs, ka ģeopolitiskās ambīcijas ir iespējams

realizēt ar nosacījumu, ka ir iespējams atrast alternatīvus partnerus ekonomisko attiecību veidošanai un ka starptautiskās ekonomiskās attiecības būs iespējams nošķirt no lielvaru ģeopolitiskajām spēlēm. Latvijas interesēs ir pasaule, kurā lielvaru ģeopolitiskās ambīcijas ir savaldītas, taču, tāpat kā cilvēku rīcību virza ne tikai ekonomiskās intereses, arī valstu intereses neaprobežojas tikai ar ekonomisko izaugsmi un labklājību. Latvijas intereses un nozīmīgākie riski saistībā ar pasaules kārtības principu izmaiņām ir apkopoti 5. tabulā.

5. tabula.

Pasaules kārtības principu izmaiņas un nozīmīgākie riski Latvijai

Pasaules kārtības principi	Nozīmīgākie riski Latvijai
Leģitimitāte	Rietumu valstu, tostarp Latvijas, rīcības leģitimitātes mazināšanās
Suverenitāte	Suverenitātes mazināšanās attiecībās ar Krieviju
Pārstāvniecība un efektivitāte	Ne-Rietumu valstu ietekmes nostiprināšanās Globālās pārvaldības efektivitātes tālāka samazināšanās Krievijas ietekmes palielināšanās attiecībā uz ES un NATO
Reģionalizācija	Reģionālās integrācijas vājināšanās ES Krievijas interese par savas ietekmes reģionālā pārklājuma paplašināšanu, iekļaujot tajā arī Baltijas valstis
Globalizācija	Globalizācijas vājināšanās Savstarpējās atkarības palielināšanās attiecībās ar Krieviju

Līdzšinējās nodaļās aplūkotie globālo pārmaiņu procesi vedina domāt, ka turpmākās desmitgades būs izšķirošas Latvijas drošībai. Lielākie Latvijas drošības riski ir saistīti ar atrašanos kaimiņos Krievijai, taču laika gaitā šie riski varētu mazināties, kaut arī pašreizējais bruņotais konflikts Ukrainā vedina domāt par pretējo. Ir vairāki iemesli, kas ļauj nākotnē raudzīties ar piesardzīgu optimismu. Pirmkārt, starptautiskajā politikā valstu ilgspējai ir nozīme. Kopš 20. gadsimta vidus starptautiski atzītu valstu “nāves” gadījumi ārējas agresijas rezultātā tikpat kā nav konstatēti. 2041. gadā Latvija svinēs 50 gadu jubileju kopš neatkarības atjaunošanas, un ar katru nodzīvoto gadu Latvijas izdzīvošanas izredzes palielinās. Jo ilgāk kāda valsts pastāv, jo grūtāk ir pamatojama tās suverenitātes likvidēšana. Otrkārt, lai arī pēc vairākām desmitgadēm Latvijā vēl joprojām ievērojama daļa valsts iedzīvotāju būs mazākumtautību pārstāvji, tomēr nepilsoņu problēma tikpat kā vairs nepastāvēs. Salīdzinot ar 1990. gadu sākumu, Latvijā nepilsoņu skaits ir samazinājies vairāk nekā uz pusi, un nākotnē turpinās samazināties. Līdz ar to pret Latviju vērstajai Krievijas kritikai būs aizvien mazāks pamatojums. Treškārt, Latvija šī gadsimta vidū būs daudz

pārtikušāka valsts nekā patlaban. Iespējams, tās iedzīvotāju skaits būs vēl vairāk sarucis, tomēr iedzīvotāju ienākumu līmenis būs augstāks. Tas nozīmē, ka ārēji mēģinājumi radikalizēt Latvijas iedzīvotājus un pārliecināt tos, ka Latvija ir uzskatāma par neveiksmīgu valsti, ir lemti neveiksmei. Panākumi atsevišķu indivīdu radikalizācijā būs iespējami, tomēr attiecībā uz plašākām iedzīvotāju grupām šādi centieni būs lemti neveiksmei. Citiem vārdiem sakot, tuvākajās desmitgadēs Latvija varētu stiprināt savas vājās vietas attiecībā uz nevēlamu Krievijas ietekmi.

Ceturtkārt, šī gadsimta vidū Latvija būs daudz dziļāk integrēta ES un NATO. Šīs abas organizācijas veido Rietumu valstu sadarbības pamatu, un, visticamāk, ārējās konkurences pastiprināšanās šīs organizācijas saliedēs un nodrošinās to turpmāku pastāvēšanu. Tā kā Latvija būs vēl dziļāk integrēta šajās organizācijās, Latvijas zaudēšana, no šo organizāciju dalībvalstu viedokļa raugoties, kļūst aizvien mazāk iespējama. Piektkārt, Krievijas attīstības izredzes tālākā laika perspektīvā ir visai neskaidras. Lai arī Krievija ir valsts ar ievērojamu attīstības potenciālu, tomēr līdz šim to ir izdevies izmantot tikai daļēji. Ja Krievija vēlas spert nākamsoļus uz priekšu, tās valdībai ir jāveic būtiskas reformas. Demogrāfiskās pārmaiņas, kas turpmākajās desmitgadēs novedīs pie iedzīvotāju skaita samazināšanās Krievijā, kā arī patlaban novērojamā tendence pašizolēties no Rietumiem Krievijai nesola neko labu. Līdz ar to var prognozēt, ka Krievija radīs Latvijai apdraudējumus īsā un vidējā termiņā, tomēr ilgākā laika posmā Krievijas radītajiem draudiem vajadzētu samazināties.

Nākotnē ir iespējama dažādu daudzpolāru sistēmu un pasaules kārtību īstenošanās. Strauja pāreja uz daudzpolāru sistēmu ir iespējama, ja ASV pārākums samazinās pēkšņi kādu ārēju vai iekšēju faktoru ietekmē, taču šāda notikumu gaita ir maz ticama, tāpēc centieni saglabāt ASV kā nozīmīgāko partneri Latvijas drošības un aizsardzības stiprināšanā ir pamatoti. Krievijas varas un ietekmes palielināšanās starptautiskajā sistēmā ir maz ticama, jo Krievija atrodas apburtajā lokā. Tā spēj īslaicīgi ģenerēt ievērojamas militārās spējas, taču no šādas rīcības cieš Krievijas ekonomika. Savukārt uzsvāra likšana uz ekonomisko attīstību neļauj Krievijai īstenot ģeopolitiskās intereses. Var prognozēt, ka turpmākajās desmitgadēs Krievijas primārais uzdevums būs iekšpolitisko pārkārtojumu veikšana un ietekmes saglabāšana valstīs, kas uzskatāmas par tās tradicionālajiem sabiedrotajiem. Latvija šo valstu grupā neietilpst. Līdz ar to kopumā Latvijas nākotnes perspektīvas ir vērtējamas optimistiski, jo tieša militāra agresija no Krievijas puses ir maz ticama, savukārt

dalība ES paver Latvijai plašas ekonomiskās izaugsmes iespējas, ja Latvija spēs tās izmantot, bet dalība NATO palielina Latvijas drošību.

Izvēloties starp līdzsvarošanas (*balancing* – angļu val.) vai piesliešanās (*bandwagoning* – angļu val.) stratēģijām, Latvijai attiecībās ar Krieviju piemērotāka ir līdzsvarošanas stratēģija. Ņemot vērā Krievijas relatīvo vājumu, līdzsvarošanas stratēģiju būs iespējams īstenot ar ierobežotu iekšējo resursu mobilizēšanu militārajām vajadzībām un NATO sabiedroto militāru atbalstu. Tālāka integrācija NATO un ES varētu vēl vairāk pastiprināt Latvijas drošību, tomēr šāda notikumu attīstība iespējama tikai ar nosacījumu, ka ciešāka integrācija palielina ES dalībvalstu gatavību vienai otru aizstāvēt. Diemžēl ir iespējams arī pilnīgi pretējs scenārijs, kad lielās ES dalībvalstis ir gatavas upurēt mazo dalībvalstu intereses, lai saglabātu labas partnerattiecības ar Krieviju. Pēdējo gadu laikā šāda tendence nav tikusi novērota, taču mainoties politiskajai vadībai Vācijā un Francijā un mazinoties bruņotā konflikta intensitātei Ukrainā, varētu atgriezties vēlme veidot ciešākas attiecības ar Krieviju. Līdz ar to Latvijai nevajadzētu nekritiski pieņemt, ka dziļāka integrācija ES pie jebkuriem nosacījumiem palielinās tās drošību, jo nelabvēlīgas apstākļu sakritības rezultātā dziļāka integrācija var atstāt negatīvu ietekmi uz Latvijas drošību.

Neraugoties uz to, ka Latvijas drošības perspektīvas ir visai pozitīvas, turpmākajās desmitgadēs tās ietekmēs vairāki faktori, kas var radīt potenciāli nelabvēlīgas sekas. Pirmkārt, potenciāli vislielāko ietekmi uz Latvijas drošību var atstāt ASV un Ķīnas attiecības. Pēdējo gadu laikā vērojamā ASV pievēršanās Āzijas un Klusā okeāna reģionam ir ilgtermiņa tendence, tāpēc ASV centīsies pievērst lielāku uzmanību reģionam, kur atrodas virkne augošo un esošo lielvaru. Eiropā vairs nav lielvaru ar globālu tvērienu. ES pati par sevi ir reģionāla lielvara, un tās sastāvā ir atsevišķas valstis, kas var pretendēt uz reģionālas lielvaras statusu. No ASV pozīcijām raugoties, arī Krievija ir tikai reģionāla lielvara. Ukrainā notiekošais konflikts ir atsedzis ES vājumu, tomēr arī Krievija ir pārāk vāja, lai ES vājās vietas pilnībā izmantotu. Krievija nespēj samierināties ar reģionālo kārtību Eiropā, taču tā arī nespēj šo kārtību mainīt sev vēlamā veidā. Tādējādi ASV varēs palīdzēt saviem Eiropas sabiedrotajiem īstenot līdzsvarošanas funkciju attiecībā uz Krieviju ar ierobežotu militāro pasākumu palīdzību. Tiesa gan, ASV militārā klātbūtne Eiropā ir atkarīga no notikumu attīstības Austrumāzijas un Klusā okeāna reģionā. Ja Ķīnas ārpolitika apdraudēs ASV sabiedrotos šajā reģionā, ASV militārā klātbūtne Eiropā varētu tikt drastiski samazināta.

Latvijai veicamos militāros pasākumus vajadzēs īstenot atbilstoši Krievijas radīto draudu raksturam un intensitātei, tāpēc Latvijai gan iekšēji, gan sadarbībā ar citām valstīm regulāri būs jāveic Krievijas radīto draudu novērtējums un jārealizē atbilstoši pretpasākumi. Tāpat arī Latvijai būs jāsaglabā konsekvence attiecībā uz veicamajiem drošības pasākumiem. Normalizējoties attiecībām ar Krieviju, būs liels kārdinājums mazāku uzmanību atvēlēt militārajiem drošības pasākumiem, taču šādam kārdinājumam vajadzētu pretoties, jo militārie draudi var materializēties ļoti strauji, un tādā gadījumā veikt apjomīgus sagatavošanās darbus īsā laika posmā nebūs iespējams. Visnegatīvāk Latvijas drošību var ietekmēt tās sabiedroto nevēlēšanās adaptēt savu rīcību gadījumā, ja Krievijas radītais apdraudējums palielinās, vai arī aizstāvēt Latviju un jebkuru citu NATO dalībvalsti, ja draudi materializējas. Jāatzīmē, ka sabiedroto gatavība palīdzēt Latvijai militāra apdraudējuma gadījumā var būt tieši atkarīga no pašas Latvijas apņēmības stiprināt savu drošību un aizstāvēties pret ārēju militāru apdraudējumu.

Otrkārt, reģionālā līmenī Latvijas drošību ietekmēs trīs asimetrijas: militārā asimetrija starp Baltijas valstīm un Krieviju (šo asimetriju ir iespējams daļēji novērst ar NATO sabiedroto palīdzību), ekonomiskā asimetrija starp ES un Krieviju (ko savukārt varētu censties mazināt Krievija) un ekonomiskā asimetrija starp Baltijas valstīm un ES (šo asimetriju nav iespējams būtiski mazināt). Militārā asimetrija periodiski radīs kārdinājumu Krievijai to izmantot savās interesēs. ES-Krievijas attiecību ekonomiskās asimetrijas uzdevums būs mazināt Krievijas interesi izdarīt spiedienu uz Baltijas valstīm. Savukārt ES-Baltijas valstu ekonomiskā asimetrija Lietuvā, Latvijā un Igaunijā periodiski izraisīs bažas, ka triju Baltijas valstu intereses varētu tikt upurētas labāku ES-Krievijas attiecību vārdā. Tiesa gan, Krievijas militāra agresija pret Baltijas valstīm un Poliju ir iespējama tikai ar nosacījumu, ka tā neizraisītu plašu militāru, politisku un ekonomisku pretreakciju, taču šāda notikumu attīstība ir maz ticama, jo ES valstu integrācija ir sasniegusi tādu stadiju, kad atsevišķu dalībvalstu interešu upurēšana ārējo attiecību veidošanas vārdā nešķiet iespējama.

Var prognozēt, ka Krievijas un ES attiecībās turpmākajās desmitgadēs valdīs negribīga stabilitāte, ja vien nenotiks tālāka ES un NATO paplašināšanās Krievijas

virzienā.⁵³ Tiesa gan, ierobežotu militāru konfrontāciju starp Krieviju un NATO nav iespējams pilnībā izslēgt, un tā var notikt divos gadījumos. Pirmkārt, pie militāras konfrontācijas var novest konsekventa ES/NATO paplašināšanās austrumu virzienā. Tas varētu izraisīt līdzīgu Krievijas reakciju, kādu izraisīja Viktora Janukoviča režīma krišana Ukrainā. Otrkārt, militāra konfrontācija starp NATO un Krieviju ir iespējama tad, ja Krievijas politiskais režīms kļūst tik nestabils, ka tā pastāvēšanu ir iespējams glābt tikai ar ārēja konflikta palīdzību, kas palīdzētu saliedēt sabiedrību ap pastāvošo režīmu. Ņemot vērā ekonomiskās grūtības, ar kurām saskaras Krievija, un autoritāriem režīmiem raksturīgo nestabilitāti, Krievijas militāro agresiju pret kādu no tās kaimiņvalstīm nav iespējams izslēgt pilnībā.

Treškārt, Latvijai būs jāuzņemas lielāka atbildība par savu aizsardzību un jāstrādā, lai mazinātu savu vārgumu. Jāatceras, ka nacionālo drošību visvairāk stiprina pasākumi, kurus valstis spēj kontrolēt un realizēt pašas. Līdz ar to Latvijai turpmākajos gados būtu ieteicams strādāt šādos virzienos:

1. Nepieciešams konsekventi palielināt finansējumu aizsardzības vajadzībām. Aizsardzības finansējumam ir kumulatīvs raksturs, proti, ieguldījumi aizsardzībā šodien stiprina valsts aizsardzības spējas nākotnē. Aizsardzības nozarē īstermiņa risinājumi tikpat kā nav iespējami. Vienlaikus jāņem vērā, ka izvēlēm attiecībā uz noteiktu aizsardzības spēju attīstīšanu ir ilgtermiņa sekas, jo izveidotās spējas var tikt saglabātas, pilnveidotas un izmantotas vairākas desmitgades. Līdz ar to Latvijai gan pašas spēkiem, gan sadarbībā ar citām NATO dalībvalstīm ir jāstrādā, lai izveidotu pietiekamus atturēšanas pasākumus attiecībā pret Krieviju. Paradoksāli, taču līdzšinējās diskusijas par atturēšanas jautājumiem Latvijā pārsvarā ir svārstījušās starp diviem galējiem viedokļiem. No vienas puses, ir labi zināms viedoklis, ka Latviju nav iespējams aizsargāt no Krievijas militāra uzbrukuma, tāpēc faktiski ir jāpaļaujas uz starptautisko normu ietekmi uz Krievijas rīcību.⁵⁴ No otras

---

⁵³ Līdz ar to Latvijai būtu ieteicams pārskatīt atbalstu tālākai ES un NATO attiecību nostiprināšanai ar tādām valstīm kā Ukrainu, Moldovu un Gruziju. No vienas puses, atbalsta sniegšana šīm valstīm ir morāls pienākums Latvijai, ņemot vērā to, ka 1990. gadu sākumā Baltijas valstis un citas bijušās Padomju Savienības republikas atradās diezgan līdzīgās starta pozīcijās, un Latvijas panāktais progress ir labākais apliecinājums Austrumu partnerības valstu sabiedrībām, ka tās var tiekties pēc labākas nākotnes. No otras puses, Krievijas marginalizēšana un tās interešu neņemšana vērā noteikti nav Latvijas interesēs, jo tādējādi pieaugtu militārā aktivitāte pie Latvijas robežām un palielinātos militāra konflikta iespējamība Austrumeiropā. Tiesa gan, Latvijas izvēles nav melnbaltas, tāpēc ārpolitikas un drošības politikas veidošanas procesā ir rūpīgi jāizsver Latvijas sabiedroto un Krievijas potenciālā rīcība.

⁵⁴ Pētnieciskajā literatūrā šis atturēšanas veids tiek dēvēts par "internalized deterrence", proti, atturēšana notiek nevis ar militāru līdzekļu palīdzību, bet gan izveidojot starptautiskās spēles noteikumus, kas regulē valstu uzvedību, aizliedzot militāru vērsanos pret citām valstīm un to suverenitātes apdraudēšanu.

puses, Latviju aizsargā NATO militārais pārsvars pār Krieviju, kam pašam par sevi vajadzētu nodrošināt pietiekamu atturēšanas līmeni. Līdz ar to Latvijas drošība ir tikusi interpretēta kā nerakstītas vienošanās starp Latviju un pārējām NATO dalībvalstīm rezultāts – Latvija piedalās starptautiskajās operācijās kopā ar citām NATO dalībvalstīm, bet NATO sabiedrotie savukārt aizsargā Latviju no potenciālās Krievijas agresijas. Tomēr šiem atšķirīgajiem viedokļiem ir viena kopīga iezīme, proti, tie neparedz aktīvu Latvijas rīcību savas drošības nostiprināšanai, jo drošība pirmajā gadījumā ir atkarīga no starptautiskā normatīvā konteksta, bet otrajā gadījumā no Latvijas sabiedroto militārajām spējām. Notikumi Ukrainā ir pierādījuši, ka Latvijai tomēr ir aktīvāk jādarbojas savas drošības nostiprināšanā. Lai arī perfektu atturēšanas mehānismu izveidošana varētu izrādīties praktiski nerasniedzama, tomēr atturēšana pēc būtības paredz agresijas izmaksu latīņas celšanu, tādējādi palielinot agresora izmaksas, ar kurām tam nāktos rēķināties militāras agresijas gadījumā. Adekvātu atturēšanas mehānismu izveidošanai pret Krieviju vajadzētu būt Latvijas un tās NATO sabiedroto uzdevumam turpmākajos gados.

2. Ir jāstiprina saiknes ar Baltijas valstīm un Poliju, kuru ārējie apdraudējumi un drošības intereses ir līdzīgas un kas ir Latvijas sabiedrotie NATO alianses ietvaros. Savu aizsardzības spēju stiprināšana zināmā mērā uzlabo arī Igaunijas un Lietuvas drošību, jo katras Baltijas valsts drošību faktiski nav iespējams aplūkot atrauti no pārējām. Ļoti nozīmīga ir arī militāro saikņu stiprināšana ar Vāciju un ASV. Vācijas iesaiste Latvijas drošības stiprināšanā būtu ļoti noderīga, jo Vācija ir Eiropas lielākā ekonomika, savukārt ASV ieguldījums Latvijas drošībā ir neatsverams, jo ASV rīcībā ir ievērojamas militārās spējas.
3. Ir jārēķinās ar to, ka iespējas stiprināt valsts drošību ar ekonomiskās savstarpējās atkarības palīdzību ir ierobežotas. Latvija visticamāk nebūs tik nozīmīgs ekonomiskais partneris kādai citai valstij, lai tā palīdzētu Latvijai aizsargāties militāra konflikta ar Krieviju gadījumā. Latvijai ir vērts attīstīt militāru sadarbību ar Zviedriju un Somiju, tomēr vislielākā pievienotā vērtība būs sadarbībai NATO ietvaros. Ieteikums nepaļauties uz ekonomiskās savstarpējās atkarības labvēlīgo ietekmi uz nacionālo drošību darbojas arī pretējā virzienā, proti, nav ieteicams palielināt savstarpējo ekonomisko atkarību ar potenciālo pretinieku, jo tādējādi tiek palielināta pretinieka ieinteresētība savu ekonomisko interešu aizsardzībā mērķa valstī.

4. Ir jāpievērš lielāka uzmanība Baltkrievijas nozīmīgajai ietekmei uz Latvijas drošību. Tā kā Krievijas militārais apdraudējums visticamāk tiktu vērsts pret visām trim Baltijas valstīm vienlaikus, agresija notiktu, izmantojot Baltkrievijas teritoriju vai pat ar Baltkrievijas tiešu līdzdalību. Līdz ar to Latvijai būtu vēlams nostiprināt divpusējās attiecības ar Baltkrieviju, kā arī stiprināt ES-Baltkrievijas dialogu. Latvijai būtu ieteicams attiecībās ar Baltkrieviju uzsvartu likt uz drošības un ekonomiskajām interesēm, nevis uz demokrātisko vērtību aizstāvību. Attiecību nostiprināšanai būtu ieteicams iespēju robežās izmantot attīstības sadarbībai atvēlēto finansējumu. Praksē tas nozīmētu izmaiņas attīstības palīdzības saņēmējvalstu definēšanā, lielāku uzsvartu liekot uz palīdzības sniegšanu Baltkrievijai, nevis Gruzijai un Moldovai.
5. Pasākumi nacionālās drošības stiprināšanai neizslēdz arī līdzdalību atsevišķās starptautiskajās operācijās. Latvijas dalība NATO kopš 2004. gada lielākoties ir tikusi nodrošināta ar aktīvu līdzdalību ISAF operācijā Afganistānā. Lai arī uzsvars militārās drošības pasākumu īstenošanā tuvākajos gados būs likts pārsvarā uz nacionālās drošības stiprināšanu, nevis uz piedalīšanos starptautiskajās operācijās, tomēr starptautiskās vides nestabilitāte visticamāk arī turpmāk radīs pieprasījumu pēc Latvijas un tās sabiedroto līdzdalības miera operācijās Ziemeļāfrikā vai Tuvo Austrumu reģionā. Vienlaikus Latvijas lēmumu pieņēmējiem jāapzinās, ka aizsardzības spēju attīstības plānošanu nedrīkst pakārtot militārajām operācijām ārpus Latvijas.
6. Visbeidzot, Latvijai ir jāturpina pilnveidot sevi kā modernu un rietumniecisku valsti, tādējādi pastiprinot atšķirības starp Latviju un Krieviju. Sekmīga ekonomiskā attīstība stiprinās sabiedrības vienotību, savukārt plašākas ekonomiskās iespējas ļaus veiksmīgāk stiprināt valsts aizsardzību.

Izmantotie avoti:

Acharya, A. (2014). *The End of American World Order*. Cambridge: Polity Press.

Arbatov, A. (23.09.2014). Collapse of the World Order? *Russia in Global Affairs*, <http://eng.globalaffairs.ru/number/Collapse-of-the-World-Order-16987>

Bachrach, P., Baratz, M.S. (1962). The Faces of Power. *The American Political Science Review*: 56 (4), 947-952.

Barma, N., Ratner, E., Weber, S. (12.11.2014). Welcome to the World Without the West. *The National Interest*. <http://nationalinterest.org/feature/welcome-the-world-without-the-west-11651>

Bērziņš, J. (2014). NATO: Russia's Main Geopolitical Enemy. In: *Ten Years in the Euro-Atlantic Community*. Eds. A. Sprūds, K. Bukovskis. Riga Conference Papers.

Bremmer, I. (2012). *Every Nation for Itself. Winners and Losers in a G-Zero World*. New York: Portfolio/Penguin.

Bull, H. (2002). *The Anarchical Society. The Study of Order in World Politics*. 3rd ed. New York: Columbia University Press.

Buzan, B. (2011). *No More Superpowers*. Ted Talk. <https://www.youtube.com/watch?v=JC27GMQoM08>

Cha, V. D. (2009). What Do They Really Want?: Obama's North Korea Conundrum. *The Washington Quarterly* 34 (2): 119-138.

Christensen, T. J., Snyder, J. (1990). Chain Gangs or Passed Bucks? Predicting Alliance Patterns in Multipolarity. *International Organization*: 44 (2): 137-168.

Copeland, D.C. (2000). *The Origins of Major War*. Ithaca: Cornell University Press.

Dadush, U., Stancil, B. (2010). *The World Order in 2050*. Carnegie Endowment for International Peace.

Dahl, R. A. (1957). The Concept of Power. *Behavioral Science*, 2 (3), 201-215.

Doyle, M.W. (1983). Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs. *Philosophy and Public Affairs* 12 (3): 205-235.

Friedman, G. (2010). *The Next 100 Years*. Croydon: Allison & Busby.

George, A. L. (1991). *Forceful Persuasion: Coercive Diplomacy as an Alternative to War*. USA: United States Institute of Peace.

Gilpin, R. (1981). *War and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Glaser, C. (2011). Will China's Rise Lead to War? *Foreign Affairs*, March/April.
- Global R&D Funding Forecast 2014. Battelle & R&D Magazine, 2013.
http://www.battelle.org/docs/tpp/2014_global_rd_funding_forecast.pdf
- Haas, R. N. (2008). The Age of Nonpolarity. What Will Follow U.S. Dominance. *Foreign Affairs*, May/June.
- Haas, R. N. (2014). The Unraveling. How to Respond to a Disordered World. *Foreign Affairs*, November/December.
- Holthaus, E. (27.02.2015). The United States of Megadrought. *Slate*. www.slate.com
- Huntington, S. (2002). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster.
- Jervis, R. (1976). *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton: Princeton University Press.
- Jervis, R. (1992). A Political Science Perspective on the Balance of Power and the Concert. *The American Historical Review*: 97 (3): 716-724.
- Jervis, R. (1997). *System Effects. Complexity in Political and Social Life*. Princeton: Princeton University Press.
- Joffe, J. (2009). The Default Power. *Foreign Affairs*, September/October.
- Kagan, R. (19.02.2015). The United States must resist a return to spheres of interest in the international system. Brookings Institution. <http://www.brookings.edu/blogs/order-from-chaos/posts/2015/02/19-united-states-must-resist-return-to-spheres-of-interest-international-system-kagan>
- Kennedy, P. (1989). *The Rise and Fall of the Great Powers*. New York: Vintage.
- Keohane, R. O., Nye, J. S. (1977). *Power and Interdependence*. Boston: Little, Brown and Company.
- Keohane, R. O. (1984). *After Hegemony. Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton: Princeton University Press.
- Kersten, M. (05.03.2014). Russia's Responsibility to Protect in Ukraine? *Justice in Conflict*. <http://justiceinconflict.org/2014/03/05/russias-responsibility-to-protect-in-ukraine/>
- Kissinger, H. (1994). *Diplomacy*. New York: Simon & Schuster.
- Kissinger, H. (2014). *World Order. Reflections on the Character of Nations and the Course of History*. New York: Allen Lane.
- Krasner, S. D. (1999). *Sovereignty: Organized Hypocrisy*. Princeton: Princeton University Press.

Kupchan, C. A. (2010). *How Enemies Become Friends: The Sources of Stable Peace*. Princeton: Princeton University Press.

Kupchan, C. A. (2012). *No One's World. The West, the Rising Rest, and the Coming Global Turn*. New York: Oxford University Press.

Kupchan, C. (17.12.2012). *The World in 2050: When the 5 Largest Economies are the BRICS and US*. The Atlantic. www.theatlantic.com

Lavrov, S. (27.12.2012). Russia in the 21st Century World of Power. *Russia in Global Affairs*. <http://eng.globalaffairs.ru/number/Russia-in-the-21st-Century-World-of-Power-15809>

Layne, C. (1993). The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise. *International Security*: 17 (4).

Levy, J. (1983). *War and the Modern Great Power System, 1495-1975*. Lexington: University Press of Kentucky.

Levy, J.S., Thompson, W.R. (2010). Balancing on Land and at Sea. *International Security*: 35 (1): 7-43.

Lukes, S. (2005). *Power: A Radical View*. 2nd ed. Basigstoke: Palgrave Macmillan.

Mearsheimer, J. J. (2014). *The Tragedy of Great Power Politics*. Updated edition. New York: Norton.

Morgenthau, H. J. (1985). *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*. 6th edition. USA: McGraw-Hill.

New York Times. (02.02.1999). To Paris, U.S. Looks Like a 'Hyperpower'. http://www.nytimes.com/1999/02/05/news/05iht-france.t_0.html

Nye, J.S.Jr. *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*. New York: Basic Books, 1990.

Nye, J.S.Jr. *The Paradox of American Power*. New York: Oxford University Press, 2002.

Nye, J.S.Jr. *Soft Power*. New York: PublicAffairs, 2004.

Nye, J.S.Jr. *The Powers to Lead*. New York: Oxford University Press, 2008.

Nye, J.S.Jr. *The Future of Power*. New York: PublicAffairs, 2011.

PwC. (2013). World in 2050, The BRICS and Beyond: Prospects, Challenges and Opportunities. <http://www.pwc.com/gx/en/world-2050/assets/pwc-world-in-2050-report-january-2013.pdf>

Population Reference Bureau. (2014). World Population Reference Sheet 2014. <http://www.prb.org/Publications/Datasheets/2014/2014-world-population-data-sheet.aspx>

Posen, B. R. (2009). Emerging Multipolarity: Why Should We Care? *Current History*, November: 347-352.

Putin, V. (2007). Speech and the Following Discussion at the Munich Security Conference. Kremlin.ru.
http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2007/02/10/0138_type82912type82914type82917type84779_118123.shtml

Putin, V. (18.03.2014). Address by President of the Russian Federation. Kremlin.ru.
<http://eng.kremlin.ru/news/6889> (Skatīts 27.03.2015.)

Putin, V. (24.10.2014). Meeting of the Valdai International Discussion Club. Kremlin.ru.
<http://eng.kremlin.ru/news/23137>

Shambaugh, D. (2014). The Illusion of Chinese Power. *The National Interest*, July/August.

Smith, M. A. (2012). *Power in the Changing Global Order*. Cambridge: Polity Press.

Smith, M.A. (2013). Russia and Multipolarity since the End of the Cold War. *East European Politics*: 29 (1): 36-51.

Sullivan, M. (11.04.2014). Justifying Crimea: President Putin Invokes R2P. *Brown Political Review*. <http://www.brownpoliticalreview.org/2014/04/justifying-crimea-president-putin-invokes-r2p?>

The Economist. (14.02.2015). Global Defence Spending.
<http://www.economist.com/news/economic-and-financial-indicators/21643167-global-defence-spending?fsrc=scn/fb/te/ed/pe/globaldefencespending>

Trenin, D. (2014). Russia's Breakout from the Post-Cold War System. Carnegie Moscow Center. <http://carnegie.ru/2014/12/22/russia-s-breakout-from-post-cold-war-system-drivers-of-putin-s-course>

Walt, S. M. (2011). The End of the American Era. *The National Interest*, November/December.

Walt, S. M. (17.02.2015). What Putin Learned from Reagan. *Foreign Policy*.
www.foreignpolicy.com

Waltz, K.N. (1979). *Theory of International Politics*. USA: McGraw-Hill.

Wang, G. (03.11.2010). Chinese President calls for multipolar world, democratization on int'l relations. English.news.cn. http://news.xinhuanet.com/english2010/china/2010-11/03/c_13589495.htm

Wohlforth, W.C. (1999). The Stability of a Unipolar World. *International Security*: 24 (1): 5-41.

Wright, T. (2013). Sifting through Interdependence. *The Washington Quarterly* 36 (4): 7-23.

Wright, T. (2015). The Rise and Fall of the Unipolar Concert. *The Washington Quarterly*: 37 (4): 7-24.

Zakaria, F. (2008). *The Post-American World*. New York: Norton.

Zinātniskais raksts nr.1
Novembris 2015

Zinātniskais raksts atspoguļo autora personīgo viedokli un nav uzskatāms par Latvijas Nacionālo bruņoto spēku vai Latvijas Republikas Aizsardzības ministrijas oficiālo nostāju.

Latvijas Nacionālās aizsardzības akadēmijas
Drošības un stratēģiskās pētniecības centrs
Ezermalas iela 8, Rīga, Latvija, LV-1014
Telefons: +371 67076881
Fax: +371 67076888
<http://www.naa.mil.lv>